

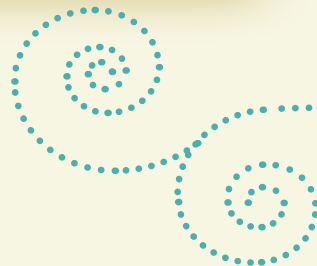
اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَعَجِّلْ فَرَجَهُمْ

فرہنگ و ہنر

پایہ نہم

دورہ اول متوسطہ

وزارت آموزش و پرورش
سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

نام کتاب:	فرهنگ و هنر پایه نهم دوره اول متوسطه - ۹۰۸
پدیدآورنده:	سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی
مدیریت برنامه‌ریزی درسی و تألیف:	دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری
شناسه افزوده برنامه‌ریزی و تألیف:	مینو آیت‌اللهی، پیروز ارجمند، سید غلامرضا اسلامی، فریدون امیری، رحمت امینی، مرضیه پناهیان‌پور، عبدالناصر خیاط، مینو رحیمی، فریبا شاپوریان، سید عبدالمجید شریف‌زاده، محمد شهبازی و حمید محمد ظاهری (اعضای شورای برنامه‌ریزی)
مدیریت آماده‌سازی هنری:	مینو آیت‌اللهی، رحمت امینی، محسن حسن‌پور، رضا صفری، میترا زارع، یاسمین سینایی، فریبا شاپوریان، سهیلا عبدلی، علی اصغر غلامی و احمد آرمان نوری (اعضای گروه تألیف) محمد کاظم بهنیا (ویراستار ادبی) - وبگاه: www.talif.sch.ir
شناسه افزوده آماده‌سازی:	اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی
شناسی سازمان:	احمد رضا امینی (مدیر امور فنی و چاپ) - مجید ذاکری یونسی (مدیر هنری) - طاهره حسن‌زاده (طراح گرافیک، طراح جلد و صفحه‌آرا) - بابک برزویه (عکاس بخش نمایشی) - زهرا ایمانی‌نصر، فاطمه گیتی‌جبین، زهرا رشیدی‌مقدم، سپیده ملک‌ایزدی و حمید نابت کلاچاهی (امور آماده‌سازی)
ناشر:	تهران: خیابان ایرانشهر شمالی - ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی) تلفن: ۸۸۸۳۱۱۶۱-۹، دورنگار: ۸۸۳۰۹۲۶۶، کد پستی: ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹ وبگاه: www.irtextbook.ir و www.chap.sch.ir
چاپخانه:	شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران: تهران - کیلومتر ۱۷ جاده مخصوص کرج - خیابان ۶۱ (داروپخش) تلفن: ۴۴۹۸۵۱۶۱-۵، دورنگار: ۴۴۹۸۵۱۶۰، صندوق پستی: ۳۷۵۱۵-۱۳۹
سال انتشار و نوبت چاپ:	شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران «سهامی خاص» چاپ نهم ۱۳۹۹

کلیه حقوق مادی و معنوی این کتاب متعلق به سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش است و هرگونه استفاده از کتاب و اجزای آن به صورت چاپی و الکترونیکی و ارائه در پایگاه‌های مجازی، نمایش، اقتباس، تلخیص، تبدیل، ترجمه، عکس برداری، نقاشی، تهیه فیلم و تکثیر به هر شکل و نوع، بدون کسب مجوز از این سازمان ممنوع است و متخلفان تحت پیگرد قانونی قرار می‌گیرند.

شابک ۷-۲۴۳۶-۰۵-۹۶۴-۹۷۸ ISBN 978-964-05-2436-7

نقاشی رنگ و روغن اثر : استاد کیخسرو خروش

هنر عبادت است از دیدن روح محبت در انسانها

امام خمینی «فَدَّیسِ سِرَّةً»

فهرست

۷	بخش اول : هنرهای تجسمی
۸	فصل اول : طراحی
۹	درس اول : اهمیت و کاربرد طراحی در زندگی
۱۶	درس دوم : طراحی از اشیا
۲۶	درس سوم : آشنایی با ترکیب بندی
۳۴	فصل دوم : نگاشتار
۳۵	درس اول : نگاشتار و تبلیغات
۴۲	درس دوم : اعلان و صفحه آرای
۵۰	درس سوم : نگاشتار محیطی
۵۶	فصل سوم : عکاسی
۵۷	درس اول : عکس های ترکیبی
۶۱	درس دوم : عکاسی روایی
۶۶	درس سوم : گرایش های عکاسی
۷۰	بخش دوم : خوشنویسی
۷۳	درس اول : نحوه تراشیدن قلم – قالب های اجرایی خوشنویسی
۸۴	درس دوم : معرفی خط نستعلیق و مشق سطر نویسی
۹۲	درس سوم : معرفی خط شکسته نستعلیق و مشق دو سطری نویسی
۹۹	درس چهارم : گرایش های هنری با بنیان خوشنویسی و مشق دفتری نویسی

بخش سوم: هنرهای سنتی ۱۰۷

فصل اول: طراحی نقوش تزئینی ۱۰۸

درس اول: چهارلنگه ۱۱۰

درس دوم: گره هشت و چهارلنگه ۱۱۴

درس سوم: بته (بته جقه) ۱۱۷

فصل دوم: هنرهای زیرلاکی ۱۲۲

درس اول: جلدسازی سنتی (زیرلاکی با روش لایه‌های کاغذ) ۱۲۳

درس دوم: جعبه‌های روغنی (زیرلاکی با روش نوار کاغذ) ۱۲۸

درس سوم: اشیای روغنی (زیرلاکی روی چوب) ۱۳۲

فصل سوم: سوزن‌دوزی‌های سنتی ایران ۱۳۶

درس اول: درویش‌دوزی ۱۳۸

درس دوم: زرتشتی‌دوزی ۱۴۴

درس سوم: پته‌دوزی ۱۴۸

بخش چهارم: هنرهای آوایی ۱۵۴

درس اول: وزن (ریتم) ۱۵۶

درس دوم: ملودی یا لحن ۱۶۱

درس سوم: رنگ ۱۶۵

بخش پنجم: هنرهای نمایشی ۱۶۸

درس اول: کارگردانی و انتخاب نمایشنامه ۱۶۹

درس دوم: انتخاب بازیگر و خواندن متن ۱۷۲

درس سوم: حرکت و چیدمان روی صحنه ۱۷۴

دانش آموز عزیز

خدای بزرگ را شاکریم که یک بار دیگر توانستیم کتاب فرهنگ و هنر پایه نهم را در قالب مجموعه‌ای کامل از هنرهای تجسمی، سنتی، آوایی، نمایشی و خوشنویسی به شما عزیزان تقدیم کنیم. سخن از فرهنگ و هنر و انتخاب مجموعه‌ای از هنرهای مختلف از میان دامنه گسترده‌ای از هنرها، آن هم در کشوری که گنجینه عظیمی از انواع هنرها را در خود جای داده است، کاری بس دشوار است. معیار اصلی این انتخاب در درجه اول، میزان علاقه، توجه و نیاز شما به هر یک از این رشته‌های هنری است. وجه اشتراک همه این رشته‌های هنری، کمکی است که هر یک از آنها به شما می‌کند تا بتوانید محیط پیرامون خود را خوب ببینید، زیبایی‌ها را درک کنید، خود را به‌عنوان مظهر این زیبایی‌ها بشناسید و دوست داشته باشید و به خود و دیگران احترام بگذارید. در واقع، آشنایی با میراث فرهنگی و هنری به شما در شناخت علایق و نیازهایتان، درک هویت فردی و اجتماعی خویش و در نهایت برخورداری از یک زندگی خوب کمک می‌کند. شاید به همین دلیل است که بزرگی می‌گوید: «هنر، کلید فهم زندگی است.»

کتاب پیش‌رو به گونه‌ای طراحی شده است که شما می‌توانید فصل‌هایی از آن را با توجه به ویژگی‌های فردی خود و شرایط اجتماعی و فرهنگی منطقه‌ای که در آن زندگی می‌کنید، انتخاب کنید. بنابراین، در بخش هنرهای تجسمی از هنر طراحی گرافیک و عکاسی یکی را بنا بر علاقه و نیاز خود انتخاب کنید. همچنین در بخش هنرهای سنتی از سه رشته هنری، طراحی نقوش هندسی، سوزن‌دوزی و زیرلاکی نیز یکی را به دلخواه برگزینید. بخش تجربه‌های بیشتر حاوی تمرین‌های اضافی برای دانش‌آموزان علاقه‌مند و یا کسانی است که در رشته هنری خاصی تجربه قبلی دارند و سطح توان و مهارت آنها از سطح متوسط کلاس بالاتر است. بنابراین، انجام دادن این بخش اختیاری است و بسته به نیاز شما می‌تواند انجام شود یا نه.

این کتاب پنجره‌ای است کوچک به سوی دنیای بیکران و زیبای هنر. در واقع، آشنایی با رشته‌های مختلف هنری بیشتر زمینه‌ای است برای پرورش قدرت تخیل و خلاقیت شما و محرکی برای فهم این نکته که هنر واقعی هنری است خودجوش و نشئت گرفته از فطرت پاک و تنها وظیفه ما کمک به شما عزیزان است تا بیاموزید زیبایی‌ها را چگونه ببینید، بشنوید، درک کنید و با آنها ارتباط برقرار سازید و بالاخره، چگونه آنها را خلق کنید. کوتاه سخن اینکه:

هنر برتر از گوهر آمد پدید

سخن زین درازی چه باید کشید

«حکیم ابوالقاسم فردوسی»

بخش اوّل :

هنرهای تجسمی ✓

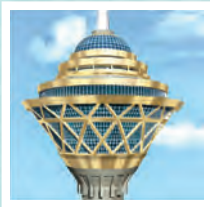
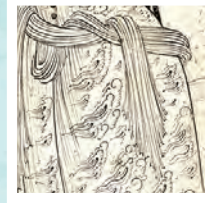
فصل اوّل : طرّاحی

فصل دوم : تصویرسازی

فصل سوم : عکاسی

فصل اوّل : طرّاحی

درس اول

اهمیت و کاربرد طراحی در زندگی

در پایان این درس انتظار می‌رود:

- به اهمیت یادداشت‌های شخصی برای ثبت مشاهدات، تصورات ذهنی (ایده‌ها) و افکار جالب و مفید خود بی‌ببرید و برخی از آنها را با روش تصویری ثبت کنید.
- با مفهوم و اهمیت پیش‌طرح و اتود برای انجام هر فعالیت هنری آشنا شوید.
- تفاوت بین انواع کاربردهای طراحی را درک و بیان کنید.
- مهارت استفاده برخی از انواع طراحی را متناسب با هدف خود به دست آورید.

فکر کنید

- آیا تا به حال برای شما پیش آمده است که هنگام نوشتن انشا، چندین بار مطالبی را نوشته و خط زده باشید تا به «متن» اصلی مورد نظرتان دست یابید؟
  - چیدن وسایل یک اتاق چطور؟ آن قدر آنها را جابه‌جا کرده باشید تا حالت دلخواه و مناسب را یافته باشید؟
  - یا به طور کلی برای حل مسئله‌ای، راه‌حل‌های مختلف را امتحان کرده باشید تا در نهایت به مفیدترین و درست‌ترین راه دست پیدا کنید؟
- اینها شبیه به مراحل است که هنرمندان برای ایجاد یک اثر هنری طی می‌کنند. آنها برای یادداشت و بررسی تصاویر ذهنی خود معمولاً از طراحی استفاده می‌کنند (به این کار پیش‌طرح یا اتود گفته می‌شود) و آن قدر طرح‌های خود را تغییر می‌دهند تا به نتیجه مناسب دست پیدا کنند. به همین دلیل طراحی، اغلب مقدمه کار است.

یک طراحی از رضا عباسی که برخی قسمت‌های آن رنگ آمیزی شده / قرن دهم هجری شمسی

آنچه نقاش می‌خواهد به تصویر بکشد، ابتدا با مداد، یا ذغال روی کاغذ، یا بوم طراحی می‌کند تا در مرحله بعد آن را رنگ آمیزی کند. در نگاه‌ستار (گرافیک)^۱، طراحی صنعتی و معماری، تصاویری که در ذهن هنرمند شکل می‌گیرد به وسیله طراحی اجرا می‌شود. در واقع بیشتر چیزهایی که در اطراف خود می‌بینید، قبل از ساخته شدن، طرحی از آن روی کاغذ یا در یک برنامه رایانه‌ای ایجاد شده است.

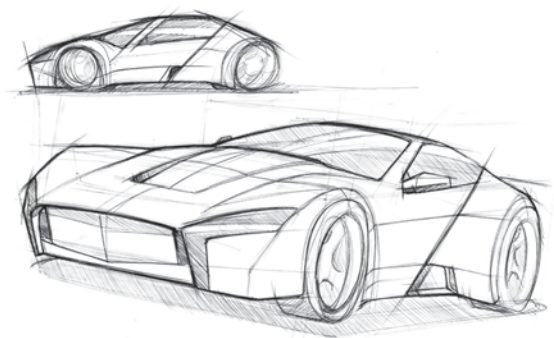

عنوان اثر: «ماری کاست در لوور»، اثر، ادگار دگا — فرانسه — ۱۸۷۹

به طور مثال، یک طراح خودرو، تصاویر ذهنی و افکار خود را در مورد شکل بدنه و داخل خودرو، به صورت طراحی ارائه می‌کند.

عنوان اثر: «طراحی برای یک بال زن پدالی»
نقاش: داوینچی

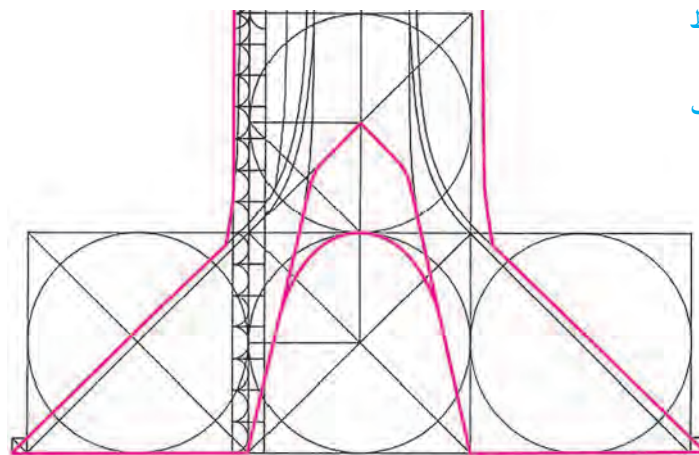

پیش طرح برای یک خودرو

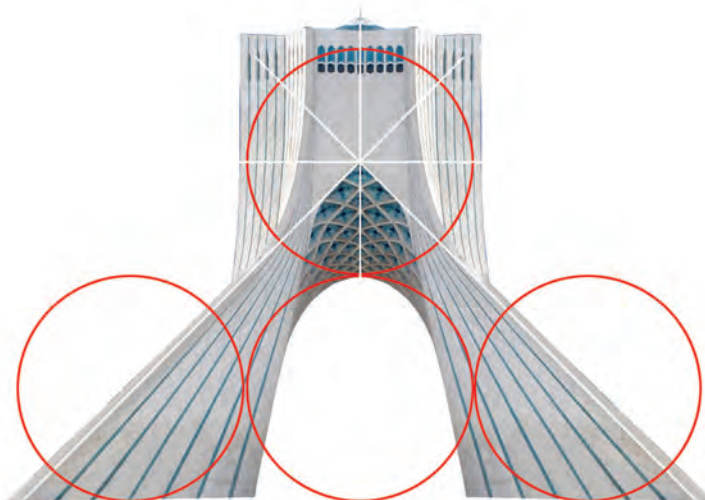
طراحی چند کاربرد دارد :

– وقتی بخواهیم از طبیعت یا دنیای بیرون نقاشی کنیم، کار را با طراحی آغاز می‌کنیم.
– وقتی فکر و تصویری در مورد ساخت چیزی در ذهن ماست، با طراحی آن را در قالب تصویر در می‌آوریم.
هنگامی که بخواهیم به وسیله مجموعه‌ای از وسایل، مواد و ابزار، برای هدفی خاص چیزی بسازیم، آن را به وسیله طراحی اجرا می‌کنیم. مانند طرح یک ساختمان در معماری، طرح یک محصول در طراحی صنعتی یا طرح یک تبلیغ روزنامه در طراحی نگاشتار (گرافیک).

این نوع طراحی در واقع مانند حل مسئله است؛ مسئله اینکه چه مواد و تجهیزاتی، چگونه و با چه نسبت با هم ترکیب شوند تا مطلوب ما به دست آید. در نتیجه طراحی هم به‌عنوان یک هنر زیبا به‌طور مستقل یا مقدمه‌ای برای نقاشی به کار می‌رود و هم وسیله‌ای است برای ثبت و مشخص کردن افکار و تصورات ذهنی برای انجام یک کار.

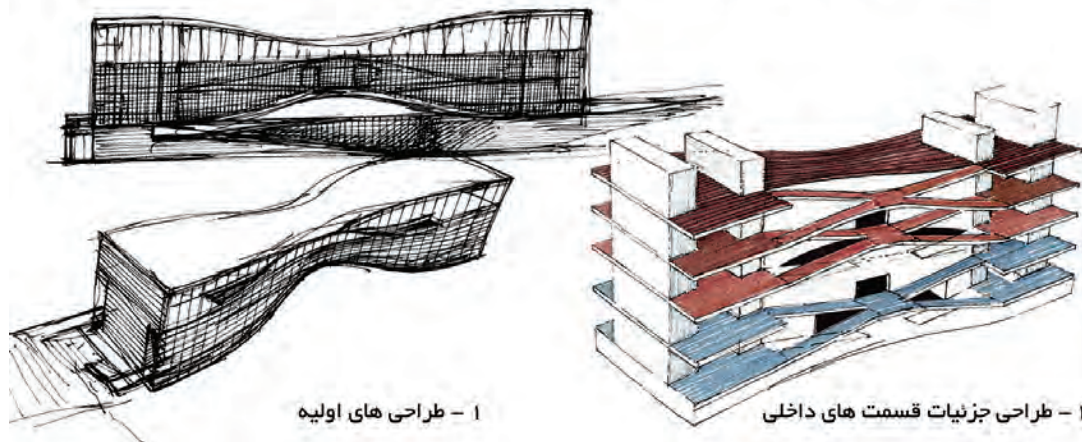

محاسبات هندسی برج آزادی توسط
طراح (بخش‌های اصلی، جهت
ساده‌سازی و مشخص شدن به رنگ
قرمز در آمده است).

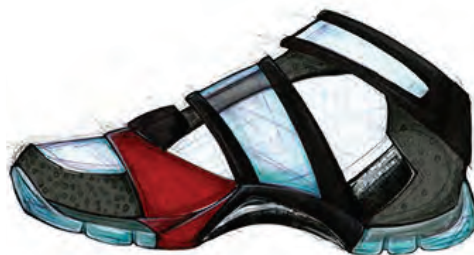
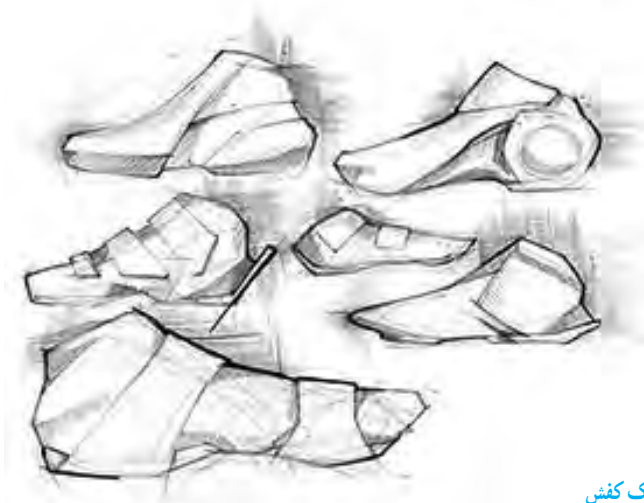

برج آزادی، قطرهای سفیدرنگ دایره بالایی را دنبال کنید و در مورد ارتباط آن با خطوط اصلی بنا، در گروه صحبت کنید.

پردیس سینمایی ملت - تهران - طراحان: کاترین اسپریدونف و رضا دانشمیر

۳ - بنای ساخته شده

مراحل بررسی و کامل شدن تصاویر ذهنی برای طراحی یک کفش

طراحی کنید

با دیدن پاکت‌های مختلف و کاربردهای متنوع آنها، پاکت دلخواه خود را طراحی کنید.

مراحل زیر را رعایت کنید :

- ۱- تعیین هدف و کاربرد پاکت
- ۲- پیش طراحی برای ثبت تصورات ذهنی خود
- ۳- طرح نهایی همراه با اندازه‌ها و توضیحات
- ۴- ساخت بر اساس طرح نهایی

حرکت از کل به جزء

هنگام طراحی، همیشه از طرح کلی شروع، و کم‌کم به جزئیات پرداخته می‌شود. برای مثال، طرح یک گل، با ساده‌ترین اشکال هندسی مثل بیضی، دایره، مربع یا مستطیل شروع، و سپس جزئیات آن ساخته و پرداخته می‌شود.

یک طراح معمار با در نظر گرفتن مسائل مختلف، مانند کاربرد ساختمان، ابعاد زمین، وضعیت محیطی و موارد متعدد دیگر، کار خود را با طرح‌هایی در مورد شکل کلی ساختمان آغاز می‌کند و به تدریج وارد جزئیات، اندازه‌های دقیق‌تر و بخش‌های داخلی بنا می‌شود.

غیر از رشته نقاشی، پس از یک سری پیش طرح‌ها و اتودها، نتایج نهایی کار به وسیله طراحی‌های دقیق‌تر، به مجریان و مخاطبان دیگر ارائه می‌شود. در برخی رشته‌ها، طراحی نهایی با رایانه اجرا، و از روی آن با دست یا چاپگر سه بعدی، یک نمونه (ماکت) تهیه می‌شود.

طراحی بخش فوقانی برج میلاد، اجرا به صورت سه بعدی (توسط رایانه)

یک طراح صنعتی در حال طراحی و بررسی ساخت یک صندلی تاشو با دستگیره‌هایی که کاملاً جمع می‌شوند.

مراحل طراحی اولیه تا اجرای نهایی دو شخصیت از مجموعه بویانمایی طوطی نامه
تهیه کننده: محمد شعشی

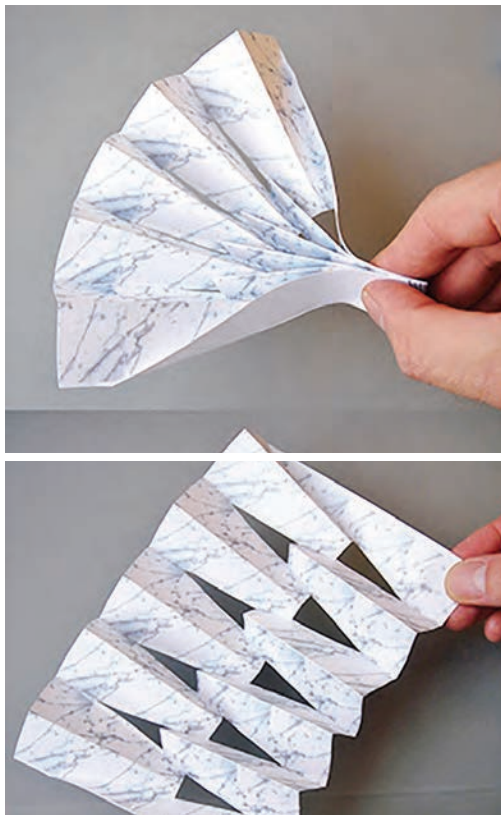

طراحی کنید

چگونه می‌توان به وسیله چهار مربع یکسان، نزدیک‌ترین شکل به دایره را ایجاد کرد؟

(بیش‌طرح یا اتود زدن همیشه به معنای طراحی کردن با مداد روی کاغذ نیست. مهم این است که شما به هر وسیله‌ای که می‌توانید، آنچه را در ذهن دارید تجسم کنید و آن را مورد تغییر و اصلاح قرار دهید.)

برای اتود زدن در این موضوع می‌توانید از دو روش استفاده کنید: ابتدا با مداد و کاغذ تمرین کنید و سپس از یک پلتفون شفاف، چهار عدد مربع هم‌اندازه برش بزنید و با جابه‌جا کردن آنها راه حل را پیدا کنید. همچنین می‌توانید نتیجه نهایی را با طراحی دقیق‌تر یا به کمک نرم‌افزار رایانه‌ای اجرا کنید.

استفاده از الگوی کاغذی برای تشخیص و طراحی شکل (فرم)‌های معماری

به نظر شما انجام طراحی پیش از شروع به کار نهایی چه مزیت‌ها و یا معایبی دارد؟ در گروه بحث کنید.

تجربه‌های بیشتر

● قرار است برای بوفهٔ مدرسه یک تابلوی راهنما درست شود که روی آن فهرست (لیست)١ غذاها، انواع خوراکی‌ها و قیمت آنها نشان داده شود. شما چه پیشنهادی برای این تابلو ارائه می‌دهید؟ (طراحی به گونه‌ای باشد که امکان تغییر آسان در فهرست غذاها و قیمت‌ها وجود داشته باشد.)

● معلم هنر یک دبستان تصمیم دارد روی یکی از دیوارهای داخل مدرسه به طول ۴ متر و ارتفاع ۲/۵ متر، یک کار هنری در مورد ریاضیات انجام دهد تا از این طریق دانش‌آموزان را به درس ریاضی علاقه‌مند کند. او تصمیم دارد با تعدادی میخ ضخیم چوبی و مقداری طناب نازک با رنگ‌های مختلف شکل‌های چهار عمل اصلی و بعضی از اعداد را نشان دهد.

اکنون سعی کنید برای این منظور، طراحی‌های خود را در ابعاد یک دهم (۴۰ در ۲۵ سانتی‌متر) ارائه دهید.

● فرض کنید سازمانی در خارج از کشور مسابقه‌ای بین‌المللی با عنوان «سلام» برگزار کرده است که دانش‌آموزان همهٔ کشورها می‌توانند کلمهٔ «سلام» را به زبان خودشان در ابعادی که طول آن حداکثر ۶۰ سانتی‌متر باشد (افقی یا عمودی) با طراحی و تزیینات دلخواه به مسابقه بفرستند. لازم نیست حتماً کار نهایی در قاب (کادر)٢ مستطیل یا مربع شکل باشد، ولی جایی را که اشغال می‌کند در همان حدود تعیین شده باشد. در این مسابقه استفاده از نمادهای فرهنگی و محلی هر شهر یا کشور یک ارزش محسوب می‌شود. شما «سلام» را با چه خطی و چگونه طراحی و رنگ‌آمیزی می‌کنید؟

۱- list

درس دوم

طراحی از اشیا

در پایان این درس از شما انتظار می‌رود:

- اشیای پیرامون خود را به درستی مشاهده و با توجه به نیازها و توانایی‌های خود، موضوع را طراحی کنید.
- روش‌های مشاهده در طراحی را بیاموزید و پیش از شروع طراحی، موضوع مورد طراحی را از زوایای مختلف، مورد تجزیه و تحلیل قرار دهید.
- با تقویت حرکت انگشتان، مچ دست، آرنج و بازو، قدرت ترسیم خطوط را در خود تقویت کنید.
- هنگام طراحی به اهمیت هماهنگی ذهن، دست و احساس خود پی ببرید و سعی کنید به درستی از آنها استفاده کنید.

فکر کنید

آیا تا به حال فکر کرده‌اید چرا ابتدای طراحی نمی‌توانیم به راحتی آن چیزی را که به چشم می‌بینیم روی کاغذ ترسیم کنیم؟ چرا دست ما از چشم و ذهنمان پیروی نمی‌کند؟ فکر می‌کنید برای بالا بردن مهارت طراحی، غیر از تقویت دست و قدرت ترسیم خطوط، چه تمرینات دیگری باید انجام داد و چه مهارت‌های دیگری مورد نیاز است؟ در سال‌های گذشته با طراحی ساده اشیا آشنا شده‌اید، به ویژه کاربرد آن در خلق آثار با ارزش هنری که حاصل مشاهده دقیق پدیده‌های طبیعی و به کارگیری ساختار و شکل‌های ساده شده آنها در معماری، صنایع دستی و هنرهای تجسمی است.

یک طراحی سه بعد نما

با توجه به آنچه در درس گذشته در مورد کاربرد طراحی در مراحل مختلف ساخت پروژه‌ها مطرح شد، امروزه در موارد متعددی به تجسم سه بعدی و طراحی واقع‌گرا نیاز داریم و لازم است با اصول این روش طراحی، آشنایی اولیه پیدا کنید. برای یادگیری این نوع طراحی تمرینات متعددی لازم است تا به تدریج چشم و ذهن، دست و احساس در هماهنگی با هم قرار گیرند و بتوانیم تصویر اشیا را ابتدا در ذهن خود تجسم کرده و سپس ترسیم دقیقی از آن را ارائه دهیم.

نگارگری وفادار به سطح (دو بعدی) — بخشی از اثر — «جستجوی رستم به دنبال اکوان دیو که در جامه میدل یک گورخر ظاهر شده است» شاهنامه شاه طهماسبی / قرن دهم قمری / مکتب تبریز

طراحی اسب — تجسم سه بعد نما اثر پیتر پاول روبنس / نقاش آلمانی قرن هفدهم

«یادگیری طراحی در اصل، یادگیری چگونه دیدن است.» (عادل قلی زاده مدرس هنر)

در واقع نگاه طراح با نگاه معمولی متفاوت است. اولین نکته‌ای که باید به آن توجه کرد این است که معمولاً مدل در فضای باز قرار دارد. اما روی کاغذ طراحی، فضای شما محدود به لبه‌های کاغذ است (قاب). بنابراین قبل از هرچیز لازم است به این پرسش پاسخ دهید که می‌خواهید طرح خود را چگونه در این قاب جای دهید.

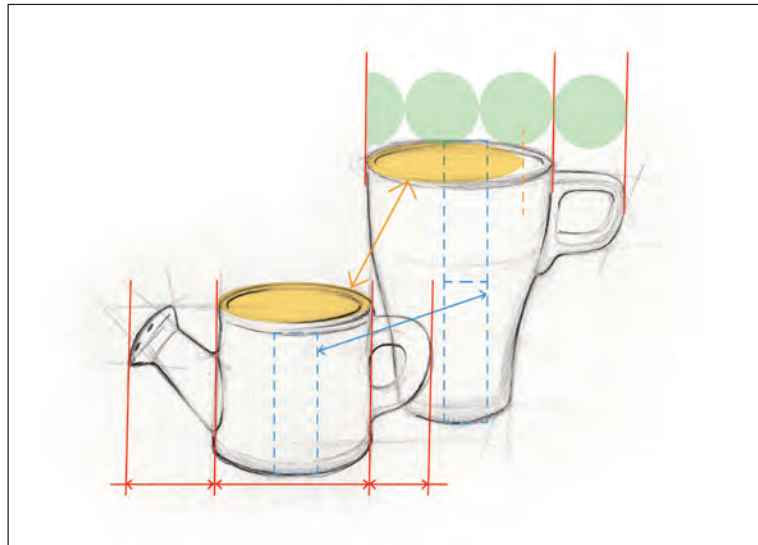

– پس از تعیین محل طرح در قاب، باید با مشاهده دقیق، ابتدا ذهن خود را برای درک موضوع آماده کنید.

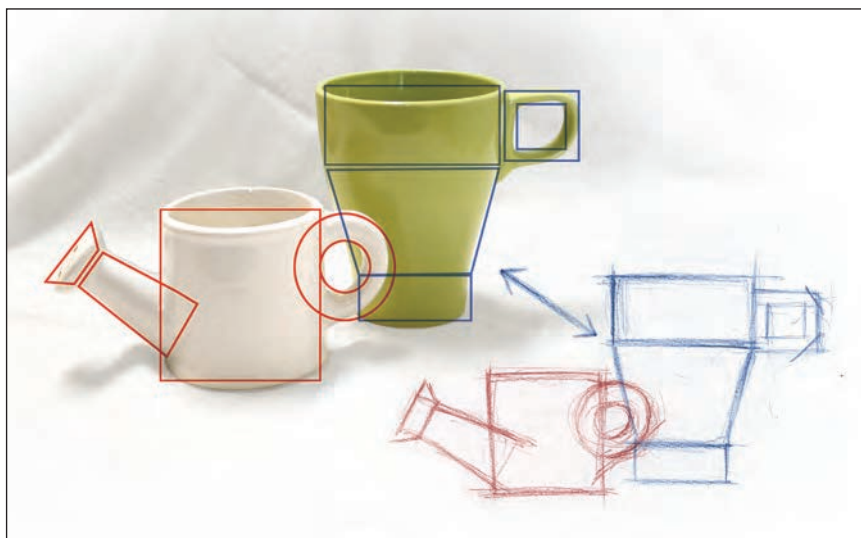
تصاویر زیر شما را با برخی از روش‌های مشاهده آشنا می‌کند:

شکل نشان می‌دهد که طراح، با دقت نسبت‌ها و اندازه‌های مدل را مورد بررسی قرار داده است. می‌توانید طول و عرض لیوان را موردسنجش قرار دهید و به همان طریق، ابعاد آب‌پاش را با لیوان بسنجید و نسبت آن را در طراحی خود رعایت کنید.

آیا می‌توانید تحلیل‌های دیگری درباره تصویر انجام دهید؟

در شکل زیر شما با یک مهارت دیگر در نحوه نگاه کردن طراح، آشنا می‌شوید. او سعی می‌کند اشیا را به شکل‌های هندسی ساده تبدیل کند. شما هم به تدریج می‌توانید این کار را برای هر چیزی از ساده تا پیچیده انجام دهید؛ زیرا از طریق شکل‌های هندسی ساده می‌توانید سریع‌تر و ساده‌تر، شکل اشیا را درک کنید، به ذهن بسپارید و ترسیم کنید.

شکل زیر نشان می‌دهد که طراح، فضاهای خالی (قسمت‌های رنگی) موضوع را مورد توجه قرار داده است. نگاه شما باید به تدریج، این فضاها را با دقت بیشتری ببیند و همچون دیگر اجزای موضوع، شکل آن را به ذهن بسپارد.

در شکل زیر محل تقاطع فضای خالی با لبه‌های طرف‌ها مورد دقت بیشتر قرار گرفته است. (قسمت‌های رنگی) حال شما هم می‌توانید چند قسمت دیگر را تشخیص داده و شکل را کامل کنید.

طراحی کنید

برای درک بهتر رابطه اشیا با فضای اطراف، شکل‌های زیر را داخل قاب قرار داده، فضاهای خالی اطراف شکل را به رنگ‌های متفاوت رنگ‌آمیزی کنید (قاب باید به لبه‌های شکل مماس شود). خطوط کناری اشیا در واقع محل اتصال خود شیء با فضای خالی اطراف آن است.

نشان موزه رضا عباسی، طراح: استاد مرتضی ممیز / ۱۳۵۵، در طراحی این نشان، استاد احصایی (خوشنویس) و آیدین آغداشلو (در مورد اسلیمی) همکاری داشتند.

— برای ساده کردن اشیا سعی کنید یک کامیون، گل سر، قوری، برس مو، پایه چسب و یک باتری پرکن (شارژر)^۱ تلفن همراه را با اشکال هندسی ساده نشان دهید. حال، با ترکیب دو یا چند شکل هندسی ساده، تلاش کنید شکل‌های پیچیده‌تر ایجاد کنید؛ شکل‌هایی که به اشیای واقعی شبیه باشند، یا شکل‌های ذهنی دلخواه. تقویت ذهن و تقویت دست باید به موازات هم انجام شود. شما باید بتوانید آنچه را چشم تشخیص می‌دهد، ترسیم کنید. برای تقویت دست باید به طور مکرر و پیوسته تمرین کنید. این گونه تمرینات می‌تواند با موضوعات ذهنی، یا خط‌خطی‌های انبوه (دایره‌ای، چهارگوش، زیگزاگ یا حلزونی و...) روی کاغذ سفید یا باطله، انجام شود و یا با تمرینات پی در پی شامل طراحی از مدل‌های ساده و متنوع صورت گیرد. معمولاً هیچ سطحی که بتوان روی آن کار کرد از دست طراح در امان نمی‌ماند. اما همراه داشتن کتابچه طراحی بسیار مفید خواهد بود.

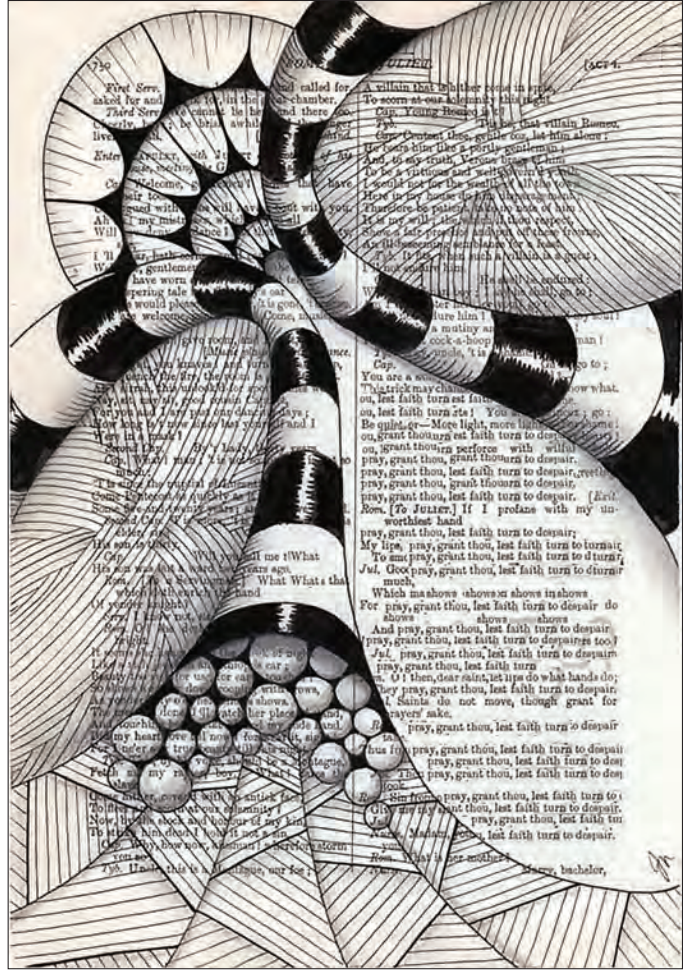
^۱ - battery charger

بخشی از یک اثر نگارگری برای مشاهده تمرین خط
مکتب اصفهان - قرن ۱۱ هـ. محمد یوسف الحسینی

تمرین طراحی خطوط با الهام از طبیعت

بازی با خط و شکل روی کاغذ باطله

احساس نیز عامل مهم دیگری در ایجاد خطوط طراحی و همچنین درک درونی موضوعی است که از آن طراحی می‌کنیم. هیچ دو نفری را نمی‌توان یافت که دقیقاً مثل هم طراحی کنند. به همین دلیل در کنار تحلیل‌های مشاهده و تمریناتی که برای مهارت دست انجام می‌دهیم، یکی از روش‌های مفید یادگیری، این است که بدون ترس و با اتکا به توانایی حسی خود شروع به طراحی کنیم و در حین آن تحلیل‌های مشاهده را هم در نظر داشته باشیم.

طراحی اثر بیکاسو

تمرین خط با استفاده از شکل حیوانات

تمرین زیر به شما در این مورد کمک می‌کند:

— به اشیای مختلفی که در محیط اطراف شما هست فکر کنید. چند شیء را از میان آنها انتخاب کنید. در گروه‌های پنج نفره، پنج عدد از اشیای انتخابی خود را به عنوان مدل ترکیب کنید و برای طراحی آماده شوید (هر نفر یک انتخاب). سپس یک قطعه مقوا یا یک بشقاب یک بار مصرف را از وسط سوراخ کرده و در انتهای مداد خود قرار دهید به طوری که مانع دید شما شود و نتوانید طراحی خودتان را ببینید.

سعی کنید فقط با نگاه کردن به مدل، به طراحی ادامه دهید.

فقط خطوط کناری اشیا را بکشید و نگرانی از خراب شدن طرح، به خود راه ندهید. سعی کنید مدل را کاملاً حس کنید. مثل اینکه با نگاهتان آن را لمس می‌کنید و روی خطوط آن حرکت می‌کنید. مداد را محکم در دست بگیرید و تا جایی که ممکن است دست خود را از روی کاغذ بردارید.

نحوه پوشاندن انتهای مداد برای جلوگیری از مشاهده صفحه طراحی

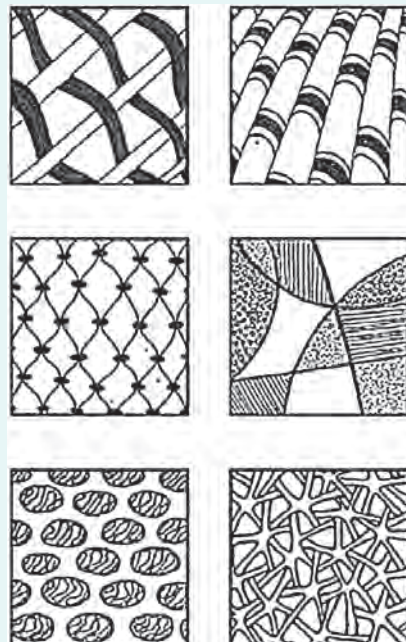
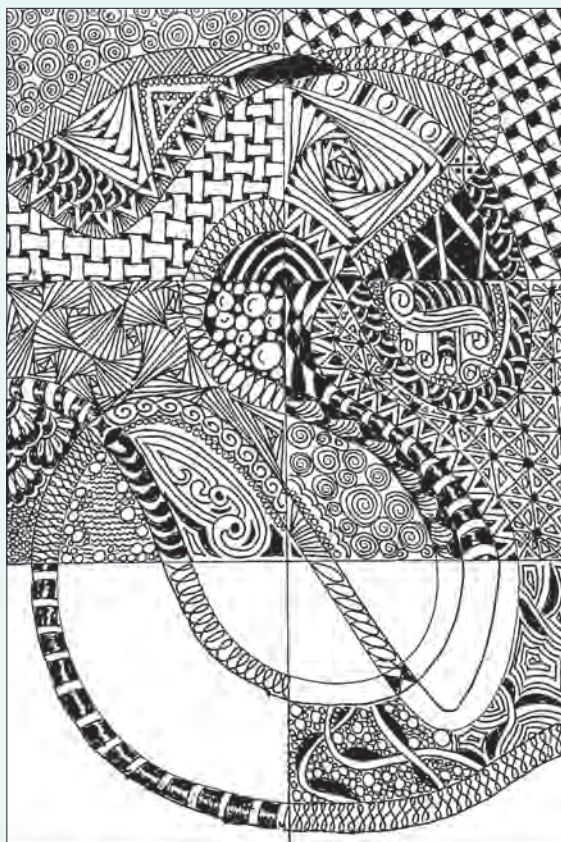
خود ارزیابی

- توانایی خود را در سه قسمت ذهن (و مشاهده)، دست و احساس، چگونه ارزیابی می‌کنید؟
- تجربه کدام یک برای شما جذاب‌تر است و در کدام مهارت احتیاج به تمرین بیشتری دارید؟

تجربه‌های بیشتر

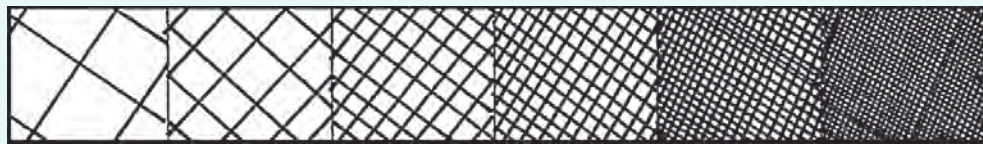
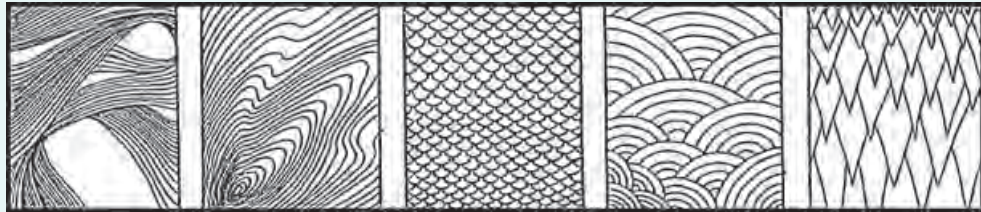
● در میانه یک کاغذ A4 یک خط عمودی رسم کنید به گونه‌ای که سطح کاغذ را به دو قسمت تقسیم کند. حال فرض کنید این خط از وسط یک گلدان عبور کرده است. با این فرض و از یک سمت، خط کناری نیمی از گلدان را با مداد به صورت پررنگ طراحی کنید (توجه کنید که گلدان در نیمه پایینی کاغذ قرار گیرد). اکنون از روی خط عمودی، کاغذ را تا کنید و روی سایه طرحتان که از پشت معلوم است بکشید تا طراحی تان روی طرف مقابل، برگردان (کپی) شود. دوباره کاغذ را باز کنید و طرف مقابل گلدان را هم پررنگ کنید تا گلدان کامل شود.

در این مرحله با استفاده از نقوش مختلف که نمونه‌هایی از آن در تصویر آمده است یا نقوش دلخواه دیگر، سطح گلدان را تزئین کنید. سپس با الهام از گلدان‌های خانه یا بیرون، برگ‌ها یا گل‌هایی را داخل آن طراحی کنید و با خطوط، طرح خود را کامل کنید.

● پنج مستطیل با ابعاد مختلف، کوتاه و پهن، بلند و باریک رسم کنید. آنها را برش دهید و با مداد، خط دورشان را پررنگ کنید تا قاب آنها مشخص تر شود. آن گاه از میان وسایل مختلف خانه اشیایی را پیدا کنید که متناسب با ابعاد این مستطیل‌ها باشند و سپس آنها را درون مستطیل‌ها طراحی کنید.

● تصاویر مختلفی از روزنامه یا مجلات تهیه کنید. فضاهای خالی داخل تصاویر را با ماژیک یا مداد رنگ کنید. یکی از آنها را انتخاب کنید و از روی آن طرحی ساده شده و دو بعدی از شکل‌ها و فضاهای خالی، روی یک کاغذ A4 ایجاد کنید. داخل سطوح طرح را با نقوش یا هاشورهای موازی و در جهات مختلف پر کنید.

آشنایی با ترکیب بندی

در پایان این درس انتظار می رود:

- مفهوم ترکیب بندی را درک و اهمیت آن را در خلق آثار هنری تشخیص دهید.
- با آشنایی با برخی از اصول ترکیب بندی، تصاویر و آثار هنری را با توجه به این اصول، بررسی و تجزیه و تحلیل کنید.
- با بعضی از انواع ترکیب بندی آشنا شده باشید و بتوانید آثار هنری را تجزیه و تحلیل کنید.
- با استفاده از بعضی از انواع ترکیب بندی، آثار هنری متفاوت خلق کنید.

فکر کنید

- اگر بخواهید نامتان را روی جلد دفتر یا کتاب خود بنویسید، کدام نقطه را برای این کار انتخاب می کنید؟ چه ملاحظاتی را ممکن است برای این کار در نظر بگیرید؟
  - به نظر شما چرا یک قاب کج شده روی دیوار توجه بیشتری را به خود جلب می کند؟
  - فرض کنید قرار است از معلم و چهار نفر از هم کلاسی هایتان عکس یادگاری بگیرید، آیا در ترتیب ایستادن آنها تفاوتی احساس می کنید؟
- پرسش های فوق به موضوعی اشاره می کند که در همه هنرها نقش مهمی دارد. موضوعی که به ارتباط بین اشیا و اجزا، حالت و ترتیب قرارگیری آنها مربوط می شود و در دنیای هنر به آن «ترکیب بندی» می گویند. ترکیب بندی نقش مهم و ضرورت زیادی در زندگی دارد، از هماهنگی در پوشیدن لباس، نحوه چیدن اسباب و لوازم خانه یا محل کار، تا شکل ظاهری انواع وسیله هایی که از آنها استفاده می کنیم و حتی برنامه ریزی طراحان شهری برای سیمای خیابان، پارک، محله ها و شهرها. در هر کدام، لازم است در مورد ترکیب بندی آنها تصمیم گیری شود.

تصمیم‌گیری مناسب در مورد ترکیب بندی، نه تنها در زیبایی موضوع مؤثر است بلکه فایده و کارایی آن را نیز افزایش می‌دهد. بنابراین لازم است هنرمند، زیبایی و کارایی را در کنار هم مورد توجه قرار دهد. در تصاویر زیر نمونه‌هایی از ترکیب بندی در موضوعات مختلف را مشاهده می‌کنید.

دو نوع جاروی برقی با اجزای مشابه و ترکیب بندی متفاوت. کارایی و زیبایی را در مورد هر طرح بررسی کنید.

طراحی یک صفحه نرم افزاری مربوط به تلفن همراه و برخی مواردی که باید در مورد ترکیب بندی آنها تصمیم‌گیری شود.

در تصاویر زیر نمونه‌های زیبایی از ترکیب بندی در نقاشی و معماری را ملاحظه می‌کنید :

گل‌های آفتاب‌گردان — ونسان ون‌گوگ

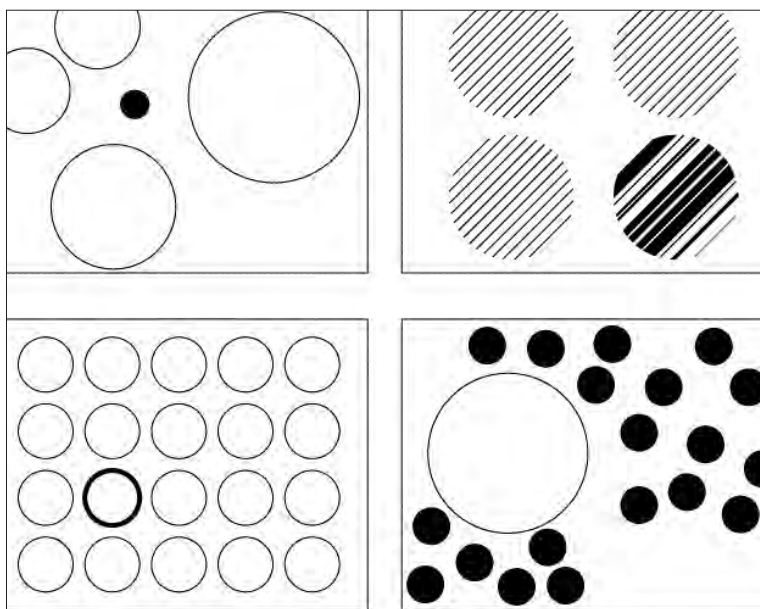
معراج حضرت رسول (ص) — سلطان محمد

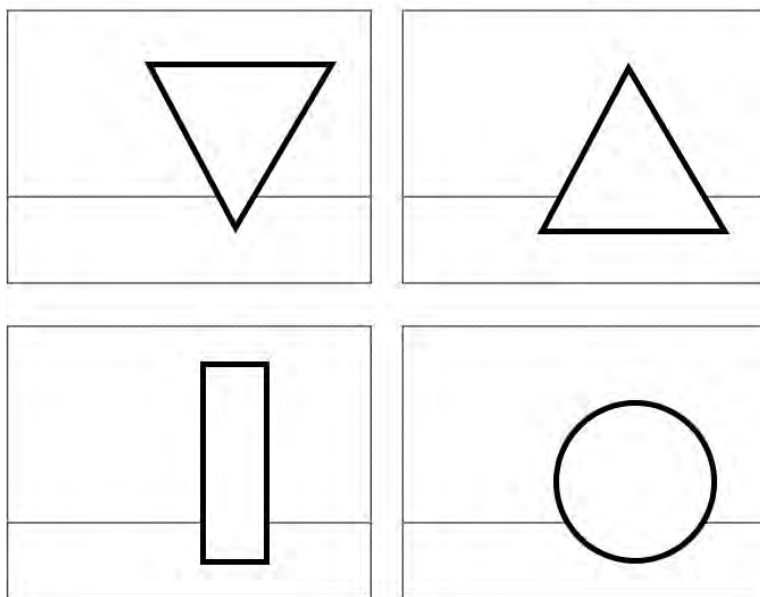
خانه تاریخی مهینستان راهب — کاشان

ترکیب بندی در هنرهای تصویری نقش اساسی دارد و با یک تعریف ساده عبارت است از نحوه قرارگیری اجزای تصویر نسبت به یکدیگر و نسبت به قاب، برای آنکه مفهوم یا احساس مورد نظر هنرمند بهتر منتقل شود و تصویر هر چه زیباتر و خوشایندتر شود.

با دقت به این تصاویر به پرسش های زیر پاسخ دهید :
 - کدام دایره در لحظه اول بیشتر چشم را جذب می کند؟

- از میان چهار تصویر، کدام یک احساس استحکام و استواری بیشتری را انتقال می دهد؟

— در تصویر زیر چشم شما در چه مسیری روی تصویر حرکت می کند؟

استیو مک کاری — عکاس مجله نشنال جئوگرافی

— کدام یک از دو تصویر زیر برای شما خوشایندتر است؟
آیا می توانید دلیلی برای آن بیابید؟

برای پاسخ های خود به این پرسش های تصویری چه دلایلی داشته اید؟ در مورد آنها در گروه صحبت کنید.

بررسی و تحلیل کنید

در تصاویر این صفحه نقطه‌ای که بیشتر توجه را جلب می‌کند پیدا کنید و در مورد دلایل و شیوه تأکید هر کدام، در گروه صحبت کنید.

یکی از اصول ترکیب‌بندی، موضوع «تأکید» است. به‌طور معمول در بیشتر آثار هنری لازم است روی یکی از اجزای موضوع یا روی نقطه‌ای در سطح اثر، تأکید صورت گیرد که هنرمند قصد دارد توجه بیننده را بیش از همه به آن قسمت معطوف نماید.

طراحی آبرنگ (بخشی از اثر) چین، قرن نوزدهم

طراحی اثر دومینیک انگر نقاش فرانسوی،
قرن نوزدهم

طراحی پوستر اثر مرتضی ممیز سال ۱۳۴۳

یکی دیگر از مهم‌ترین اصول ترکیب‌بندی «تعدادل» است. بدین ترتیب که اگر به وسیله یک خط فرضی تصویر را به دو بخش مساوی تقسیم کنیم، باید وزن دو طرف تصویر در تعادل با یکدیگر برابر باشد.

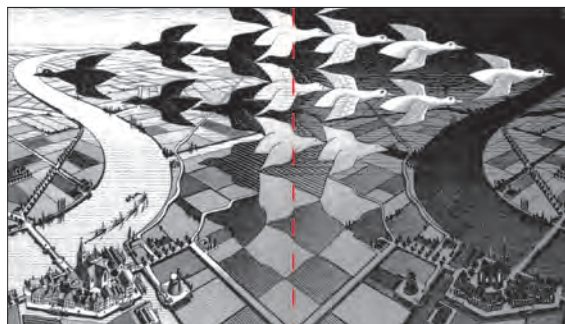
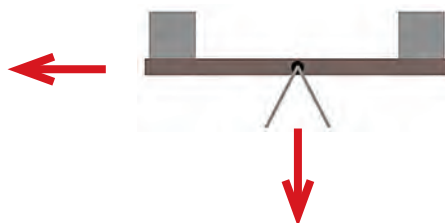
واضح است که وزن فیزیکی برای تصویر معنا ندارد؛ بلکه در اینجا نوعی از سنگینی مطرح می‌شود که به آن وزن دیداری می‌گویند. وزن دیداری در واقع میزان اهمیت و جلب توجه اجزای تصویر است. هر چیزی که چشم را بیشتر جذب کند، وزن دیداری بیشتری دارد. این ممکن است به دلیل اندازه، رنگ، تیرگی یا روشنی، بافت، شکل و... باشد. ایجاد تعادل، نقش خیلی مهمی در زیبایی و خوشایندی اثر دارد. تعادل از راه‌های مختلف انجام می‌گیرد. اما دو روشی که خیلی بیشتر استفاده شده عبارت‌اند از: ترکیب‌بندی قرینه و ترکیب‌بندی غیر قرینه.

به تصاویر زیر نگاه کنید و با کشیدن یک خط عمودی در وسط

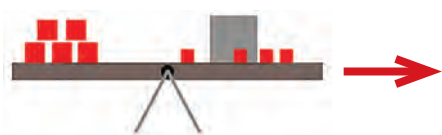
تصویر، برابری وزن دیداری را در دو سوی تصاویر بررسی کنید.

بهرام گور در تالار هفت پیکر / نقاشی برای دیوان امیر اسکندر / شیراز / قرن نهم هجری

ترکیب بندی متقارن، اثر موريس اشتر

طبیعت بی‌جان، اثر پل سزان، قرن ۱۹

با توجه به تصاویر بالا، در گروه راجع به دو نوع ترکیب‌بندی قرینه و غیر قرینه بحث کنید.

طراحی کنید

پنج شکل هندسی ساده با ابعاد مختلف از یک مقوا برش بزنید. به وسیله آنها روی یک کاغذ A3 دو ترکیب بندی دلخواه، یکی قرینه و دیگری غیر قرینه، ایجاد کنید. در این ترکیب بندی، مشخص کردن خط افق الزامی است. یکی از شکل ها را در ذهن خود انتخاب کنید و به صورت تصویری تدابیری بیندیشید که آن شکل بیش از همه بتواند نظر بیننده را به خود جلب کند. استفاده از خط و سطح (رنگی، هاشور و یا بافت های تصویری درس قبل) آزاد است.

خود ارزیابی

دو هدف مهم ترکیب بندی و بعضی از انواع آن را بیان کنید. به نظر شما چه تفاوت هایی بین آثار هنری ایرانی – اسلامی و آثار هنری مغرب زمین در زمینه ترکیب بندی وجود دارد؟

تجربه های بیشتر

- ✓ روی یک کاغذ A4 کارهای زیر را انجام دهید:
  - چهار خط راست در جهت افقی از یک طرف کاغذ به طرف دیگر رسم کنید به طوری که این خط ها همدیگر را قطع نکنند.
  - دو خط راست یا منحنی در جهت عمودی رسم کنید به طوری که خط های قبلی را قطع کند.
  - یک خط منحنی رسم کنید به طوری که از یک طرف صفحه وارد قاب شود و یک جایی در میان قاب (به انتخاب خودتان) قطع شود.
  - پنج دایره با اندازه های دلخواه و در محل دلخواه رسم کنید.
  - سه تا از دایره ها را انتخاب کنید و با رنگ دلخواه پر کنید (می توانید به جای رنگ از نقش و نگار یا حتی تکه چسبانی استفاده کنید).
  - از تقاطع خط هایی که در ابتدا روی کاغذ کشیدید، کاغذ شما به بخش های مختلفی تقسیم شده است. چهار بخش از این قسمت ها را به دلخواه با رنگ پر کنید.
- ✓ یک قاب عمودی را انتخاب کنید و با تعدادی دایره کوچک و بزرگ سعی کنید مفهوم پرواز را نشان دهید.
- ✓ تصاویر مختلفی را از کتاب، مجله یا روزنامه جمع آوری کنید. این تصاویر می تواند عکس، نقاشی یا آگهی تبلیغاتی نگاشتاری (گرافیکی) باشد. به ترکیب بندی آنها و نحوه قرارگیری اجزای تصویر دقت کنید. موضوع تعادل و تأکید را در آنها بررسی کنید. در مرحله بعد، یکی از تصویرها را انتخاب کنید و با کشیدن قابی به همان اندازه روی کاغذ، سعی کنید یک ترکیب بندی دیگر با همان اجزای تصویر تهیه کنید.

فصل دوم: نگاشتار

نگاشتار و تبلیغات

در پایان این درس انتظار می‌رود:

- نقش و کاربرد تبلیغات در جامعه و انواع آن را بشناسید و تبلیغ خوب از بد را از یکدیگر تشخیص دهید.
- عناصر مؤثر در نوشتن یک شعار تبلیغاتی را درک و شعارهای تبلیغاتی گوناگون را تجزیه و تحلیل کنید.
- مهارت نوشتن یک شعار تبلیغاتی مناسب را داشته باشید.
- بتوانید با توجه به نیازها و اهداف خود، از روش‌ها و ابزارهای مناسب تبلیغات، برای رساندن پیام به شیوه‌ای مؤثر استفاده کنید.
- با مفهوم نگاشتار آشنا شوید و نقش این هنر را در تبلیغات و در انواع دیگر هنرهای دیداری درک کنید.

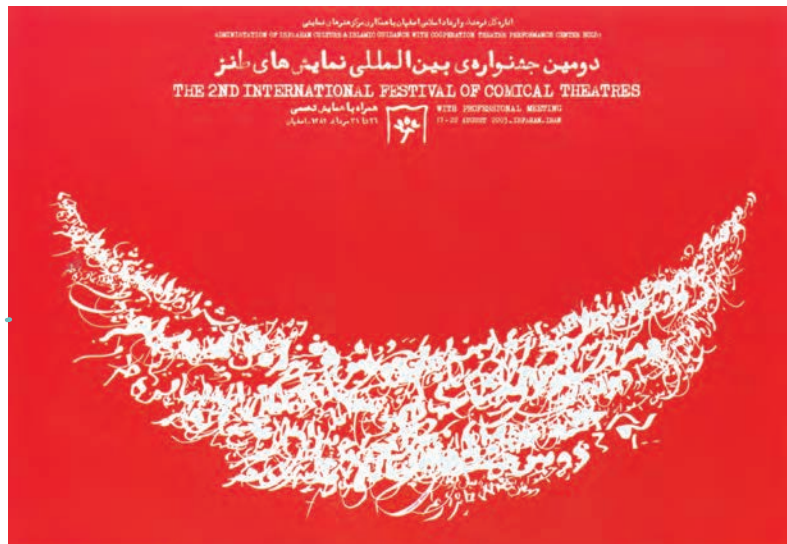
فکر کنید

– آیا در مسیر رفتن به مدرسه به تابلوهای اعلانات سطح شهر، روستا یا محل زندگی خود، توجه کرده‌اید؟ به روزنامه‌ها و مجله‌ها و کتابی که هم اکنون مشغول مطالعه آن هستید چطور؟ با دقت به آنها نگاه کرده‌اید؟

– آیا می‌دانید برای فروش کالا، معرفی خدمات یک مؤسسه، معرفی کلاس‌های کنکور، یا برگزاری نمایشگاه‌ها از چه روش‌هایی استفاده می‌شود؟

همان‌طور که می‌دانید ما از طریق تبلیغات است که درمی‌یابیم کالا و خدمات مورد نیاز ما، چه عملکردی دارند، چه تأثیری بر ما می‌توانند داشته باشند و چگونه می‌توان به آن دست یافت.

با دقت به این تصاویر نگاه کنید، ویژگی مشترک آنها چیست؟
 هریک از این تصاویر، محصول یا رخدادی فرهنگی و اجتماعی را به ما معرفی می‌کند؛ به عبارتی گونه‌ی مختلفی از تبلیغ است. تبلیغات همیشه سعی دارد به مخاطبان خود پیامی را برساند و اهدافی را در نظر دارد. از طریق این پیام‌ها، اطلاعات و فکرهای نو به مردم ارائه و موجب تغییر، یا تقویت رفتار آنها می‌شود.
 تبلیغات همواره بر سه عامل اصلی پیام‌دهنده، پیام‌گیرنده و وسیله‌ی پیام‌رسان استوار است و همواره به دنبال بازاریابی است. این بازاریابی یا تجاری، یا فرهنگی و یا سیاسی است.

طراحی اعلان برای دومین جشنواره بین‌المللی نمایش‌های طنز

طراحی آگهی نما (بیلبرد) برای شرکت رنگ‌سازی

پوستر اهدای عضو
پوستر «نخستین جشنواره هنرهای تجسمی نفَس» با موضوع اهدای عضو
طراح: ملیکا حسینی / استودیو دفتر / ۱۳۹۵

کتاب سرباز سالهای ابری - طراح جلد: مجید زارع

در گذشته، تبلیغات به سه روش صورت می گرفت :

۱- علائم تجاری

استادکاران برای معرفی محصول خود از نشان و علامت‌های مشخصی استفاده می کردند. این علائم بر روی ظروف سفالی، نقره‌ای و غیره به کار برده می شد، درست همانند نشانه‌های تجاری کنونی که به خریداران کمک می کنند تا محصول یا خدمات مورد علاقه خود را پیدا و خریداری کنند.

طراحی برای نشان شبکه تلویزیونی خبر- اثر مصطفی اسداللهی

طراحی آرم اداره کل پژوهش و آموزش سیما، طراح: محمد شععی

۲- تبلیغ بر دیوارها

در این شیوه از تبلیغ، از دیوارهای جانبی که جنس، یا خدمت، فروخته، یا عرضه می‌شد برای نوشتن پیام استفاده می‌شده است. درست مانند تبلیغاتی که اکنون بر روی دیوارها، ویتترین یا سردر مغازه‌ها مشاهده می‌شود.

طراحی اعلان برای سومین نمایشگاه دوسالانه نقاشی ایران —
انتر مصطفی اسداللهی

طراحی نگاهتار محیطی برای خودرو

۳- جارچی‌ها

در گذشته جارچی‌ها در شهر می‌گشتند و به وسیله نواختن طبل یا شیپور مردم را به سوی خود جلب می‌کردند و اخبار مهم و رخداد‌های مورد توجه مردم را به آنها عرضه می‌داشتند.

به نظر شما نقطه اشتراک همه این وسیله‌های تبلیغاتی چیست؟

اگر دقت کنید درمی‌یابید این تبلیغات بر پایه حواس دیداری و شنیداری استوار بوده‌اند. امروزه نیز تقریباً به همین گونه است، اما ابزارهای جدیدی مانند: تلویزیون، رادیو، روزنامه، مجله و اینترنت نقش مهم‌تری را به عهده دارند و مخاطبان وسیع‌تری را پوشش می‌دهند. به نظر شما کدام رسانه بیشترین تأثیر را دارد؟

طراحی جلد برای مجله هفتگی سروش - اثر علی وزیریان

طراحی اعلان برای هوای پایداری جمهوری اسلامی ایران (هما) - اثر قباد شیوا

تجربه کنید

برای یک محصول تجاری (همانند چای و...) یک شعار تبلیغاتی تهیه کنید. شعار تبلیغاتی خود را چگونه تهیه می‌کنید؟ از چه روش‌هایی برای انتقال پیام و تبلیغ محصول مورد نظر خود استفاده خواهید کرد؟ به یاد داشته باشید که به هر سه عامل مهم در انتقال یک پیام توجه کنید.

یکی از مهم‌ترین عناصر تبلیغ، شعار مناسب است. شعارهایی که در روزنامه‌ها، مجله‌ها، رادیو و تلویزیون مشاهده می‌کنید اغلب توسط متخصصان با تجربه تهیه می‌شود. یک شعار خوب می‌تواند به خوبی در ذهن ما ماندگار شود. آیا از این نوع شعارها چیزی به یاد دارید؟ پدر یا مادرتان شعاری از دوران کودکی خود به یاد دارند؟ شعار تبلیغاتی سعی می‌کند تا پیام را به بهترین، مؤثرترین و کوتاه‌ترین زمان به مخاطب برساند.

به یاد داشته باشید تبلیغ خوب، تبلیغی است که به منافع شرکت یا سفارش‌دهنده، منابع جامعه و خواسته‌های مصرف‌کننده توجه کند. تبلیغات می‌تواند همانند چاقوی دولبه هم در جهت رشد و اعتلای جامعه یا در جهت فریب مردم باشد. صداقت و راستگویی در تبلیغات از اصول اولیه و ارزش‌های اخلاقی است.

آیا می‌دانید تبلیغات توسط چه افرادی تهیه و طراحی می‌شود؟ آیا می‌دانید آنها از چه روش‌هایی برای انجام تبلیغات استفاده می‌کنند؟ نگاشتارگر، عناصر نگاشتاری مانند تصویر، نوشتار و سایر عناصر دیداری و گاه شنیداری را در کنار هم قرار می‌دهد تا پیامی را به خوبی به مخاطب خود انتقال دهد.

نگاشتارگر با آگاهی و شناخت شاخه‌های مختلف هنری (مثل نقاشی، تصویرگری، عکاسی، خوشنویسی و...) سعی می‌کند عناصر تجسمی متفاوت را در کنار هم قرار دهد تا به مفهومی نو و تازه دست یابد. رشته نگاشتار، خود زمینه‌های مختلفی همانند: تصویرسازی، نشانه، اعلان (پوستر)، صفحه‌آرایی، بسته‌بندی، نگاشتار تلویزیونی و نگاشتار محیطی را شامل می‌شود. در یک کلام می‌توان گفت نگاشتار یعنی تبلیغات و تبلیغات با زبان نگاشتار است که معنا پیدا می‌کند.

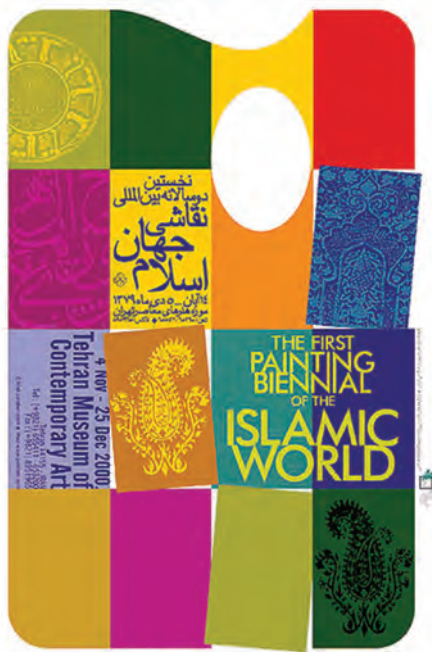

طراحی برای دفترک (بروشور)۱- اثر علی دوراندیش

طراحی برای نشان انتشارات سروش - اثر قباد شیوا

طراحی برای اعلان نخستین دوسالانه بین‌المللی نقاشی جهان اسلام —
انتر علی وزیریان

طراحی برای جلد مجلهٔ سوره «شعر» — انتر فرزاد ادیبی

خودارزیابی

به تبلیغات روزنامه‌ها و مجله‌ها نگاه کنید. چند نمونهٔ خوب را انتخاب کنید و در کلاس دربارهٔ دلایل انتخاب خود به عنوان یک نمونهٔ خوب، بحث و تبادل نظر کنید.
چه شباهت‌ها و تفاوت‌هایی بین تبلیغات در انواع مختلف وسایل ارتباط جمعی وجود دارد؟

تجربه‌های بیشتر

- در سطح شهر خود چند نوع تبلیغات مشاهده می‌کنید؟ کدام یک از آنها تأثیر بیشتری بر شما دارند؟ آنها را با هم مقایسه کنید.
- با استفاده از عکس و نوشته، یک آگهی تبلیغاتی در مورد معرفی یکی از جاذبه‌های گردشگری شهر خود تهیه کنید.
- به تبلیغاتی که از رادیو و تلویزیون پخش می‌شود توجه کنید. نمونه‌هایی که شعارهای بهتری دارند را انتخاب و به کلاس ارائه دهید.

درس دوم

اعلان و صفحه‌آرایی

در پایان این درس انتظار می‌رود:

- نقش نگاشتار را در انواع دیگر هنرهای دیداری درک کنید.
- با شناسایی انواع اعلان یا پوستر آشنا شده و کاربرد آن را در تبلیغات تجزیه و تحلیل کنید.
- با صفحه‌آرایی و کاربرد آن آشنا شوید و بتوانید تفاوت آن را با دیگر انواع چاپ شده بیان کنید.
- با درک هماهنگی میان متن و تصویر، مهارت طراحی انواع اعلان (پوستر) و صفحه‌آرایی را با توجه به اهداف و نیازهای خود داشته باشید.

فکر کنید

با دقت به تصاویر زیر نگاه کنید. به خوبی مشخص است که هر یک از این تصاویر قصد دارد به ما پیامی برساند. به نظر شما پیام هر کدام از این تصاویر چیست؟ آیا می‌دانید این نمونه‌ها را چه می‌نامند؟

طراحی اعلان برای هنر سقاخانه — اثر قباد شیوا

طراحی اعلان برای فیلم — اثر ابراهیم حقیقی

طراحی اعلان برای چشم‌انداز شعر معاصر فارسی — اثر فرزاد ادیبی

به این تصاویر، اعلان یا پوستر می‌گویند. یکی از روش‌های مفید برای تبلیغات «اعلان» است. در این شیوه از تبلیغات، با استفاده از تصویر، نوشتار یا نقش‌های تزئینی، پیام به مخاطبان انتقال داده می‌شود. پوسترها در حقیقت گونه‌ای از روش‌های مناسب تبلیغاتی به شمار می‌آیند که در شمارگان بالا چاپ می‌شوند و سعی در پیام‌رسانی دارند. خواه این پیام برای خرید کالا باشد یا تشویق مردم به شرکت در یک همایش ملی. تصاویری که در طراحی اعلان به کار گرفته می‌شوند اغلب توسط عکاسی، تصویرسازی، و طراحی به وجود می‌آیند. حروف و نوشتار نیز به صورت خوشنویسی، طراحی حروف یا حروف چاپی نوشته می‌شوند.

گسترش شهرنشینی و لزوم ارتباطات جدید، یکی از عوامل مهم در توسعه و رشد هنر «طراحی اعلان» گردید. اولین طراحان اعلان‌های رنگی نقاشان بودند، اما امروزه نگاشترگران این کار را انجام می‌دهند.

طراحی اعلان - اثر فرشید مثقالی

طراحی اعلان - رضا عابدینی

اعلان طراحی کنید

به اتفاق دوستان یا به تنهایی و با راهنمایی معلم خود برای یک مناسبت فرهنگی یک پوستر (با استفاده از حروف به تنهایی یا در ترکیب با تصویر) طراحی کنید.

در عصر کنونی پوسترها ابزاری بسیار مناسب برای پیام‌رسانی می‌باشند و علاوه بر نصب بر دیوار و سطوح شهر، گاه در فضای رقمی (دیجیتال) نیز، نشر و توزیع می‌گردند که میزان مخاطبان بیشتری را پوشش می‌دهد.

در گذشته اعلان‌ها در اندازه‌های مختلف به چاپ می‌رسید از کاغذهای کوچک تا کاغذهایی در اندازه ۲/۵ متر، اما در حال حاضر، اندازه رایج اعلان‌ها ۷۰ × ۵۰ و یا ۷۰ × ۱۰۰ سانتی متر است.

اعلان‌ها به چند نوع دسته بندی می‌شوند: ۱- تجاری ۲- فرهنگی ۳- سینمایی
اعلان‌های تجاری: هدف اصلی از چاپ این اعلان‌ها معرفی تبلیغ برای یک محصول و کالا و تشویق مردم به خرید بیشتر است.

طراحی اعلان برای «گنجینه‌های از یادرفته هنر ایران» - اثر فرزاد ادیبی

اعلان‌های فرهنگی: این نوع از اعلان‌ها فعالیت‌های فرهنگی و هنری را به جامعه معرفی و عرضه می‌کنند؛ همانند اعلان برای شب شعر، نمایشگاه‌ها و ارج‌گذاری مشاهیر علم و ادب.

طراحی اعلان برای «ایران در نمایشگاه بولونیا» - اثر محمد احصایی

طراحی اعلان برای صلح

طراحی اعلان برای «ششمین نمایشگاه نگارگران قم» - اثر مسعود نجابتی

طراحی اعلان برای «دهمین جشنواره (فستیوال) بین المللی فیلم های کودکان و نوجوانان» - اثر فرشید مشقالی

اعلان های سینمایی: این نوع از اعلان ها همان گونه که از نامشان پیداست برای فیلم های سینمایی طراحی می شوند، تا مردم به دیدن فیلم مورد نظر تشویق شوند.

طراحی اعلان فیلم «رنگ خدا» - اثر علی وزیریان

صفحه آرایی

حالا به کتابی که در دستتان است به دقت نگاه کنید. آیا می‌دانید این کتاب توسط چه کسانی تهیه شده است؟ ویژگی‌های مهم آن چیست؟ آیا می‌دانید هر کتاب از چه قسمت‌هایی تشکیل شده است؟ به این تصاویر نگاه کنید.

تصویرسازی کتاب کودک - اثر فرشید منقالی

طراحی برای مجله «شعر» - سوره - اثر
فرزاد ادیبی

هنر کتاب آرایی ایرانی

طراحی برای صفحه آرایی کتاب - اثر فرزاد ادیبی

با اندکی دقت می‌توان دریافت که این تصاویر از حروف، نقاشی، نقش مایه‌های تزیینی و... تشکیل شده است. همگی اینها اجزای مهم نوشتاری و تصویری هستند که در هر کتاب، مجله، آگهی و سایر تبلیغات مشاهده می‌شوند که به آن صفحه‌آرایی می‌گویند. قبل از اختراع چاپ و رایج شدن ماشین‌های چاپ و رایانه در ایران و سایر کشورها، هنر کتاب‌آرایی به صورت دستی صورت می‌گرفت. کتاب‌آرایی طرح جلد و صفحه‌های داخلی کتاب‌ها را شامل می‌شد. طرح جلد کتاب علاوه بر زیبایی، در حفظ صفحه‌ها نقش بسیار مهمی داشته و دارد. صفحه‌های داخلی نیز با استفاده از هنر خوشنویسی و تذهیب، تزیین می‌شد.

هنر خوشنویسی ایرانی

نمونه‌ای از هنر کتاب‌آرایی ایرانی

هنر جلد‌سازی ایرانی

جلد کتاب طراحی کنید

به طرح جلد کتاب‌های گوناگون توجه نمایید. چند نمونه مختلف را تا به حال مشاهده کرده‌اید؟ آنها را با هم مقایسه کنید. حال طرحی ساده برای یک کتاب بکشید و محل قرارگیری تصویر، نوشتار، نشانه و نقش مایه‌های تزئینی را اجرا نمایید. صفحه‌آرایی در عصر حاضر، دیگر به صورت دستی اجرا نمی‌شود؛ بلکه با رایانه و نرم‌افزارهای تخصصی صورت می‌گیرد. صفحه‌آرایی علاوه بر زیبایی طرح جلد و صفحه‌های داخلی به ما کمک می‌کند تا بهتر و راحت‌تر مطالب یک کتاب یا مجله را مطالعه کنیم. حروف در اندازه‌ها و ضخامت‌های مختلف نیز نقش مهمی در این امر به عهده دارند.

طراحی برای جلد کتاب «آشنایی با شکسپیر» — اثر قباد شیوا

علاوه بر کتاب و مجله، ما در طراحی دفترچه‌های راهنمای محصولات، آگهی‌ها، بسته‌بندی، اوراق اداری و تابلوهای تبلیغاتی نیز شاهد به کارگیری صفحه‌آرایی هستیم، به همین دلیل صفحه‌آرایی می‌تواند نقشی مهم در ارائه مناسب مطالب داشته باشد. با قرار گرفتن تصویر و نوشته در جای مناسب و با توجه به اهمیت مطالب نوشتاری، به کارگیری اندازه‌های متفاوت حروف می‌تواند به خوبی به مخاطب در درک بهتر پیام کمک کند.

هنر کتاب‌آرایی ایرانی

طراحی برای جلد مجله «فصلنامه هنر» — اثر بیژن جناب

خود ارزیابی

به اعلان‌هایی که به دیوارهای مدرسه نصب شده‌اند با دقت نگاه کنید. چند نمونه از انواع آنها را انتخاب و با هم کلاسی‌های خود درباره اهداف، نوع و روش آنها گفت‌وگو کنید. بیشترین تصاویری که در اعلان‌ها به کار برده می‌شوند با کدام روش و در چه اندازه‌ای تهیه شده‌اند؟ علاوه بر آثار چاپ شده، سایر مواردی که صفحه‌آرایی در آنها نقش مهمی دارد را مشاهده کنید و تفاوت آنها را با نمونه چاپ شده مقایسه کنید.

تجربه‌های بیشتر

- به نمونه‌های مختلف صفحه‌آرایی در پیرامون خود توجه کنید و آنها را از نظر طرح جلد، صفحه‌های داخلی و به کارگیری حروف مختلف، با یکدیگر مقایسه کنید.
- نمونه‌های مختلف اعلان‌های سطح شهر را مشاهده کنید و در مورد ویژگی‌های مهم آنها با دوستان خود صحبت کنید.
- با استفاده از تکه چسبانی (کلاژ) اعلانی برای یک فیلم کودکان طراحی کنید.
- براساس مشاهده‌های خود از نمونه‌ها، طرح جدیدی طراحی کنید و آنها را با سایر هم کلاسی‌هایتان مورد بحث و گفت‌وگو قرار دهید. با مشورت هم، بهترین نمونه‌ها را انتخاب کنید. با مشورت معلم خود طرح را تکمیل نمایید.
- کتاب‌آرایی ایرانی (سنتی) را با کتاب‌آرایی کشورهای غربی مقایسه کنید. تفاوت‌ها و شباهت‌های آنها در چیست؟
- طرح جلد مجله‌ها را با طرح جلد کتاب‌ها مشاهده کنید. به نظر شما چه تفاوت‌ها و شباهت‌هایی در آنها دیده می‌شود؟
- در کتاب‌های مختلف درسی خود به دقت مشاهده کنید. آیا صفحه‌آرایی کتاب‌ها با هم تفاوت دارد؟ به نظر شما آیا با توجه به نوع درس، صفحه‌آرایی و طرح جلد کتاب‌ها متناسب طراحی شده‌اند؟

نگاشتار محیطی

در پایان این درس انتظار می‌رود:

- مفهوم نگاشتار محیطی و نقش آن در محیط زندگی خود را درک و چگونگی کاربرد آن را در انواع محیط‌ها تشخیص دهید.
- بتوانید با توجه به اهداف نگاشتار محیطی در مکان‌های گوناگون، کاربرد انواع نگاشتار محیطی (محیط‌های باز و بسته) را مورد تجزیه و تحلیل قرار دهید.
- شیوه‌های مختلف اجرا در نگاشتار محیطی را بشناسید و مهارت استفاده از آنها را با توجه به نیازها و اهداف خود (زیباسازی محیط و پیام‌رسانی) داشته باشید.

فکر کنید

با دقت به محیط زندگی خود (مثل میدان‌ها، تابلوها، ایستگاه‌های اتوبوس، سردر مغازه‌ها، نقاشی‌هایی که بر روی دیوار مهد کودک‌ها کشیده شده است و...) نگاه کنید. به نظر شما این تصاویر در جامعه ما چه نقشی دارند؟ برای تزئین شهر یا روستای محل زندگی شما از چه روش‌هایی استفاده شده است؟ آیا این نوع از تزئینات فقط برای محیط‌های بیرونی کاربرد دارند؟

تمامی عناصر تصویری در محل زندگی ما مانند نقشه‌ها، نشانه‌ها، علائم راهنمایی و رانندگی، ایستگاه‌های اتوبوس، آب‌نماها، پیکره‌ها، نقاشی‌های دیواری، تابلوهای بزرگ و کوچک، تبلیغات بدنه اتوبوس‌ها، وسایل حمل و نقل و... جزء آثار نگاشتار محیطی به شمار می‌آیند.

طراحی نگاهتار محیطی برای ایستگاه اتوبوس

طراحی نگاهتار محیطی برای تزئین ساختمان

نگاشتار محیطی، یکی دیگر از عرصه‌های مهم هنر نگاهتار است. از گذشته‌های دور تا کنون انسان‌ها سعی در زیبا کردن محیط اطراف خود داشته‌اند. علاوه بر زیبایی، گاه برای ثبت وقایع و پیام‌رسانی، از صخره‌ها و کوه‌ها یا ایجاد ستون‌ها استفاده کرده‌اند.

طراحی نگاهتار محیطی دوره ساسانی برای پیام‌رسانی

طراحی نگاهتار محیطی برای «کاخ تخت جمشید» - روایت‌گری و پیام‌رسانی

در دوران حاضر علاوه بر یادمان یا زیبایی محیط، اطلاع‌رسانی و تبلیغات نقش مهمی در زندگی ما پیدا کرده است. از این‌رو، این شاخه از هنر نگاشتار رشدی قابل توجه یافته است و در این دو دهه اخیر، در ایران نیز حضوری پررنگ‌تر پیدا کرده است.

نگاشتار محیطی با توجه به عملکردش به دو دسته کلی تقسیم می‌شود که عبارت است از:
 ۱- آثاری که بیشتر جنبه زیباسازی محیطی دارند و قصد و مفهوم خاصی ندارند.

طراحی نگاشتار محیطی برای زیباسازی مکان‌های عمومی

طراحی نگاشتار محیطی برای زیباسازی ساختمان‌ها

۲- آثاری که علاوه بر زیبایی، نقش مهم راهنمایی و پیام‌رسانی را نیز به عهده دارند. این پیام‌رسانی ممکن است فرهنگی، تجاری و یا سیاسی باشد.

طراحی اعلان برای بزرگداشت میراث فرهنگی - اثر مصطفی اسداللهی

طراحی نگاشتار محیطی (آگهی‌نما) برای ششمین دو سالانه نقاشی معاصر تهران - اثر مصطفی اسداللهی

طراحی کنید

- به کمک دوستان و با راهنمایی معلم خود برای زیباسازی کلاس، سالن و یا حیاط مدرسه چند طرح در نظر بگیرید.
  - سپس در گروه‌های کاری مختلف، آنها را اجرا کنید تا شما نیز سهمی در زیباسازی محیط خود داشته باشید.
  - برای ورود به مکان‌های مختلف مدرسه خود، تابلوهای راهنما طراحی کنید.
- نگاشتار محیطی از لحاظ فضا خود به دو دسته کلی تقسیم می‌شود:
- ۱- فضای باز:** این گونه از فضاها بیشتر شامل مکان‌هایی مثل پارک‌ها، میدان‌ها، خیابان‌ها، بزرگراه‌ها، نمای ساختمان‌ها و دیوارهای شهری است. طراحان نگاشتار بیشتر آثار خود را در این فضاها و برای دید عموم به وجود می‌آورند.

طراحی نگاشتار محیطی برای زیباسازی مکان‌های عمومی

طراحی نگاشتار محیطی برای زیباسازی فضای پارک

طراحی نگاشتار محیطی برای زیباسازی محیط

۲- فضای بسته : این گونه از فضاها بیشتر شامل مکان‌های بسته همانند : فضاهای نمایشگاهی، سالن‌های اجتماعات، ویتترین مغازه‌ها، محیط‌های اداری، آموزشی، مکان‌های ورزشی و عمومی است. اما آنچه آثار نگاشتار محیطی را از سایر شاخه‌های نگاشتار متفاوت‌تر می‌کند، آمیختگی آن با زندگی روزمره مردم و مشاهده آن توسط افراد بیشتر است. علاوه بر این، نوع اجرا و ارائه آثار نیز مانند طراحی اعلان، تصویرسازی یا سایر آثار چاپ شده بر کاغذ نیست بلکه علاوه بر چاپ بر روی کاغذ، این امکان وجود دارد که بر روی بالن‌های تبلیغاتی، ایستگاه‌های اتوبوس، بدنه اتوبوس، پیراهن، کلاه، لیوان، انواع ظروف، ساک‌های دستی و... نیز صورت گیرد.

طراحی نگاشتار محیطی برای برج میلاد - اثر فرشید منقالی

طراحی نگاشتار برای ارائه مبلمان جدید

طراحی نگاشتار محیطی برای تمبر

طراحی نگاشتار محیطی برای ساک دستی

طراحی نگاشتار محیطی برای بدنه اتوبوس

شما چند نمونه دیگر از آثار نگاشتار محیطی را می‌شناسید که با چاپ بر روی سایر اشیا و وسایل ایجاد شده باشند؟ یکی دیگر از تفاوت‌های اجرا در نگاشتار محیطی، ارائه آثار به صورت حجم (سه بعدی)، کاشی کاری، نقاشی دیواری، اشیای متحرک و وسایل حمل و نقل است. این امر موجب شده تا عرضه آثار نگاشتار محیطی در جامعه نسبت به سایر آثار نگاشتاری بیشتر باشد و نقش مهمی در پیام رسانی و ارتباط با افراد جامعه داشته باشد و در زندگی تک تک ما نقش بسزایی ایفا کند.

علاوه بر آثار ذکر شده، شما شاهد کاربرد کدام یک از روش‌های نگاشتار محیطی در محل زندگی خود هستید؟

خودارزیابی

به آثار نگاشتار محیطی که در محل زندگی شما وجود دارد با دقت نگاه کنید. چند نمونه خوب را انتخاب و برای بحث در کلاس از آنها عکاسی کنید.

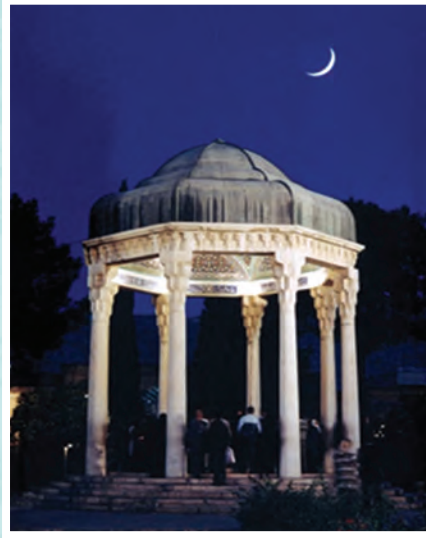
بیشترین آثار نگاشتار محیطی محل زندگی شما با چه روشی اجرا شده‌اند؟

تجربه‌های بیشتر

- از آثار نگاشتار محیطی که جنبه زیباسازی دارند عکاسی کنید و درباره ویژگی‌های آنها با دوستان خود گفت‌وگو کنید.
- از ویرین مغازه‌ها و سر در آنها عکاسی کنید و با ارائه آن به کلاس در مورد بهترین نمونه با یکدیگر گفت‌وگو کنید. به نظر شما چه عواملی موجب جذاب‌تر شدن بعضی از موضوع‌ها نسبت به دیگر موارد شده است؟
- چند نمونه از آثار نگاشتار محیطی قدیمی محل خود را به دوستان خود معرفی و درباره آنها با یکدیگر گفت‌وگو کنید.

فصل سوم :عكاسى

درس اول

عکس‌های ترکیبی

در پایان این درس انتظار می‌رود:

- مفهوم عکس‌های ترکیبی را درک کنید و تصویر ذهنی خود از موضوعات مختلف را با استفاده از روش‌های مختلف ارائه عکس‌های ترکیبی به نمایش بگذارید.
- چگونگی ترکیب عکس‌ها در یک قاب را فرا گرفته و توانایی چیدمان عکس‌هایی که از یک موضوع با زوایای دید مختلف گرفته‌اید را در کنار یکدیگر پیدا کنید.
- توانایی استفاده از نوشته و عکس‌های از پیش آماده را در عکس‌های ترکیبی خود داشته باشید.

فکر کنید

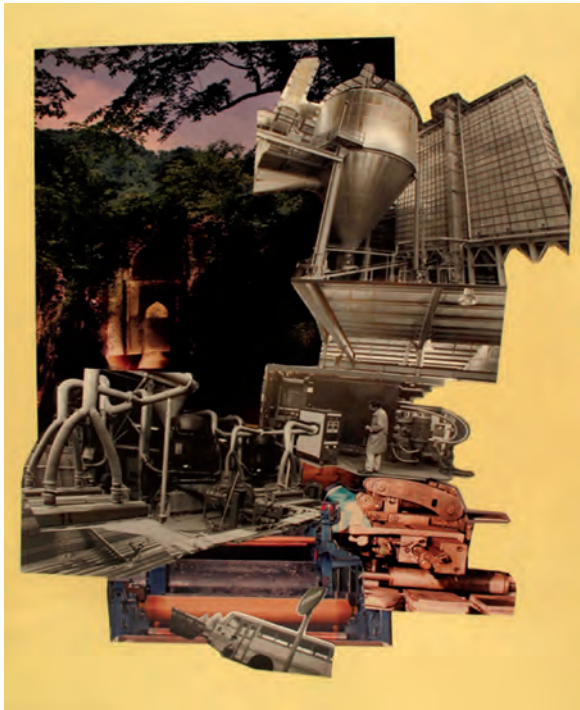
آیا تاکنون به کنار هم قرار دادن چند عکس با موضوعی مشخص بر روی یک صفحه اندیشیده‌اید؟ آیا قرار گرفتن عکس‌های مختلف در کنار یکدیگر به شما در ارائه بهتر برخی از اندیشه‌هایتان کمک می‌کند؟ در دنیای هنر با توجه به شرایط مختلف فرهنگی و اجتماعی، هنرمندان شیوه‌های متفاوتی را برای بیان اندیشه‌های خود به کار می‌گیرند. استفاده از روش‌های خلاقانه در ارائه آثار هنری از جمله روش‌هایی است که تأثیر بسیار زیادی بر جاودانه‌شدن آنها دارد.

به روش‌های ارائه این آثار دقت کنید.

عکاس : احمد عالی (منبع : کتاب عالی)

در نمونه بالا، هنرمند چندین عکس از یک موضوع تهیه کرده است. سپس تمامی عکس‌ها را با یکدیگر ترکیب کرده و موفق به خلق یک اثر ترکیبی شده است.

هنرمند در این اثر با ترکیب عکس‌هایی از طبیعت و ماشین‌آلات، تخریب طبیعت به دست انسان را مورد تأکید قرار داده است.

عنوان : عصاره گیر

عکاسی کنید

از میان عکس‌های مختلفی که تاکنون گرفته‌اید جست‌وجو کنید. عکس‌هایی را که از نظر موضوع مشابه هستند انتخاب کنید و روی یک مقوای بزرگ قرار دهید. با تغییر مکان عکس‌ها بر روی مقوا جلوه‌های بصری متفاوتی را شاهد خواهید بود. پس از انجام تغییرات، مناسب‌ترین چیدمان را برای عکس‌های خود انتخاب کرده و آنها را با استفاده از چسب روی مقوا ثابت کنید. با توجه به مفهوم به دست آمده از ترکیب عکس‌ها، برای اثر خود یک عنوان انتخاب کنید.

عکس‌های خود را در کلاس به نمایش بگذارید و درباره پرسش‌های زیر با هم کلاسی‌هایتان گفت‌وگو کنید.

– ویژگی‌های یک چیدمان موفق در ارائه عکس‌های ترکیبی کدام‌اند؟

– آیا بیننده با مشاهده عکس شما، متوجه تصویر ذهنی مورد نظرتان شده است؟

– آیا انتخاب عنوان برای عکس، به درک موضوع از سوی بیننده کمک می‌کند؟

گاهی عکاسان برای بیان تصویر ذهنی خود تصویری را به نمایش می‌گذارند که در آن از ترکیب چند عکس مختلف برای رسیدن به نتیجه بهتر استفاده شده است. آنچه که هنرمند را در ارائه یک اثر ترکیبی موفق یاری می‌رساند انتخاب عکس‌هایی متناسب با تصاویر ذهنی اولیه و هماهنگی در چگونگی چیدمان آنهاست.

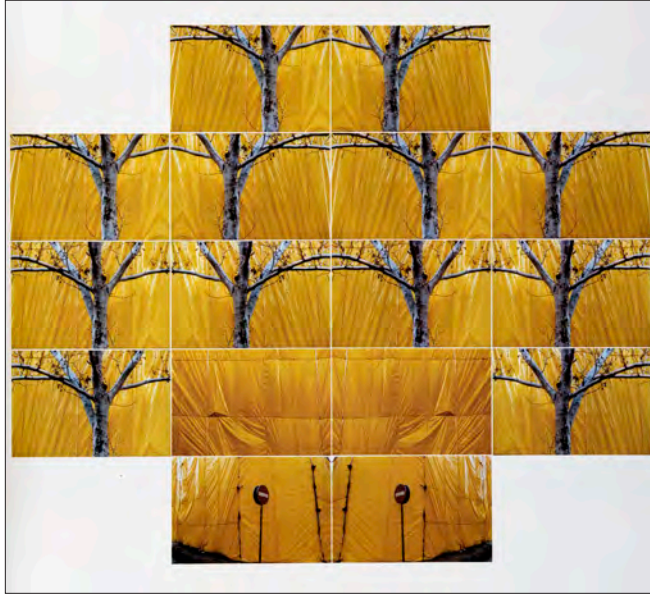
انتخاب عکس‌هایی متناسب با تصاویر ذهنی اولیه به این معناست که بیننده با دیدن نتیجه کار متوجه هدف شما از خلق اثر شود. پس استفاده از عکس‌هایی که از نظر موضوعی با یکدیگر ارتباط دارند، مهم‌ترین گام در راستای رسیدن به

هر اثر ترکیبی موفق است. هماهنگی در ترکیب عکس‌ها باید به گونه‌ای صورت گیرد که چشم بیننده در همه اثر گردش کند و از تجمع و تفرق بی‌مورد در نحوه قرارگیری عکس‌ها پرهیز شود. استفاده از رهنمودهای ترکیب‌بندی که در سال‌های گذشته به آن اشاره شد، در اجرای بهتر تصاویر ذهنیتان به شما یاری می‌رساند. جست‌وجو میان عکس‌های از پیش آماده (تصاویر چاپ شده در روزنامه‌ها، مجلات و...) و استفاده از آنها نیز می‌تواند تأثیر بسزایی در ارائه یک اثر ترکیبی موفق داشته باشد.

به این آثار در این صفحه و صفحه بعد، دقت کنید، چه ویژگی‌ای دارد که آنها را از سایر عکس‌ها متمایز می‌کند؟

عکاس: سعیدرضا مقصودی

گاهی هنرمندان از نرم افزارهای مختلف (مانند فتوشاپ، لایت روم و...) برای ترکیب عکس‌های خود استفاده می‌کنند تا مرز این ترکیب‌ها به طور مشخص در اثر نهایی نمایان نشود؛ مانند نمونه صفحه قبل. حال به تصویر رو به رو نگاه کنید و بگویید این عکس چه تفاوتی با عکس صفحه قبل دارد. گاهی هنرمندان ترکیب عکس‌ها در کنار یکدیگر را به طور کاملاً منظم انجام می‌دهند. این روش ارائه را به اصطلاح پاره‌چین (فتوموزاییک) عکسی نامیده‌اند.

عکاس: احمد عالی (منبع: کتاب عالی)

خودارزیابی

موضوع دلخواه خود را از زوایای دید مختلف عکاسی کنید. عکس‌ها را در قالب یک اثر ترکیبی ارائه دهید. به تفاوت‌های چیدمان در عکس‌هایی که از زوایای دید مختلف یک موضوع گرفته‌اید با عکس‌هایی که از موضوعات مختلف گرفته و با یکدیگر ترکیب کرده‌اید به خوبی دقت کنید و درباره آن با هم کلاسی‌های خود گفت‌وگو کنید.

تجربه‌های بیشتر

- یکی از موضوعاتی که ذهن شما را به خود مشغول کرده است به دلخواه انتخاب کنید. با توجه به موضوع، در میان تصاویر منتشر شده در روزنامه‌ها، مجلات و ... جست‌وجو کنید. علاوه بر انتخاب عکس‌های مورد نظر، به تیتر و نوشته‌های روزنامه‌ها نیز دقت کنید. در پایان، عکس‌ها و نوشته‌های مرتبط را جدا کرده و به روش تکه چسبانی در ترکیب نهایی خود استفاده کنید.
- یک عکس ترکیبی با موضوع حفاظت از محیط‌زیست تهیه کنید. توجه داشته باشید که شما در خلق عکس‌های ترکیبی می‌توانید از هر چیزی که بیننده را در رسیدن به تصورات ذهنی‌تان یاری می‌رساند (مانند نوشته‌ها، اشیاء، برگ‌های گیاهان و ...) استفاده کنید.

درس دوم

عکاسی روایی

در پایان این درس انتظار می‌رود:

- مفهوم عکاسی روایی را درک و بتوانید داستان یا گزارش خود را با استفاده از عکس بیان کنید.
- ویژگی‌های عمده عکاسی روایی را درک و تفاوت‌ها و شباهت‌های بین گزارش تصویری و عکاسی داستانی را بیان کنید.

فکر کنید

آیا تاکنون به بیان یک داستان با استفاده از تعدادی عکس اندیشیده‌اید؟ با توجه به امکانات دوربین عکاسی، چه راه‌هایی برای بیان یک داستان با کمک عکاسی وجود دارد؟ به نظر شما ویژگی‌های عکس‌هایی که بیانگر یک داستان هستند، کدام‌اند؟

به این تصاویر با دقت نگاه کنید. به نظر شما آیا عکاس در بیان داستان خود در قالب مجموعه عکس موفق بوده است؟

(ترتیب قرارگیری عکس‌ها از چپ به راست است)

عکاس: سعیدرضا مقصودی

گاهی اوقات عکاسان ارائه یک عکس را برای بیان تصویر ذهنی خود کافی نمی‌دانند و از مجموعه عکس‌ها استفاده می‌کنند. مجموعه عکسی که با ارائه اطلاعات لازم، بیننده را متوجه هدف عکاس نماید. در این مجموعه تعداد عکس‌ها بنا به نظر عکاس تغییر می‌کند. در این آثار، نمونه‌ای موفق است که در آن بیان هدف عکاس و روایت داستان با نمایش تعداد کمی عکس انجام شود، به بیان دیگر می‌بایست تا حد امکان از زیاده‌گویی پرهیز شود.

شما با ارائه مجموعه عکس‌ها می‌توانید یک روز از زندگی خود یا روند انجام یک فعالیت (منظور چیزهایی است که در واقعیت رخ می‌دهد) را به ثبت برسانید. این مجموعه عکس‌ها را گزارش تصویری می‌نامند. همچنین می‌توانید داستان ذهنی خود را با چندین عکس روایت کنید و به این ترتیب تجربه‌ای نیز در زمینه عکاسی داستانی (عکاسی روایی) کسب کنید.

عکاسی کنید

با توجه به فعالیت‌هایی که در شهر یا روستای شما جریان دارد (برای مثال، برگزاری مراسم عاشورا، قالی‌بافی، شالی‌کاری، گلاب‌گیری، گیوه‌دوزی و...) موضوعی را به دلخواه انتخاب کنید و روند انجام آن را در یک مجموعه عکس به نمایش بگذارید. شما می‌توانید در صورت نیاز از متن هم برای کامل کردن گزارش تصویری خود استفاده کنید.

عکاس: دوئین مایکلز

مجموعه عکس‌های زیر را با دقت ببینید. سپس راجع به پرسش‌های زیر با هم کلاسی هایتان گفت‌وگو کنید.

(ترتیب قرارگیری عکس‌ها از چپ به راست می‌باشد)

عکاس : دوئین مایکلز

(ترتیب قرارگیری عکس‌ها از چپ به راست می‌باشد)

عکاس : حسن غیاث آبادی

— آیا می‌توان تعداد عکس‌های این مجموعه‌ها را بدون آسیب زدن به بیان مفهوم آنها تغییر داد؟
— به نظر شما ترکیب کدام یک از هنرهایی که تا کنون آموخته‌اید (مانند طراحی، خوشنویسی و...) با عکس‌ها، به درک بهتر آنها کمک کرده است؟

هنرمندان در بسیاری از موارد گزارش‌های تصویری خود را با متن و عنوان ارائه می‌کنند؛ زیرا استفاده از متن تأثیر بسیاری بر درک اثر از سوی بیننده دارد. شما در خلق عکس‌های روایی نیز می‌توانید از متن کمک بگیرید. ممکن است مشاهده آثار شما پرسش‌های بسیاری را در ذهن بیننده ایجاد کند، در چنین مواردی استفاده از متن یا هر وسیله بیانی دیگر می‌تواند بسیاری از این مشکلات را برطرف نماید.

خودارزیابی

با استفاده از قدرت تخیل، داستانی را در ذهن خود پیورانید. سپس داستان مورد نظر را بر روی کاغذ نوشته و بر اساس روایت آن یک مجموعه عکس تهیه کنید. انتخاب عنوان برای مجموعه عکس‌تان بینندگان را در درک تصاویر ذهنی شما یاری می‌رساند.

تجربه‌های بیشتر

- در میان مجموعه عکس‌های منتشر شده در روزنامه‌ها، مجله‌ها، کتاب‌ها و ... جست‌وجو کنید. به نظر شما کدام یک از این مجموعه‌ها در قالب گزارش تصویری و کدام یک در قالب عکاسی داستانی طبقه‌بندی می‌شوند؟ تعدادی از این نمونه‌های تصویری را با هم کلاسی‌هایتان به اشتراک بگذارید.
- مجموعه عکسی با موضوعاتی مانند قانون مداری، مسئولیت اجتماعی، صلح یا عدالت تهیه کنید. در صورت لزوم می‌توانید برای بیان بهتر تصویر ذهنی خود از نوشتن یا نقاشی کردن روی عکس یا پخش آوای خاصی هنگام نمایش عکس‌تان استفاده کنید.
- یکی از داستان‌هایی را که تا کنون در کتاب‌های درسی خود مطالعه کرده‌اید با عکاسی به تصویر بکشید. سپس نتیجه کار خود را به دوستان‌تان نشان داده و از آنها بخواهید نام داستان را حدس بزنند.

گرایش‌های عکاسی

در پایان این درس انتظار می‌رود:

- اهمیت هنر عکاسی را در دنیای امروز و علوم مختلف درک کنید و گرایش‌های مختلف عکاسی را بشناسید.
- تفاوت ویژگی‌های عکاسی در علوم مختلف را با عکس‌هایی که در راستای بیان تصاویر ذهنی عکاس گرفته می‌شوند، درک و آن را بیان کنید.
- با توجه به علایق و نیازهای خود و با فعالیت در زمینه بعضی از شاخه‌های عکاسی، تصاویر ذهنی و نظرات خود را بیان کنید.
- مفهوم عکاسی مفهومی را درک و تفاوت آن را با دیگر انواع عکاسی بیان کنید.

فکر کنید

به نظر شما عکاسی چه نقشی در علوم مختلف مثل پزشکی، مهندسی، نجوم و ... ایفا می‌کند؟ آیا می‌توان عکس‌هایی را که هر روز در دنیا گرفته می‌شود طبقه‌بندی کرد؟ به نظر شما این طبقه‌بندی‌ها بر چه اساسی صورت می‌گیرد؟
پیشرفت تجهیزات عکاسی و سهولت استفاده از آنها باعث فراگیر شدن رسانه عکاسی شده است. امروزه مردم با توجه به دغدغه‌های شخصی یا نیازهای شغلی خود به عکاسی روی می‌آورند. برخی نیز برای ثبت لحظه‌ها عکاسی می‌کنند و برای ارائه گزارشات از عکس به عنوان سند استفاده می‌کنند. همچنین گاهی از عکاسی برای کمک به حل معضلات اجتماعی استفاده می‌شود و ...

به این عکس‌ها با دقت نگاه کنید :

حافظیه، شیراز - عکاس : سروش کیایی

طبیعت جاده الموت - عکاس : سروش کیایی

اصلی‌ترین شاخه‌های عکاسی عبارت‌اند از: عکاسی طبیعت، عکاسی مستند، عکاسی تک‌چهره (پرتره)^۱، عکاسی تبلیغات و عکاسی معماری. در کشورهای مختلف با توجه به فرهنگ‌ها و نیازهای مختلف جامعه، شاخه‌های دیگری از عکاسی نیز رواج دارد. این رسانه در بسیاری از علوم مانند پزشکی، نجوم و ... کاربرد دارد و بسیاری از دانشمندان برای اثبات تحقیقات خود از عکس به‌عنوان سند استفاده می‌کنند. زمانی که جنبه سندیت عکس مطرح است عکاس می‌بایست تمام تلاش خود را در جهت بیان صریح و پرهیز از مبهم بودن مفهوم عکس به‌کار گیرد؛ زیرا در چنین مواردی بیننده در انتظار دریافت پیامی مستقیم است. گاهی هنرمندان از عکس برای انتقال مفاهیمی چون صلح، دوستی، بخشنندگی، میهن‌دوستی و ... استفاده می‌کنند که با توجه به شیوه‌ارائه این آثار، می‌توان آنها را در گروه عکاسی مفهومی طبقه‌بندی کرد. در این گونه تصاویر، عکاس می‌تواند از بیان مستقیم در آثار خود استفاده نکند و با آوردن نشانه‌های گوناگون در تصویر، بیننده را متوجه تصویر خود سازد.

عکاسی کنید

یکی از شاخه‌های عکاسی را که به آن علاقه‌مند هستید انتخاب کرده و به مدت دو هفته فقط در شاخه مورد نظران فعالیت کنید. سپس تجربیاتتان را با دوستانتان به اشتراک گذاشته و راجع به ویژگی‌ها و مشکلات موجود در کارتان صحبت کنید.

۱- portrait

به این عکس‌ها با دقت نگاه کنید و سپس با هم کلاسی‌هایتان درباره پرسش‌های زیر گفت‌وگو کنید :

– به نظر شما هر یک از عکس‌ها، زیر مجموعه کدام یک از شاخه‌های عکاسی هستند؟

– شما به فعالیت در کدام یک از شاخه‌های عکاسی علاقه بیشتری دارید؟

عکاس : مصطفی نظر

عکاس : حسن کمالی

عکاس : یوسف کارش

ویژگی‌های عکاسی به‌عنوان یک رسانه را بیان و تفاوت آن را با عکاسی مفهومی بررسی کنید.

تجربه‌های بیشتر

- در میان آثار عکاسان کشورمان جست‌وجو کنید. به نظر شما کدام یک از شاخه‌های عکاسی در ایران بیشتر رواج دارد؟
- از میان تصاویر موجود در نشریات، مجلات، وبگاه (سایت)‌های اینترنتی و ... عکس‌هایی را پیدا کنید که هم‌زمان زیر مجموعه دست کم دو شاخه از شاخه‌های معرفی شده به شما باشند.
- یکی از هنرمندان معاصر مورد علاقه خود را در هر رشته‌ای به‌جز عکاسی انتخاب کرده و آثارش را به دقت بررسی کنید. آیا هنرمند مورد علاقه شما از عکاسی در راستای آفرینش و ارائه آثار خود استفاده کرده است؟

بخش دوم
حوشنویسی

مقدمه

در میان همه هنرهای خوشنویسی شاید یکانه هنری باشد که در طول زندگی مورد استفاده همگان قرار می‌گیرد و کیمت که خود را از این هنر بی‌نیاز بداند و علاقه‌ای به خوش‌نوشتن نداشته باشد. داشتن خطی خوش نیاز عمومی جامعه است و برای رفع این نیاز بایستی ابتدا هنر خوشنویسی ملزومات آن، شناخت سپس با تمرین و پشتکار به فراگیری این هنر پرداخت. کتاب فرهنگ و هنر بر آن بوده و همت تابا پردازان به پیدایش و سیر تحول هنر اصیل خوشنویسی و معرفی ملزومات آن در کنار تقسیم خط به این مهم پرداخته‌اند. اما باید دانست آموزش هنر خوشنویسی و خوش‌نوشتن با کتاب فرهنگ و هنر و در مدرسه آغاز گردیده است. ولی پایان نمی‌یابد.

امید داریم اکنون که در سایه تلاش خود و زحمات معلمان و اساتید به شناخت و توانایی نسبی در خوشنویسی سیدهدید با سعی و کوشش بیشتر آن ادامه دهید تا در آینده شاهد ظهور هنرمندانی بزرگ از میان شما فرزندان ایران اسلامی باشیم و هنر سیر خوشنویسی به دست شما حفظ و تقویت گردد.

قطعه خط شکسته نستعلیق / رنگه نویسی / اثر درویش عبدالمجید طالقانی (۱۱۸۵-۱۱۵۰ ق) / کتابخانه آستان قدس رضوی

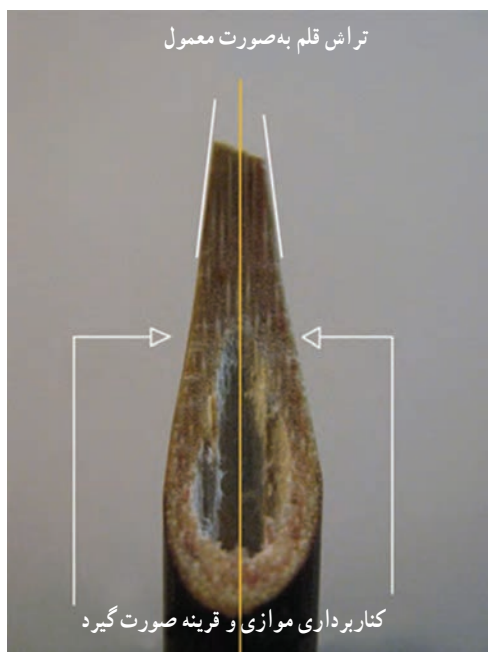

درس اول

نحوه تراشیدن قلم - قالب‌های اجرایی خوشنویسی

در پایان این درس انتظار می‌رود:

- مراحل اصلی تراشیدن یک قلم را بشناسید و در تراشیدن قلم خوشنویسی خود براساس این مراحل مهارت نسبی داشته باشید.
- قالب‌های متداول در ارائه آثار خوشنویسی و شباهت و تفاوت‌های آن را درک کنید و بتوانید در بعضی از این قالب‌ها، خوشنویسی کنید.

فکر کنید

به نظر شما مهم‌ترین وسیله یا ابزار در خوشنویسی چیست؟ علاوه بر شناخت ابزار و وسایل خوشنویسی، نحوه استفاده و آماده‌سازی آنها نیز از اهمیت بسزایی برخوردار است. لازم است ضمن انتخاب ابزار مناسب، به درستی آنها را برای استفاده نیز آماده کنیم. در این میان، قلم مهم‌تر و تأثیرگذارتر از بقیه ابزارها است. لذا نحوه تراشیدن آن نیز از اهمیت بسزایی برخوردار است.

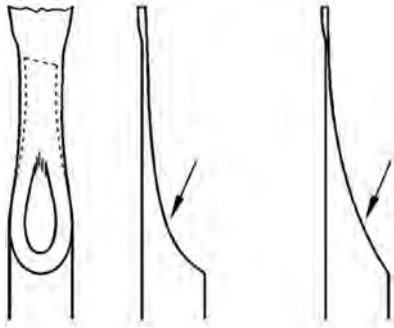
الف) نحوه تراشیدن قلم^۱

تراشیدن قلم سه مرحله اصلی دارد که عبارت است از :

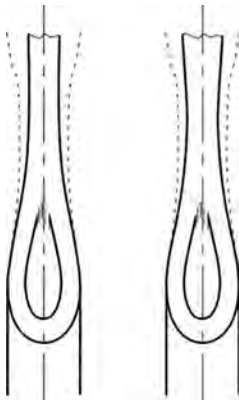
۱- فتح

۲- نحت

۳- قط

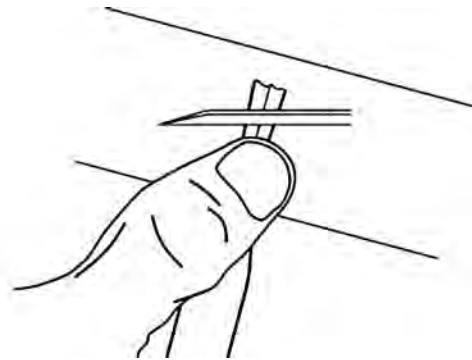

فتح: ابتدا قلم تراش را روی قلم قرار داده و با فشار دست آن را در مسیر هلالی شکل به سمت سر قلم حرکت می‌دهیم و بخشی از پوست قلم را برمی‌داریم تا مغز قلم مشخص گردد.

نحت: در مرحله دوم کم‌کم و هر بار از یک طرف پهلوهای قلم را می‌تراشیم تا زبانه قلم به اندازه دلخواه در آید.

قط: قط زدن، آخرین مرحله تراش قلم است، اما پیش از آن کمی از پوسته قلم را در ناحیه پشت زبانه برمی‌داریم. این کار برای آن است که چربی پوسته قلم مانع ذخیره شدن مرکب برای نوشتن نشود^۲.

۱- تراشیدن قلم بهتر است توسط معلم یا فردی که به این کار آشنایی دارد انجام شود، اما در صورت نیاز با رعایت احتیاط در استفاده از قلم تراش به این کار بپردازید.

۲- چون پوسته قلم را به شکل ناخن از ناحیه پشت زبانه برمی‌داریم به آن ناخن می‌گویند.

در مرحله قط قسمت تراش خورده قلم را روی قطزن قرار می‌دهیم و مطابق شکل تیغه قلم تراش را روی آن گذاشته درحالی که قلم را با فشار ناخن شست دست مخالف روی قطزن ثابت کرده‌ایم با فشار بر تیغه قلم تراش، قلم را قط می‌زنیم. به یاد داشته باشید قط قلم باید شیب داشته باشد و بهترین شیب برای زیانه قلم شیب متوسط است.

ب) قالب‌های اجرایی خوشنویسی

رایج‌ترین قالب‌های ارائه آثار در هنر خوشنویسی عبارت است از :

- سطر نویسی
- دوسطری نویسی
- دفتری
- کتابت
- چلیپا
- سیاه مشق
- قطعات مرکب
- کتیبه

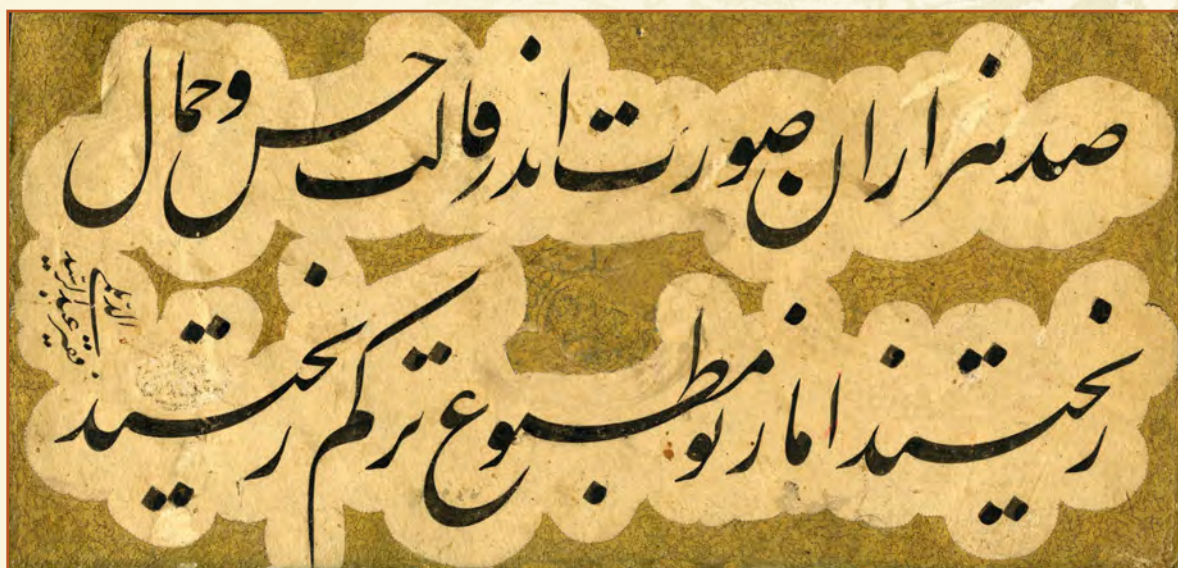
سطر نویسی: قالبی است که در آن متنی (مثلاً یک مصرع از یک شعر) را در یک خط خوشنویسی می‌کنند.

سطر نویسی نستعلیق / اثر میرزا کاظم (وفات ۱۳۲۵ ق)

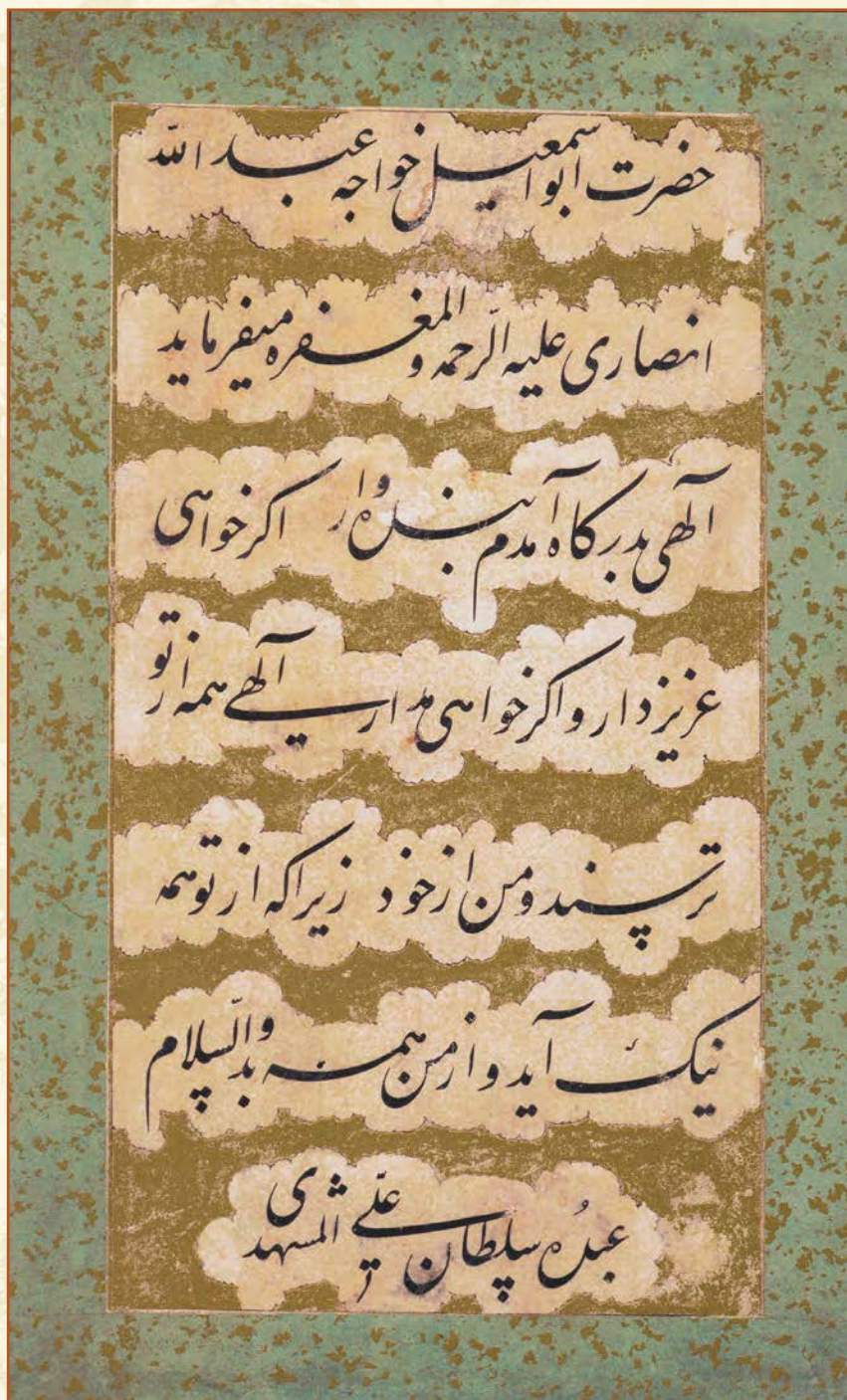
دو سطر نویسی: قالبی است که در آن متنی (مثلاً یک بیت از یک شعر) را در دو خط زیر هم خوشنویسی می‌کنند.

دو سطر نویسی نستعلیق / اثر عبدالرشید دیلمی (وفات ۱۰۸۱ ق)

دفتری: قالبی است که در آن متنی (مثلاً چند مصرع شعر و یا مطلبی نسبتاً کوتاه) را در سطرهای زیر هم خوشنویسی

می‌کنند.

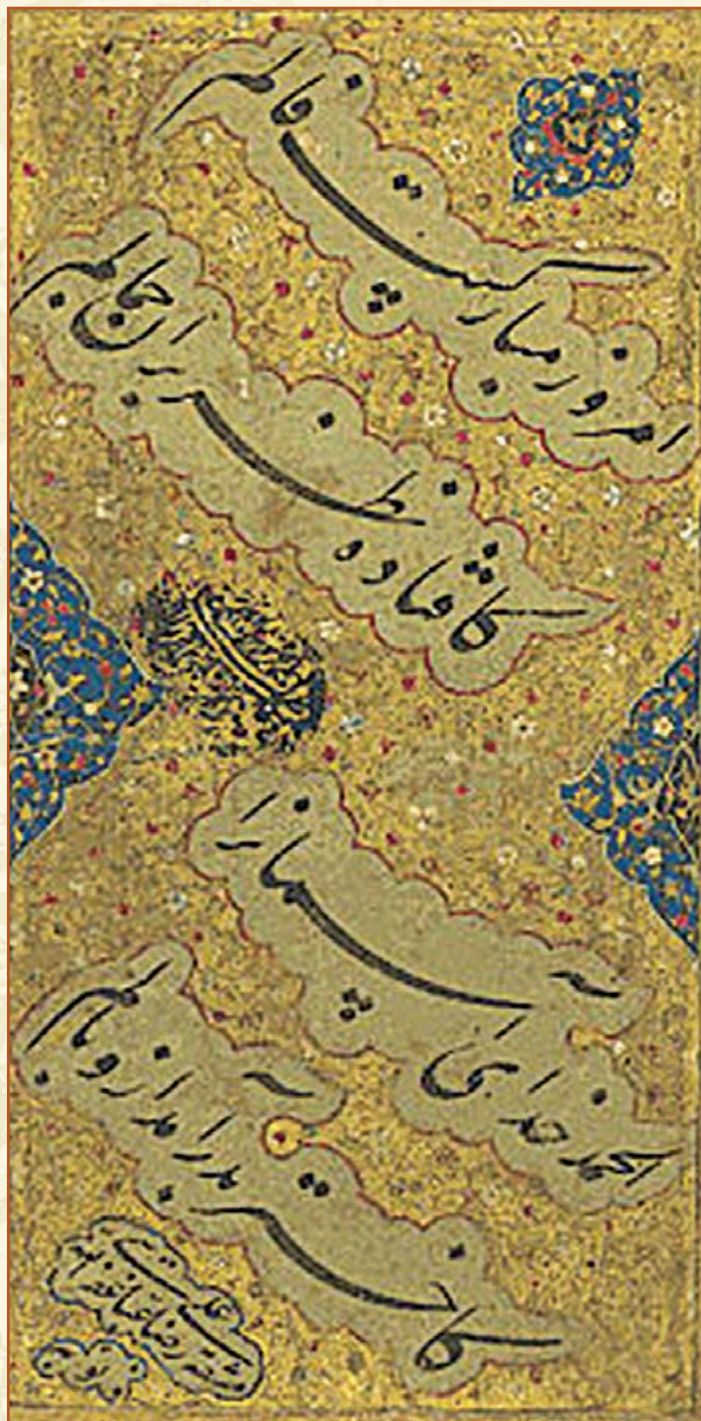

قطعهٔ دفتری به خط نستعلیق / اثر سلطانعلی مشہدی (۹۲۶-۸۴۱ ق)

کتابت: قالبی است که در آن متنی (از قبیل نثر یا نظم) را در یک یا چند صفحه، به صورت سطرهای زیر هم و در بیشتر موارد با قلم دانگ ریز، خوشنویسی می‌کنند.

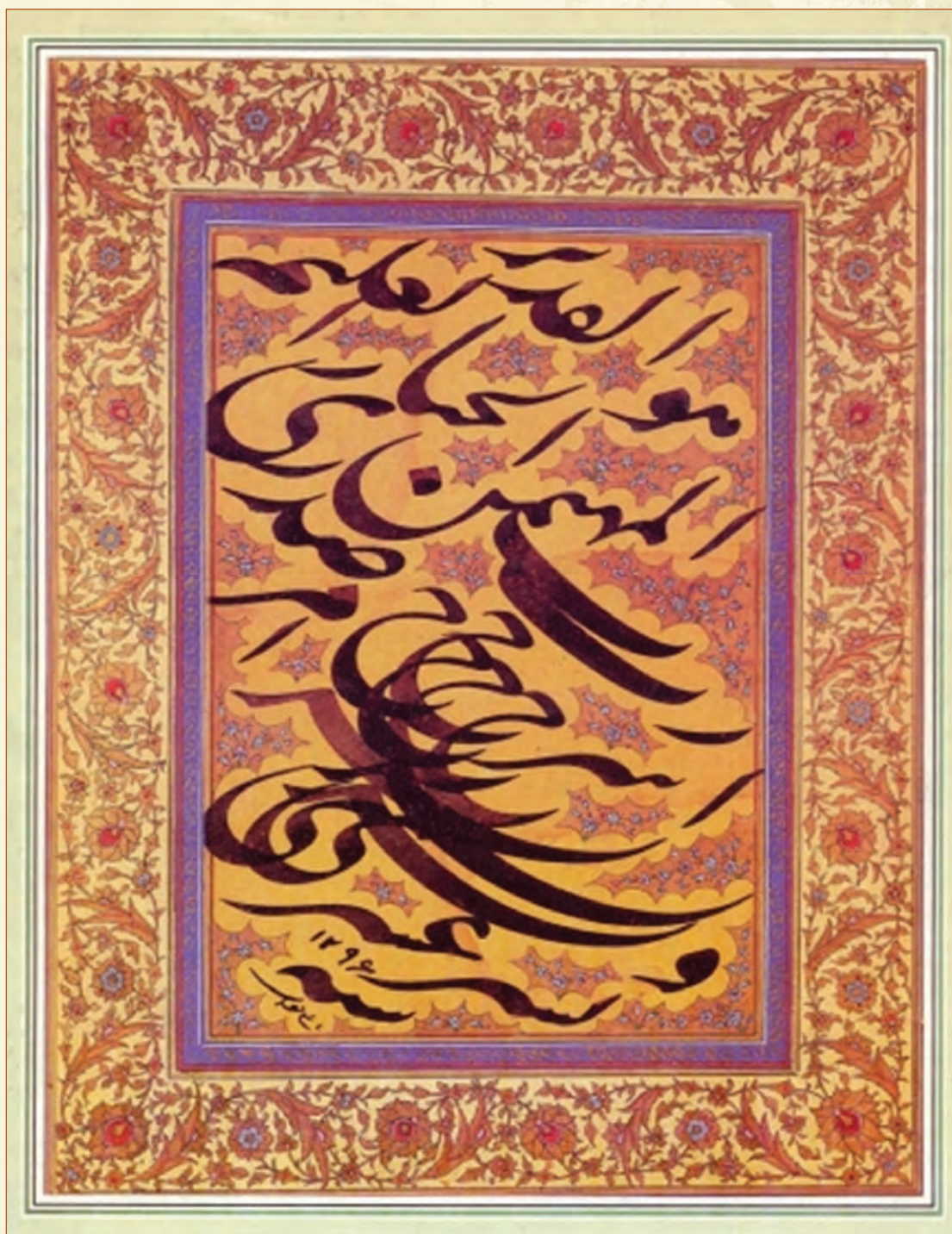

چلیپا: یکی از معانی چلیپا مورّب است و در خوشنویسی، قالبی است که در آن متنی (مثل دو یا سه بیت شعر) را به صورت مورّب می‌نویسند.

چلیپای نستعلیق / اثر علی‌رضا عباسی (وفات ۱۰۳۸ ق)

سیاه مشق: در خوشنویسی گاهی با تکرار حروف و کلمات و درهم نویسی آنها اثری خلق می‌گردد که به آن سیاه مشق می‌گویند. در سیاه مشق الزاماً خوانش متن مدنظر نیست و بیشتر به ایجاد فضا و شکل زیبا توجه می‌شود.

سیاه مشق نستعلیق / اثر میرزا غلامرضا اصفهانی (وفات ۱۳۰۴ ق)

قطعه مرکب: اگر خوشنویس از دو یا چند قالب مختلف در ارائه یک اثر استفاده نماید قالب نهایی را قطعه مرکب

می نامند.

قطعه مرکب، نستعلیق / اثر میرعلی هروی (وفات ۹۵۱ ق)

کتیبه: قالبی که در آن خوشنویس با استفاده از قلم‌های خیلی درشت و معمولاً در قالب‌های هندسی خاص مانند مستطیل، مربع، بیضی و... خوشنویسی می‌کند را کتیبه گویند.

کتیبه خط دلت / آستان قدس رضوی

خودارزیایی

● آثار خوشنویسی ارائه شده در هر یک از قالب‌های اجرایی را با یکدیگر مقایسه و تفاوت‌ها و شباهت‌های هریک را بررسی کنید. با راهنمایی معلم خود سعی کنید مهم‌ترین مشخصه هر یک را بیان کنید.

تجربه‌های بیشتر

● آثار خوشنویسی مختلف را در هر یک از قالب‌های مورد علاقه خود مشاهده کنید و نمونه‌هایی از آن را به کلاس بیاورید و با هم کلاسی‌های خود درباره آن صحبت کنید.

درس دوم

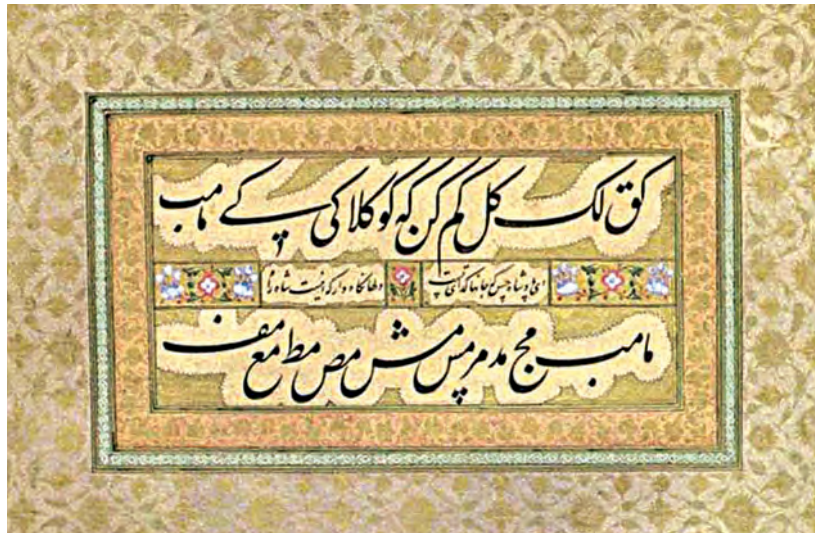
معرفی خط نستعلیق و مشق سطر نویسی

در پایان این درس انتظار می رود:

- خط نستعلیق را از دیگر انواع خوشنویسی تشخیص دهید.
- در سطر نویسی مهارت بیشتری کسب کرده باشید.

فکر کنید

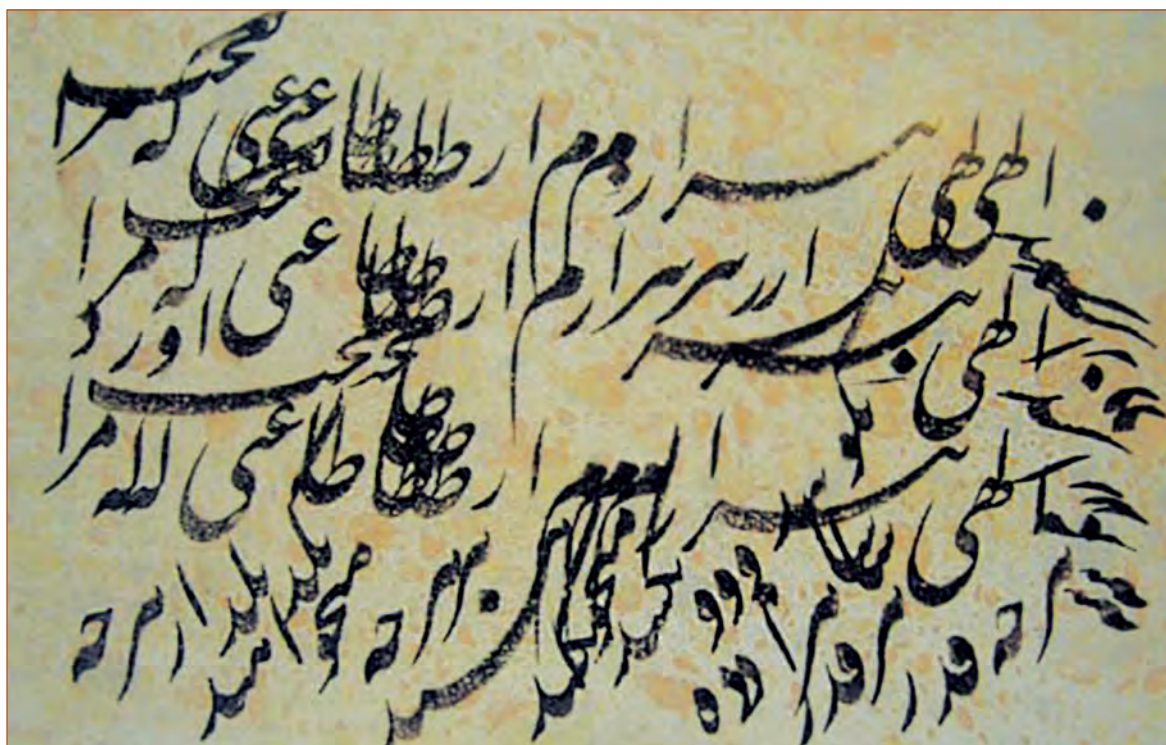
در دو پایه تحصیلی گذشته با تعدادی از انواع خطها آشنا شدید. تصویر زیر خط دیگری است، آیا می دانید چه نوع خطی است؟

مفردات نستعلیق/ اثر میرعماد حسنی (۱۰۲۴-۹۶۱ق)

در کتاب‌های فرهنگ و هنر هفتم و هشتم سرمشق‌هایی برای تمرین خوشنویسی ارائه شد که همگی از این نوع خط بودند. آیا نام این خط را می‌دانید؟

خط نستعلیق از ترکیب دو نوع خط یعنی نسخ و تعلیق به وجود آمده است و در ابتدا به نسخ‌تعلیق معروف بود.^۱ در تعریف نستعلیق گفته‌اند این خط پنج دانگ دور و یک دانگ سطح دارد و به خاطر زیبایی فراوان به عنوان «عروس خطوط اسلامی» شناخته می‌شود و امروز به‌ویژه در کشور ما ایران بیشتر از هر خطی مورد استفاده قرار می‌گیرد. پیدایش خط نستعلیق را مربوط به نیمه دوم قرن هشتم و پدید آورنده آن را میرعلی تبریزی (درگذشت ۸۰۳ ق) می‌دانند. خط نستعلیق کاربردهای بسیاری دارد از جمله در کتابت انواع کتاب‌ها، خلق تابلوهای هنری، کتیبه‌نویسی و ...

سیاه‌مشق نستعلیق/ اثر میرزا محمدرضا کلهر (۱۳۱۰-۱۲۴۵ ق)

۱- برخی معتقدند چون با آمدن خط نستعلیق، خط تعلیق نسخ شد و کاربرد خود را از دست داد به این خط نسخ تعلیق می‌گویند یعنی نسخ‌کننده خط تعلیق.

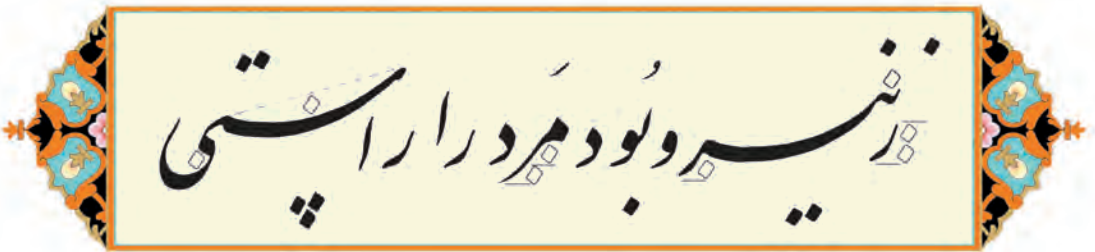

خوشنویسی کنید

با دقت در سطرهای زیر آنها را مشق کنید.

به نام خداوند بخشنده مهربان

نسیرو بودم در راستی

بدگوئیم به مهتاب اگر تب داریم

بدگوئیم به جیب لایب طلبیم

نابودش کسی که از زینش خود را ندانست

نابودش کرده شد خود را ندانست

مظهر قدرت ایران سحر است

مظهر قدرت ایران سحر است

خودارزیایی

- خط نستعلیق از ترکیب کدام خط‌ها پدید آمد؟
- از خط نستعلیق برای چه کارهایی استفاده می‌شود؟ سه مورد را نام ببرید.

تجرب‌های بیشتر

- به تابلوهای مغازه و مکان‌های تجاری و اداری اطراف خود توجه کنید و لااقل پنج مورد را که با خط نستعلیق نوشته‌اند فهرست کنید.
- از اعلان‌ها و تابلوهایی که با خط نستعلیق نوشته شده است عکس بگیرید و به هم کلاسی‌ها نشان دهید. به نظر شما از خوشنویسی در چه هنرهای دیگری می‌توان استفاده کرد؟

استادان بزرگ خوشنویسی

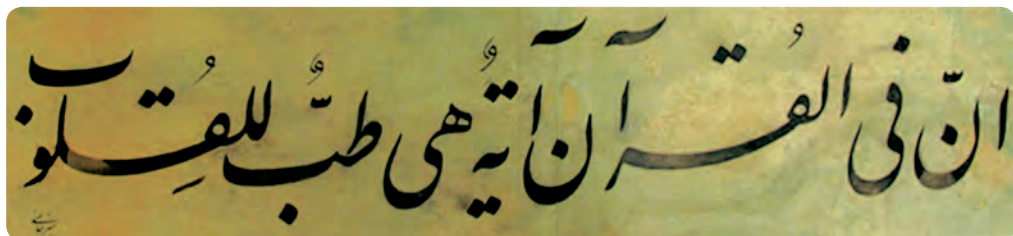

استاد سید حسین میرخانی (۱۳۶۱ - ۱۴۲۸ ه. ش)

استاد سید حسین میرخانی در ۲۵ محرم ۱۳۲۵ هجری قمری در تهران متولد شدند. پدرشان مرحوم آقاسید مرتضی برغانی از اساتید بنام خوشنویسی در اواخر دوره قاجار و از شاگردان ممتاز میرزای کلهر بودند.

هر چند بسیاری از اهل موسیقی او را در کمانچه‌نوازی، هنرمندی توانا می‌دانستند، اما استاد میرخانی تمام وقت خود را صرف آموزش خوشنویسی کرد.

استاد سید حسین میرخانی در طول عمر پرپرکت خود علاوه بر کتابت دو جلد قرآن مجید، کتاب‌های رهروان شب، موش و گربه عبید زاکانی، جزوه چهار فصل، دوره سه‌جلدی رسم‌المشق برای مدارس و بسیاری آثار دیگر را به خط خود آراست و شاگردان بسیاری پرورش داد که برخی از استادان بزرگ امروز در خط نستعلیق هستند.

نمونه خط سید حسین میرخانی

استادان بزرگ خوشنویسی

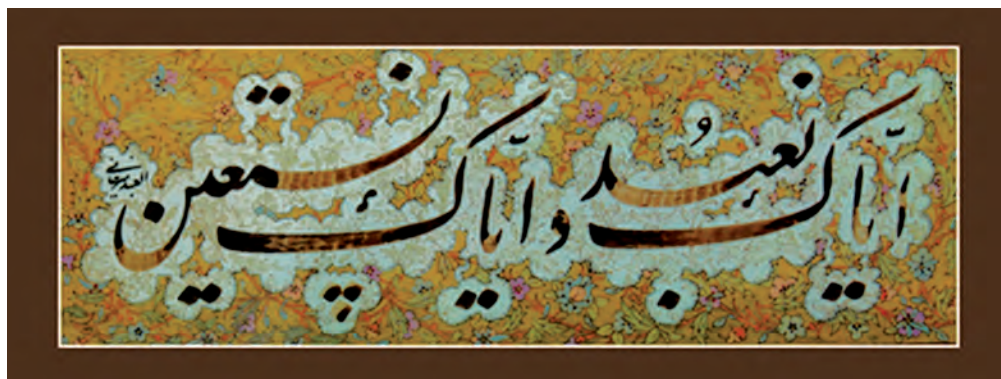

استاد سید حسن میرخانی (۱۳۶۹-۱۲۹۱ ه. ش)

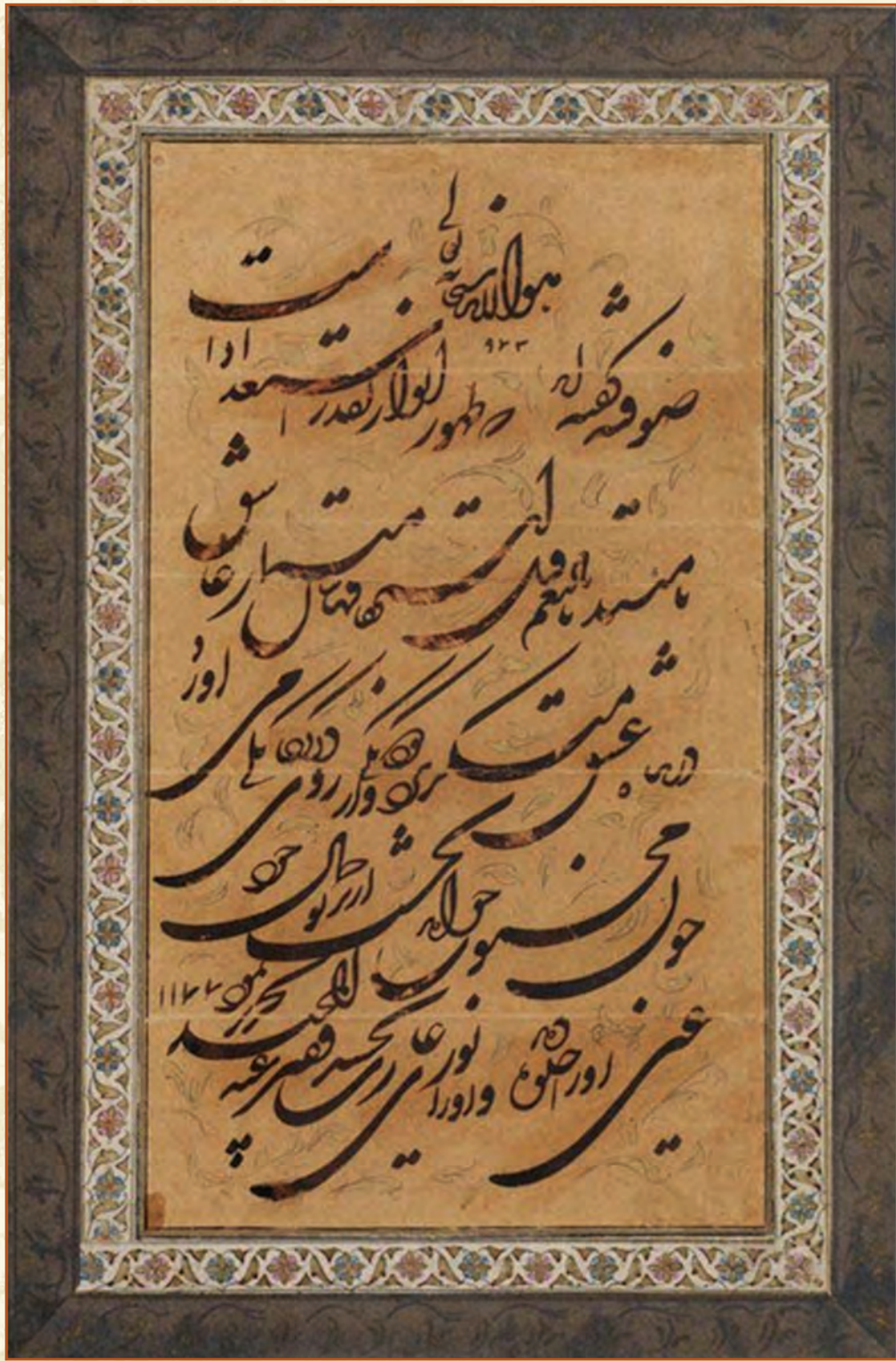
استاد سید حسن میرخانی، ملقب به سراج الکتاب، متولد ۱۲۹۱ هجری شمسی و از تأثیرگذارترین خوشنویسان معاصر است. وی خوشنویسی را نزد پدرش سید مرتضی برغانی آموخت و همه اقلام متداول از قبیل نسخ، ثلث و شکسته نستعلیق را نیکو می‌نوشت و در خط نستعلیق (از قلم خفی تا قلم جلی) استادی مسلم بود.

استاد میرخانی که مردی صاحب‌دل و وارسته بود علاوه بر خوشنویسی، شعر نیز می‌سرود و مجموعه اشعارش موسوم به دیوان بنده منتشر شده است.

از استاد میرخانی آثار نفیس بسیاری مانند قطعات زیبا و کتابت کلیات سعدی، مثنوی معنوی، خمسه نظامی، دیوان حافظ، ترانه‌های باباطاهر، ترجیع‌بند هاتف اصفهانی و... به یادگار مانده است.

نمونه خط سید حسن میرخانی

قطعه شکسته نستعلیق / اثر سید علی اکبر گلستانه (۱۳۱۹-۱۲۷۴ ق)

درس سوم

معرفی خط شکسته نستعلیق و مشق دو سطری نویسی

در پایان این درس انتظار می‌رود:

- خط شکسته نستعلیق را از دیگر انواع خوشنویسی تشخیص دهید و شباهت‌ها و تفاوت‌های آن را با خط نستعلیق بیان کنید.
- در دو سطری نویسی مهارت بیشتری کسب کنید.

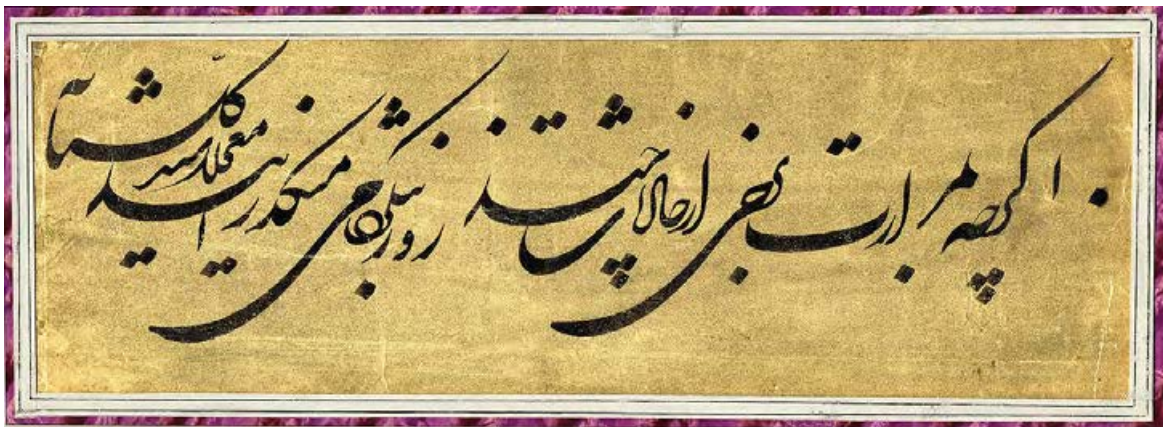
فکر کنید

به نمونه خط زیر توجه کنید. آیا شبیه خط نستعلیق است؟ چه شباهت‌ها و تفاوت‌هایی با خط نستعلیق دارد؟

قطعه خط شکسته نستعلیق / اثر سیدعلی اکبر گلستانه (۱۳۱۹-۱۲۷۴ ق)

این خط شکسته نستعلیق است. شکسته نستعلیق همان گونه که از نامش پیداست بسیار به نستعلیق شبیه است و از زیبایی‌ها و شکل‌های آن برخوردار می‌باشد. این خط که در تعریف مانند نستعلیق است (پنج دانگ آن دور و یک دانگش سطح است) تفاوت‌هایی نیز با خط نستعلیق دارد.

برای مثال، اتصالات حروف و کلمات به هم در شکسته نستعلیق زیاد است و در نوشتن سرعت بیشتری دارد. در شکسته نستعلیق تنوع کشیده‌ها بیشتر است و چیدمان کلمات درهم‌پیچیدگی زیادی دارد و برخی حروف و کلمات شکسته نستعلیق از خط تعلیق آمده است و دقیقاً به همان شکل تعلیق نوشته می‌شود.

برخی پدیدآورنده خط شکسته نستعلیق را میرزا ابوتراب خوشنویس گفته‌اند، اما غالباً از محمد شفیع حسینی معروف به «شفیعا» (زنده در ۱۰۸۱ ق) و مرتضی قلی‌خان شاملو (درگذشت ۱۱۰۰ ق) به عنوان پدیدآورندگان این خط نام برده‌اند و پیدایش آن را به نیمه دوم قرن یازدهم نسبت می‌دهند.

به‌هرحال اوج شکوفایی خط شکسته نستعلیق مربوط به قرن دوازدهم و ظهور نابغه‌ای به نام درویش عبدالمجید طالقانی (۱۱۸۵-۱۱۵۰ ق) است که با عمر کوتاه سی و چند ساله هم این خط را به اوج زیبایی رساند و هم آثار فراوانی در قالب قطعات - مرقعات - کتاب‌ها و بیاض‌ها از خود به یادگار گذاشت.

خوشنویسی کنید

بر درخت زنده بی برکے چه غم
واہی براحوال برک بی درخت

برخت تو برکے غم
طہر بر حلال برکے درخت

این پنج روز مملکت ایام آدمی
بر خاک دیگران به گیسو خزار و

سبح محمد صلی الله علیه و آله
بر خاک دیگران به گیسو خزار و

بر این واق برجد نوشته اند بر
که خرنکوی بی اسل کرم بخوابد ماند

برای روان بر جد نوشته اند بر
در خرنکوی بی اسل کرم بخوابد ماند

استادان بزرگ خوشنویسی

استاد علی اکبر کاوه (۱۳۶۹ - ۱۲۷۳ هـ . ش)

استاد کاوه متولد شهر شیراز و پرورش یافته در مکتب خط میرزا محمدحسین سیفی قزوینی «عمادالکتاب» و سید حسین تفرشی است .
وی سال‌های متمادی به تعلیم خوشنویسی در انجمن خوشنویسان ایران و دبیرستان‌های تهران از جمله دارالفنون مشغول بود و به ترویج هنر خوشنویسی پرداخت . استاد کاوه انسانی فرهیخته و متواضع بود که دستی چیره در سیاه‌مشق‌نویسی داشت و علاوه بر آن آثار خطی بسیاری را نیز خلق کرد که عبارتند از : گلچین اشعار صائب، آیات منتخبه قرآن، تعلیمات دینی و صرف و نحو عربی . همچنین بسیاری از کتاب‌های درسی آن زمان نیز با خط استاد کاوه منتشر می‌شدند .

خودارزیا

- بزرگ‌ترین شکسته‌نویس تاریخ چه نام دارد؟
- دو ویژگی خط شکسته نستعلیق را بنویسید.

تجربه‌های بیشتر

- سعی کنید نمونه‌های بیشتری از دوسطری را با رعایت فاصله و دقت بنویسید.
- خط شکسته نستعلیق را با نستعلیق مقایسه کنید و شباهت‌ها و تفاوت‌های آن را نام ببرید.
- نمونه‌هایی از خط شکسته نستعلیق را به کلاس بیاورید و در مورد آن با هم کلاسی‌های خود گفت‌وگو کنید.

درس هفتم

گرایش‌های هنری با بنیای خوشنویسی و مشق‌دفتری نویسی

در پایان این درس انتظار می‌رود:

- بعضی از رشته‌های هنری مرتبط با هنر خوشنویسی را بشناسید.
- در خوشنویسی در قالب دفتری مهارت نسبی پیدا کنید.

فکر کنید

آیا به یاد دارید تاکنون با چند نوع از انواع خط آشنا شده‌اید؟ آیا ویژگی‌ها، شباهت‌ها و تفاوت‌های آن را به یاد دارید؟ تا به امروز با ده نوع خط آشنا شده‌اید که زیبایی‌های فراوانی را در شکل و فضا دارد و همواره مورد توجه هستند. قابلیت‌های خوشنویسی از گذشته‌های دور الهام‌بخش هنرمندان خوشنویس و دیگر رشته‌های هنری برای ابداعات و خلاقیت‌های هنری متفاوت بوده است. آثار خلق شده بر بنیان خوشنویسی علاوه بر زینت‌بخشی موزه‌ها و مجموعه‌ها، کاربردهای بسیاری به ویژه در رفع نیازهای زندگی ما داشته و دارد.

حکاکی روی عقیق به خط نستعلیق

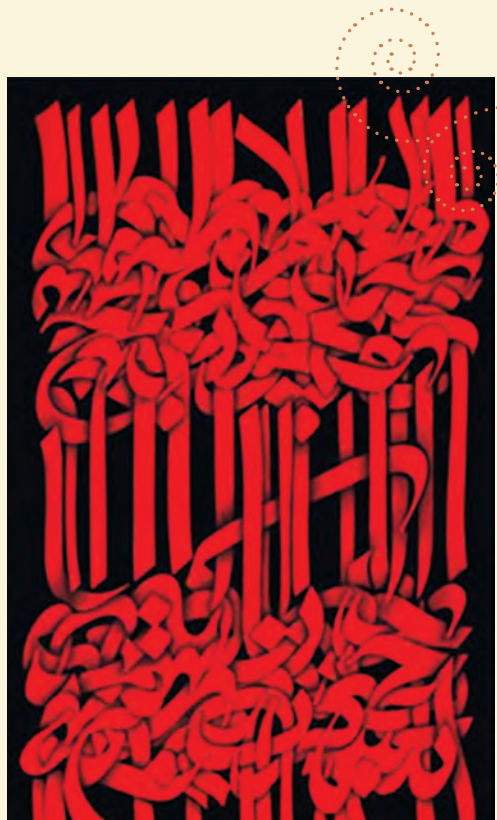
در این درس، با ارائه بعضی از این نمونه‌ها، سعی می‌کنیم شما را با بعضی از گرایش‌های هنری مطرح که بر بنیان خوشنویسی بنا شده‌اند؛ مانند: نقاشی خط، گلزار، خط ناخنی، طراحی نشانه، پوستر و آثار حجمی آشنا کنیم.

نقاشیخط

نقاشیخط ترکیبی است از خط و نقاشی که در آن شکل‌های خوشنویسی - رنگ - نور یا حجم وجود دارد. نقاشیخط به شکل ابتدایی از دوره صفویه و حتی پیش‌تر وجود داشته است و در تابلوهای برخی هنرمندان نقاش و خوشنویس دوره صفویه، زنده و قاجاریه دیده می‌شود. امروزه برخی آثار هنری نقاشیخط بسیار به هنر خوشنویسی نزدیک و بعضی از آنها از کلیات این هنر بهره‌مند است و بیشتر به نقاشی نزدیک است.

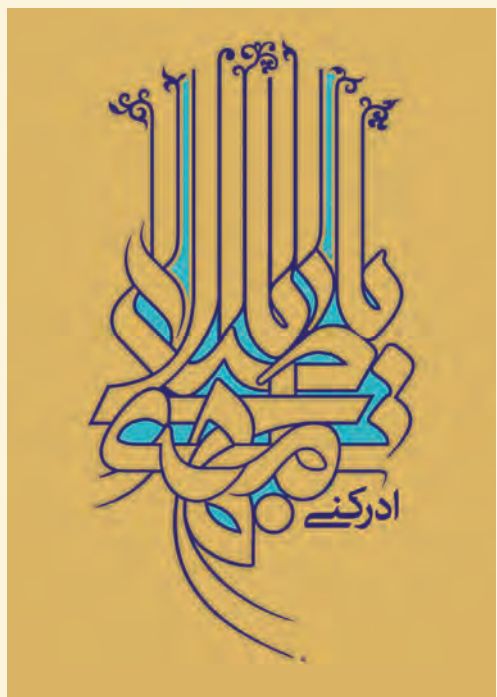
نقاشیخط / اثر فرامرز پیل‌آرام

نقاشیخط / اثر محمد احصایی (معاصر)

نقاشیخط / اثر جلیل رسولی (معاصر)

پوستر / اثر مسعود نجابتی (معاصر)

نقاشیخط / اثر نصر... افجه‌ای (معاصر)

گلزار: گلزار به آثاری گفته می‌شود که با رونوشت برداری از خطوط نوشته شده شامل دورگیری حروف و کلمات و نقاشی گل و مرغ در سطح داخلی یا بیرونی این کلمات خلق می‌گردد.

قطعه خط گلزار

خط ناخنی: در این هنر، هنرمند کاغذ مناسب (به لحاظ ضخامت و جنس) را بین ناخن انگشت شست و نشانه قرار داده و با فشار لازم و حرکت دست، خط را به شکلی برجسته ارائه می‌کند.

خط ناخنی / اثر محمدحسین شیرازی

طراحی نشانه، پوستر و خلق آثار حجمی

امروزه طراحی پوستر و ساخت نشانه و ارائه آثار حجمی با الهام از شکل‌های خطوط مختلف بسیار متداول می‌باشد و آثار بسیار ارزشمندی بدین شکل ارائه می‌گردد که نشان دهنده گرایشی خاص با بنیان خوشنویسی است.

مجتمع فرهنگی و هنری بلال

خوشنویسی کنید

از روی سرمشق زیر مشق کنید.

مور کز بدر قصر سلیمان نرود

تا که در خانه خود برگ و نوایی دارد

زهد با نیت پاکست نه با جامه پاک

ای بس آلوده که پاکیزه دانی در

زهد با نیت پاکست نه با جامه پاک

هر کس آلوده پاکیزه داند

مور کز بدر قصر سلیمان نرود

تا که در خانه خود برگ و نوایی دارد

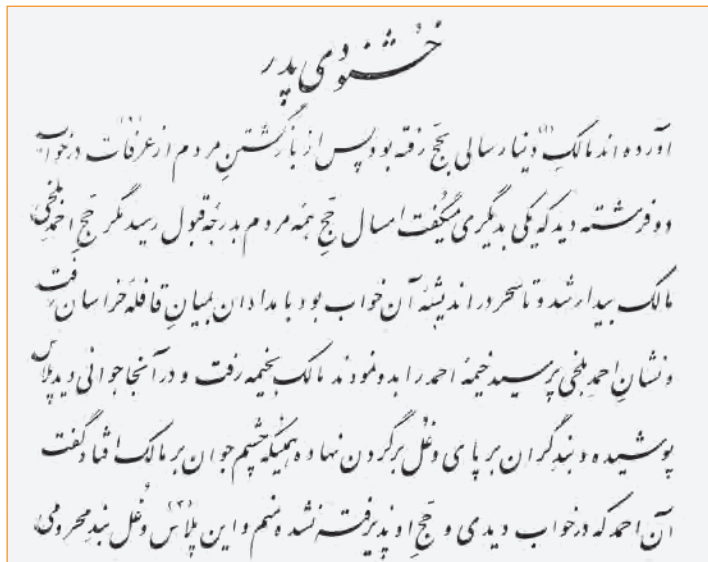
استادان بزرگ خوشنویسی

استاد حسن زرین خط (۱۳۵۷ - ۱۲۷۳ ه. ش.)

شاید در تمام تاریخ خوشنویسی ایران نتوان کسی را یافت که به اندازه استاد حسن زرین خط، خط نوشته باشد.

او که از سرآمدان هنر خوشنویسی دوران معاصر است خوشنویسی را از ده سالگی آغاز کرد. خوشنویسی کتاب‌های درسی از ابتدایی تا سوم متوسطه در گذشته، کاشی‌های معرق حسینیه ارشاد، مسجد فیروزآبادی، مسجد جامع نارمک، مسجد دزاشیب، مسجد قلعهک، مقبره فردوسی، آرامگاه ابن سینا و باباطاهر در همدان همچنین تحریر اوراق بهادار، دفترک داخل جعبه‌های دارو، سکه‌ها و اسکناس، پلاک‌های ثبتی، تابلوهای تأسیسات و بناهای دولتی، شناسنامه، دفاتر ازدواج، زیارتنامه و ... اغلب به خط اوست.

خودارزیابی

- نام دو نوع هنر که با بنیان خوشنویسی ارائه می‌شوند را ذکر کنید.
- مشق دفتری چیست؟ توضیح دهید.

تجرب‌های بیشتر

- سعی کنید با استفاده از خط‌هایی که تا به امروز آموخته‌اید، نام خود را خوشنویسی کنید.
- در محیط اطراف خود نمونه‌هایی از کاربرد خوشنویسی را پیدا کنید و به هم کلاسی‌های خود نشان دهید.

بخش سوم

هنرهای سنتی ✓

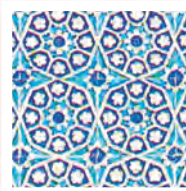
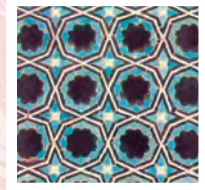
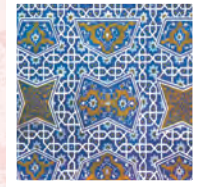
فصل اول : طراحی نقوش تزئینی

فصل دوم : هنرهای زیر لاک

فصل سوم : سوزن دوزی های سنتی ایران

فصل اوّل : طرّاحی نقوش تزئینی

مقدمه

یکی از ویژگی‌های هنر ایران به خصوص در دوره اسلامی تزئین سطوح آثار هنری با نقوش متنوع و زیباست. همان‌گونه که می‌دانید نقوش تزئینی در طراحی سنتی اغلب به دو روش هندسی (مانند ستاره هشت‌پر) و روش غیرهندسی (مانند نقوش اسلیمی و ختایی) اجرا می‌شوند. در سال گذشته با طراحی گره‌های هندسی آشنا شدید. همچنین ترسیم نقش‌های هندسی ساده و ستاره هشت‌پر را آموختید. از دیگر مطالبی که در سال گذشته فراگرفته‌اید مفهوم واگیره است که براساس تکرار منظم نقش‌ها شکل می‌گیرد. امسال نیز با رسم دو نمونه دیگر از نقوش هندسی به نام نقش چهارلنگه و گره هشت و چهارلنگه آشنا می‌شوید. همچنین طراحی یکی از نقش‌مایه‌های اصیل و سنتی ایران به نام بته که در هنرهای مختلف ایران به کار می‌رود را فرامی‌گیرید.

درس اول

چهار لنگه

در پایان این درس انتظار می‌رود:

- با گره چهار لنگه آشنا شوید.
- گره چهار لنگه را در آثار هنری ایران تشخیص دهید.
- توانایی رسم گره چهار لنگه را پیدا کنید.
- توانایی رسم واگیره را با استفاده از چهار لنگه داشته باشید.

فکر کنید

به تصاویر زیر دقت کنید. آیا می‌توانید ستاره هشت پر را در آنها شناسایی کنید؟ آیا روش ترسیم ستاره هشت پر را به یاد

دارید؟

بخشی از کاشی‌کاری امامزاده محروق، نیشابور

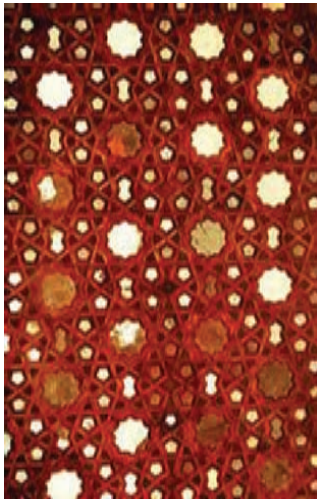

گنبد سلطانیة زنجان

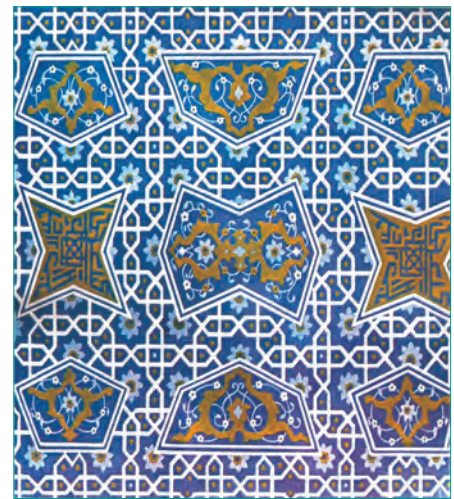

پارچه قلمکار، اصفهان

به تصاویر زیر دقت کنید. در این تصاویر چه نقوشی می بینید؟ آیا می دانید این نقوش چه نام دارند؟

بخشی از کاشیکاری مسجد جامع اصفهان

بخشی از کاشیکاری هتل عباسی، اصفهان

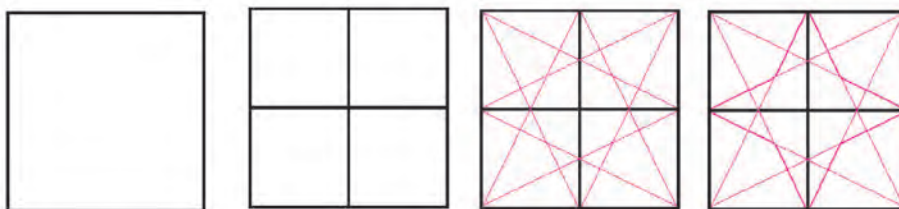
بسیاری از طراحان سنتی برای تزئین آثار هنری از نقوش هندسی استفاده می کنند. طراحی نقوش هندسی تنوع زیادی دارد و به روش های مختلف انجام می شود.

یکی از جالب ترین روش های طراحی هنرمندان ایرانی ابداع شکل هایی است که فاصله میان ستاره های هشت پر یا چندضلعی های منظم را پر می کند؛ مانند نقوش هندسی ستاره چهارلنگه و چلیپا. طراحان این نقش ها را هم براساس قواعد هندسی طراحی می کنند و با تکرار منظم آنها در فاصله میان نقوش اصلی تمام سطح اثر هنری را پوشش می دهند.

زیباترین نمونه‌های این طرح‌های هندسی به صورت کاشیکاری بر روی دیوارهای مسجدهای ایرانی اجرا شده است. مثل مسجد کبود تبریز، مسجد جامع اصفهان و ... همچنین از این نقش‌ها در طراحی سطوح درهای چوبی، جلد‌های چرمی، قالی و ... هم استفاده می‌شود.

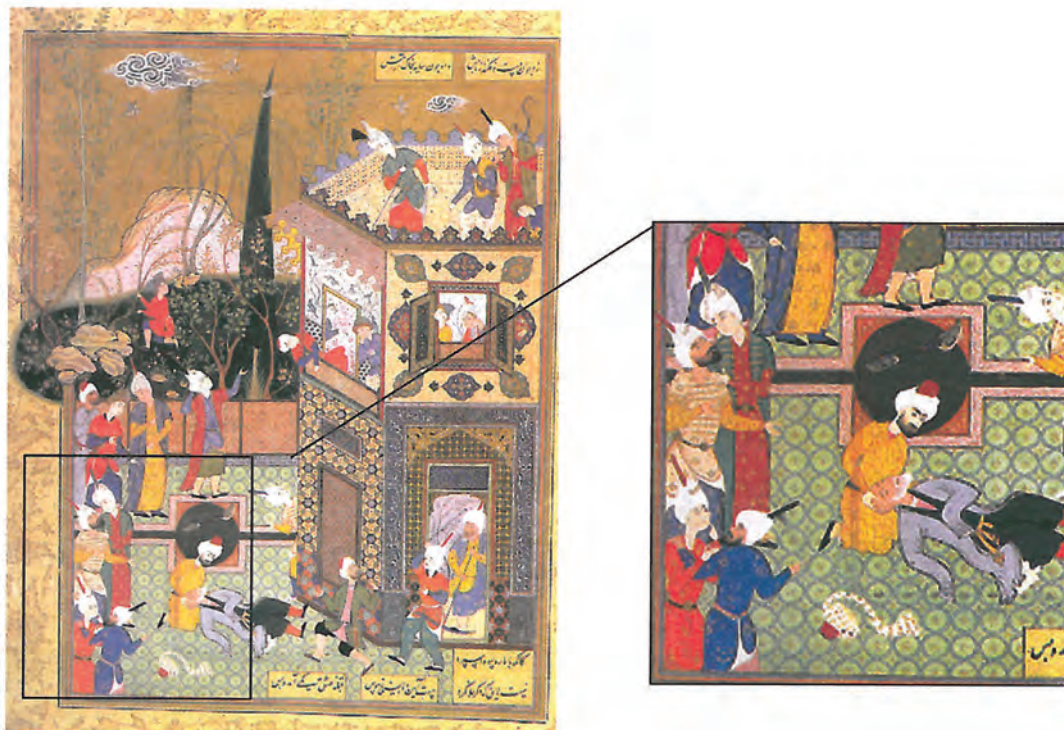
ستاره چهار لنگه ترسیم کنید

ابتدا یک مربع به اندازه دلخواه رسم کنید (می‌توانید این کار را روی کاغذ شطرنجی انجام دهید). سپس مانند تصویر مربع را به چهار قسمت مساوی تقسیم کنید. از وسط هر ضلع به دو رأس مقابل آن وصل کنید. سپس مطابق تصویر بخشی از خطوط را پررنگ کنید تا نقش ستاره چهار لنگه به دست آید.

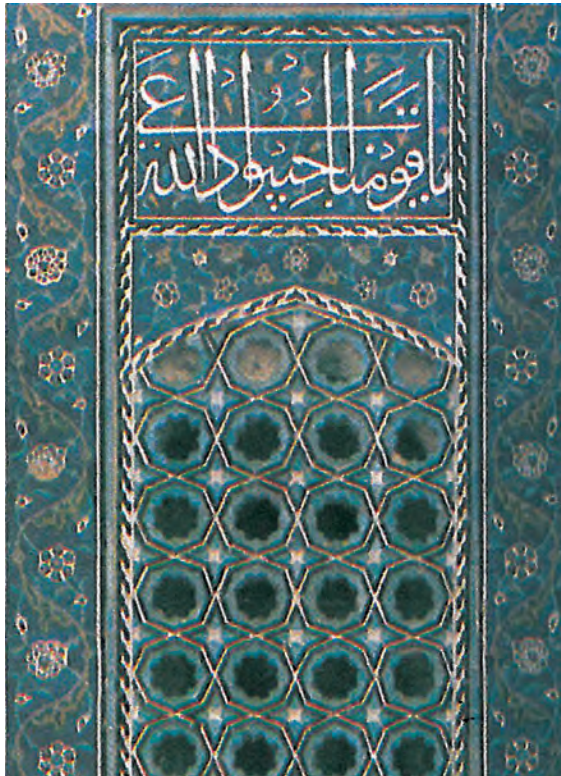
مراحل ترسیم نقش چهار لنگه

به نمونه‌های تصویری زیر دقت کنید، در این آثار هنری نقش چهار لنگه را بیابید.

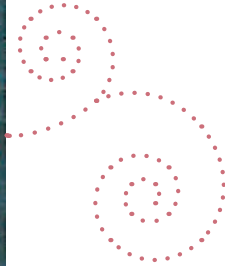

تصاویر خمسه نظامی، مکتب تبریز، قرن دهم هجری قمری

به جز این نمونه‌ها در چه آثار دیگری می‌توانید نقش چهار لنگه را بیابید؟

بخشی از کاشی‌کاری مقبره شیخ صفی‌الدین اردبیلی
قرن یازده هجری قمری، اردبیل

خودارزیابی

با استفاده از نقش چهار لنگه و کنار هم گذاشتن واگیره‌های آن، طرحی بکشید و آن را به دلخواه رنگ آمیزی نمایید.

تجربه‌های بیشتر

- نقش هندسی دلخواه خود را از میان نقش‌های قالی، کاشی، منبت‌کاری روی چوب، قلم‌زنی روی فلز و... انتخاب کنید. آن را ترسیم و با تکرار آن در یک قاب دلخواه طرح‌ترینی زیبایی (واگیره) ایجاد کنید.
- در شهر و محل خود نمونه‌هایی از نقش چهار لنگه بیابید و از آنها عکس بگیرید و کاربردهای آن را در هنرهای مختلف بررسی کنید.
- با مواد در دسترس نقش ستاره هشت پر یا ستاره چهار لنگه را به صورت مهر دست‌ساز اجرا کنید. با استفاده از رنگ مناسب سطحی که روی آن چاپ می‌زنید، از این مهر برای تزئین جلد دفتر و کتاب، طراحی کاغذ کادو، حاشیه پارچه‌های مختلف و... استفاده کنید.

درس دوم

گره هشت و چهار لنگه

در پایان این درس انتظار می‌رود:

- با گره هشت و چهار لنگه آشنا شوید.
- گره هشت و چهار لنگه را در آثار هنری ایران تشخیص دهید.
- توانایی رسم گره هشت و چهار لنگه را پیدا کنید.
- توانایی رسم واگیره را با استفاده از گره هشت و چهار لنگه داشته باشید.

فکر کنید

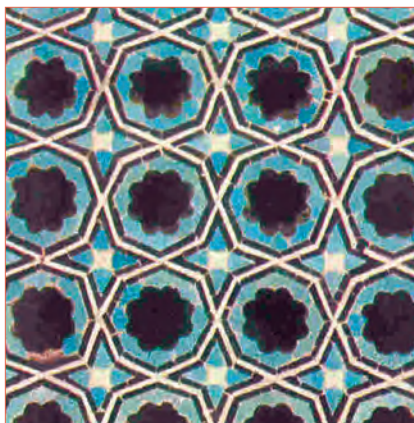
به تصاویر زیر دقت کنید. چه تفاوتی میان نقش آنها مشاهده می‌کنید؟

شمعدان دیوارکوب، معاصر

بخشی از کاشیکاری امامزاده محروق نیشابور

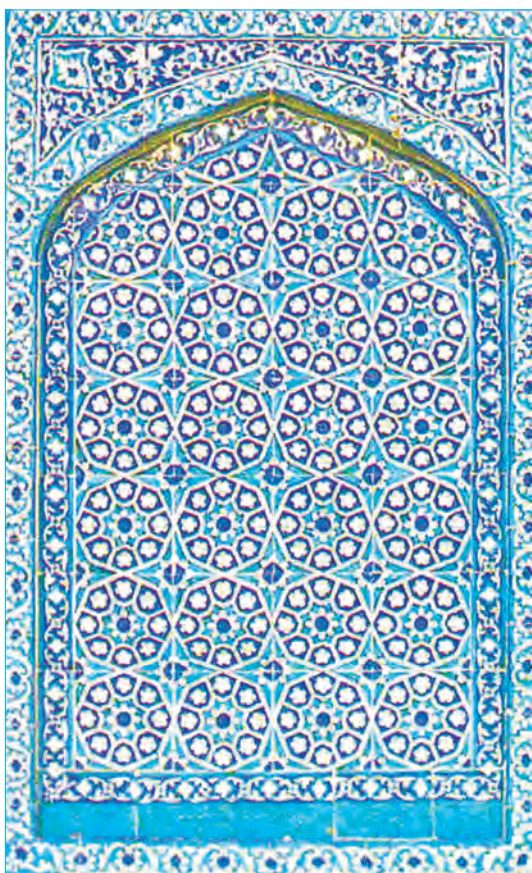
همان گونه که می دانید گره ها از ترکیب نقش های گوناگون پدید می آیند. یکی از گره های هندسی که در کاشیکاری، مشبک کاری چوب، آینه کاری و... استفاده می شود، گره هشت و چهار لنگه است.

کاربرد گره هشت و چهار لنگه در کاشیکاری، مقبره شیخ صفی الدین اردبیلی

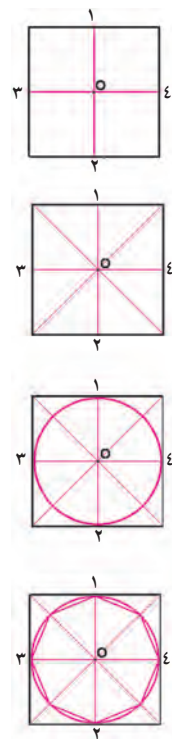
گره هشت و چهار لنگه ترسیم کنید

روی یک کاغذ شطرنجی مربعی به اندازه دلخواه رسم کنید. و از وسط هر ضلع به ضلع مقابل عمود نمایید تا نقاط ۱ و ۲ و ۳ و ۴ به دست آید. سپس قطرهای مربع را نیز رسم کنید. دایره ای رسم کنید تا اضلاع مربع را در نقاط ۱ و ۲ و ۳ و ۴ قطع نماید. در محل تلاقی کمان دایره با قطرها، نقاط جدیدی به وجود می آید. این نقاط را به ترتیب به یکدیگر متصل کنید تا یک گره هشت و چهار لنگه حاصل شود.

در نمونه های زیر نقش هشت و چهار لنگه را بیابید :

کاشیکاری

مراحل ترسیم گره هشت و چهار لنگه

درب جویی مقبره آقا، تهران

بخشی از تزئینات مسجد جامع نطنز

نقش هشت و چهار لنگه را در کدام یک از هنرهای دیگر ایرانی می‌توانید بیابید؟

خود ارزیابی

با استفاده از گره هشت و چهار لنگه، واگیره‌های زیبایی طراحی و سپس آنها را به دلخواه رنگ آمیزی کنید.

تجربه‌های بیشتر

- دو رنگ متفاوت از یک مقوا (که پشت آن زمینه شطرنجی دارد) انتخاب کنید. گره هشت و چهار لنگه را روی یکی از آنها، طراحی کنید. پس از اتمام کار نقش‌ها را با قیچی برش دهید و آنها را روی مقوایی با رنگ دیگر بچسبانید. از نقش‌های پدید آمده برای تزئین و زیباسازی کدام یک از اشیا یا سطوح محیط زندگی خود می‌توانید استفاده کنید؟
- در شهر و منطقه خود کاربرد نقش‌های هشت و چهار لنگه را در هنرهای مختلف بررسی و مقایسه کنید.

درس سوم

پته (پته چته)

در پایان این درس انتظار می‌رود:

- طرح پته را بشناسید.
- با استفاده از شیوه مناسب طرح پته را بکشید.
- کاربردهای پته را در میراث فرهنگی و هنری ایران بشناسید.
- پته‌های زاویه‌دار را از پته‌های منحنی در آثار هنری ایران تشخیص دهید.

فکر کنید

به این تصاویر نگاه کنید. نقوش این تصاویر چه تفاوت‌ها و شباهت‌هایی با هم دارند؟

طرح پارچه، معاصر

پته‌دوزی، معاصر

طرح پارچه، معاصر

سرمه دوزی، معاصر

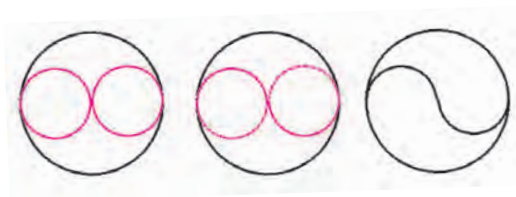
آیا می‌دانید این نقش‌ها چه نام دارند؟ به این نقش بته ترمه یا بته جقه می‌گویند. منشأ این نقش را بوته (نقش برگ)، سرو (نشانه آزادی ایرانیان که از سرفروتنی سر خود را خم کرده)، میوه کاج، بادام، گلایی و... می‌دانند. بته از گذشته‌های دور تاکنون زینت بخش اکثر پارچه‌های سنتی از جمله ترمه و زری و هنرهای دیگر مانند قالی بافی، گلیم بافی، کاشی کاری، سفالگری، قلم زنی روی فلز و... بوده است و با نام‌های بته جقه، ترمه ای، بادامی، قلمکاری، قهر و آشتی، مادر و بچه و... شناخته می‌شود.

بته روی گجبری ستون

بته جقه (مادر و بچه) روی پارچه قلمکار

مراحل روش ترسیم بته

بته جقه رسم کنید

به روش روبه‌رو می‌توانید با دایره، بته جقه بکشید. با چه روش‌های دیگری می‌توانید این نقش را طراحی کنید؟

در تصاویر زیر، نمونه‌های بته را با یکدیگر مقایسه کنید :

ترمه ابریشم زربفت، یزد، ۱۳۵۵

نمونه زری بافی ابریشمی، یزد، برنده جایزه هنرهای دستی ۱۳۵۵

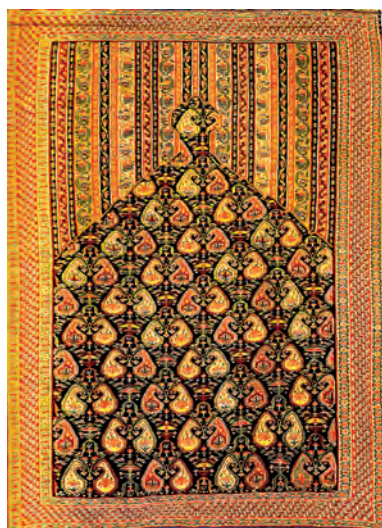

فرش قنشقایی، قدمت حدود ۱۰۰ سال

طرح محرّمات با نقش بته روی قالی

بته جقه اغلب به دو روش هندسی (با خط‌های زاویه‌دار) و گردان (با خطوط منحنی) ترسیم می‌شود. این نقش در اندازه‌ها، شکل‌ها و رنگ‌های مختلف، در طول تاریخ یکی از نقوش زینتی مهم آثار هنری گوناگون کشورمان بوده است.

نقش بته زاویه‌دار در گلیم سنه، کردستان

نقش بته منحنی روی ترمه، معاصر

نقش بته زاویه‌دار در گلیم سنه، کردستان

چاپ پارچه قلمکار، اصفهان

درون بته جقه را با نقش و نگارهای گوناگون مانند گل، اسلیمی، ختایی، بته جقه کوچک تزئین می‌کنند. حاشیه آن را نیز با اسلیمی و نگاره‌های دیگر آرایش می‌کنند و گاه وسط بته، ساقه با گل و برگ نقش می‌شود. به این نمونه‌ها توجه و آنها را با یکدیگر مقایسه کنید.

چاپ روی پارچه

نقش بته منحنی روی ترمه، معاصر

نمونهٔ بته پته‌دوزی شده، کرمان

نمونهٔ بته پته‌دوزی شده، کرمان

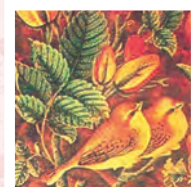
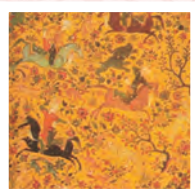
خودارزیابی

یک بته بزرگ طراحی و داخل آن را با نقوش متنوع پر کنید. سپس آن را رنگ آمیزی نمایید.

تجربه‌های بیشتر

- با تکرار منظم یک بته کوچک، طرحی زیبا ایجاد کنید و آن را به دلخواه رنگ آمیزی کنید.
- برای زیباسازی اشیاء، لباس‌ها و محیط زندگی خود، از طرح‌های متنوع و زیبای بته جقه استفاده کنید.
- نقش یک بته را روی یک مهر دستی اجرا کنید. به شیوهٔ چاپ دستی با این مهر نقش بته را روی سطح سفال، پارچه، مقوا و ... پیاده کنید.
- تصاویر بته‌های مختلف را در محیط زندگی خود، بر روی آثار هنری قدیم یا جدید ایران جست‌وجو، جمع‌آوری و در یک جُنگ (آلبوم) نگهداری کنید. شباهت‌ها و تفاوت‌های آنها را بررسی کنید. با ایجاد تغییراتی بر روی این نمونه‌ها بته‌های جدیدی طراحی کنید.

فصل دوم : هنرهای زیر لاکه

جلد سازی سنتی (زیرلاکی با روش لایه‌های کاغذ)

در پایان این درس انتظار می‌رود:

- با جلد سازی سنتی آشنا شوید.
- با مفهوم هنر زیرلاکی یا روغنی آشنا شوید.
- روش لایه‌های کاغذی را بشناسید.
- با روش لایه‌های کاغذی جلد سازی کنید.
- در استفاده از روش زیرلاکی یا روغنی برای تزئین اشیاء مورد نظر خود مهارت داشته باشید.

فکر کنید

آیا تا به حال نسخه‌ای از کتاب‌های قدیمی را دیده‌اید؟ آیا می‌دانید در گذشته علاوه بر هنر خوشنویسی، از چه هنرهای دیگری برای تهیه انواع کتاب‌های خطی استفاده می‌شده است؟ در گذشته مراحل مختلف تهیه و آماده‌سازی کتاب‌های خطی نتیجه فعالیت گروهی از هنرمندان بود. خوشنویسی، کاغذسازی، صحافی سنتی، جلد سازی یا تجلید، تذهیب، نگارگری و... از جمله هنرهایی هستند که در تهیه و ساخت یک کتاب مورد استفاده قرار می‌گرفته‌اند. قبل از استفاده از صنعت چاپ متن کتاب‌ها با دست خوشنویسی می‌شد. هنر خوشنویسی از جمله هنرهایی است که تا حدودی با آن آشنایی دارید.

آماده‌سازی جلد دست‌ساز از مهم‌ترین بخش‌های تهیه یک کتاب بود؛ زیرا علاوه بر زیبایی، صفحات خوشنویسی شده و هنرهای وابسته به آن را محافظت می‌کرد. به تصاویر زیر دقت و آنها را با هم مقایسه کنید. این جلدها با روش‌های متفاوتی تهیه و تزیین شده‌اند. در این درس با یکی از روش‌های تزیین در جلدسازی سنتی آشنا می‌شوید.

جلد چرمی قالب زده و طلاکوب
با نقش گل و بوته

جلد کتاب با نقاشی نگارگری (مینیاتور) لاکه

جلد چرمی معرق چرم، دیوان خجندی، قدمت حدود ۶۰۰ سال

جلد چرم و پارچه‌ای مثنوی معنوی مولوی با نقش سیمرغ، ۸۴۹ هجری قمری

جلد روغنی بسازید

برای نگهداری نمونه‌های خوشنویسی خود جلد روغنی با روش لایه‌های کاغذی تهیه کنید. ابتدا کاغذ یا مقوای باطله (مانند جعبه مقوایی، جعبه کفش و...)، چسب چوب، لاک الکل، روغن جلا، قلم مو، آبرنگ، قلم‌موی آبرنگ، تخته‌رنگ (پالت) و ظرف آب را آماده کنید.

کاغذهای خوشنویسی شده را روی هم بچینید. کاغذها یا مقوایی را که برای ساخت رویه و زیر جلد آماده کرده‌اید در اندازه‌های مناسب (به اندازه کاغذهای خوشنویسی شده) برش دهید.

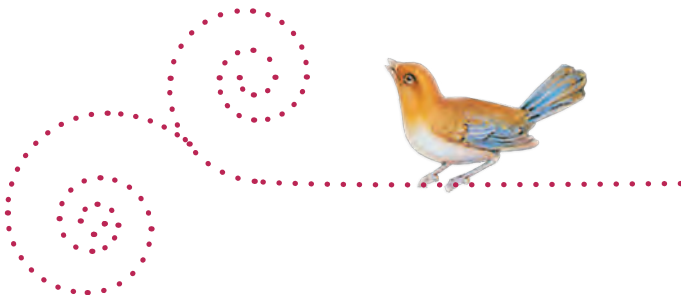
ابتدا تمام سطح دو لایه از کاغذهای برش خورده را به چسب چوب آغشته کنید و به هم بچسبانید. این لایه‌های به هم چسبیده را با ابزار و وسایل سنگین در دسترس فشار دهید تا هوای میان آنها از بین برود و دو سطح کاملاً به هم بچسبند. ضخامت جلد، متناسب با تعداد کاغذهایی است که برای کتاب خود در نظر گرفته‌اید. بنابراین اگر به جلد ضخیم برای کارهای خود نیاز دارید می‌توانید چندین لایه به آن اضافه کنید تا به ضخامت لازم برسد.

پس از چسباندن هر لایه جدید، تمام سطح جلد را بکوبید تا الیاف کاغذها در هم فرو روند. دو بخش رویه و زیر جلد آماده شده را با مقوا یا نوار پارچه‌ای از داخل به هم متصل کنید.

پس از خشک شدن دو قسمت جلد، سطح آنها را به صورت زمینه مناسبی برای نقاشی زیرلاکی آماده کنید. با دو روش ساده می‌توانید این کار را انجام دهید، سطح جلد را با قلم‌موی بزرگ یک لایه رنگ پلاستیک بمالید تا صاف شوند. سپس بر روی سطح رنگ شده سمباده بکشید تا نرم شود و پس از آن روی سطح را لاک الکل بزنید. حال می‌توانید نقش‌های دلخواه خود را با گواش نقاشی کنید.

در آخرین مرحله تهیه جلد زیرلاکی، پس از کامل شدن نقاشی لایه‌ای لاک روی آن بمالید. پس از خشک شدن لاک یک بار دیگر روی سطح قبلی روغن بمالید. هنرمندان سنتی در گذشته برای ساخت این نوع از جلد ها یا لایه‌های کاغذ را به هم می‌چسباندند و مقوای ضخیمی تهیه می‌کردند یا از خمیر کاغذ استفاده می‌کردند. مقوایی که با این روش‌ها آماده می‌شد «زمینه» مناسبی برای کار نقاش بود تا نقش‌های دلخواه خود را روی آن اجرا کند.

به این ترتیب، هم زیبایی رنگ‌ها و نقش‌ها بیشتر می‌شد و هم لایه روغن، محافظ مناسبی برای نقاشی بود.

به نمونه‌هایی از جلدهای زیرلاکی یا روغنی در تصاویر زیر توجه کنید :
 جلدهایی که با روش روغنی یا زیرلاکی در ایران تهیه شده است، از زیباترین نمونه‌های آثار هنری جهان است. تزئین
 جلد کتاب به این روش، در دوره تیموری و صفوی به اوج خود رسید.

جلد لاک‌پوش با قدمت حدود ۲۰۰ سال

جلد لاک‌پوش مربع کوه نور، قدمت حدود ۳۰۰ سال

جلد ساخته شده از خمیر کاغذ بانقاشی زیرلاکی

جلد دست‌ساز قرآن مجید با نقش گل و بوته

بر روی این جلد‌ها اغلب نقش شکار، پیکار جانوران (گرفته گیر)، منظره طبیعی، گل و بوته و گل و مرغ (گل و بلبل) اجرا شده است.

از زیباترین نمونه‌های جلد‌های روغنی یا زیرلاکی آثاری است که برای تجلید قرآن مجید تهیه شده‌اند. در این جلد‌ها نقش شکوفه‌ها و گل‌ها در نهایت زیبایی اجرا شده‌اند به گونه‌ای که یادآور توصیف‌های قرآن کریم از بهشت است.

خودارزیابی

با استفاده از روش روغنی یا زیرلاکی که آموخته‌اید چه اشیای دیگری را می‌توانید تزئین کنید؟ یک نمونه را اجرا کنید.

تجربه‌های بیشتر

- با روش لایه‌های کاغذ یک قاب عکس زیبا بسازید و به روش نقاشی زیرلاکی آن را تزئین کنید.
- نسخه‌های کتاب‌های خطی را در موزه‌ها و کتابخانه‌ها مشاهده کنید. در گروه‌های کوچک تحقیق کنید چه هنرهایی در تهیه و ساخت این کتاب‌ها به کار رفته است؟ تنوع جلد‌ها را از نظر شکل، اندازه، نقش‌های تزئینی و روش ساخت با یکدیگر مقایسه کنید. نتایج یافته‌های خود را به هم‌کلاسی‌هایتان ارائه کنید.
- با استفاده از مواد در دسترس یک جلد زیبا برای آلبوم عکس‌های خود یا تصاویر آثار هنری که جمع‌آوری کرده‌اید، بسازید.
- اشیای چوبی در دسترس (رحل قرآن، قاب عکس ساده، خط‌کش چوبی، جعبه چوبی و...) را به روش نقاشی زیرلاکی تزئین کنید.

درس دوم

جعبه‌های روغنی (زیرلاکی با روش نوار کاغذ)

در پایان این درس انتظار می‌رود:

- با انواع مختلف روش‌های مورد استفاده برای تزیین اشیاء در روش زیرلاکی آشنا شوید.
- روش نوار کاغذی را بشناسید.
- با ساخت جعبه‌های سنتی آشنا شوید.
- با روش نوار کاغذی جعبه سازی کنید.
- در استفاده از روش زیرلاکی یا روغنی برای تزیین اشیاء مورد نظر خود مهارت داشته باشید.

فکر کنید

به تصاویر زیر نگاه کنید. این اشیاء چه کاربردی دارند؟ آیا می‌دانید نام آنها چیست؟

قلمدان سازی هنری است مرتبط با هنر خوشنویسی که همزمان با رونق کتابت برای نگهداری و حمل و نقل چند قلم نی، یک دوات (مرکب دان) کوچک، قاشقک مخصوص ریختن مرکب در دوات، چاقوی قلم تراش، قیچی، قلم مو و... پدید آمد.

دوات، قلم، قیچی و قاشقک مخصوص ریختن مرکب در دوات که اغلب در قلمدان نگهداری می‌شوند.

قلمدان‌های اولیه فولادی و اغلب سنگین بودند. به همین دلیل به مرور، ساخت قلمدان‌های سبک‌تر چوبی و کاغذی متداول شد. قلمدان‌های کاغذی با استفاده از خمیر یا لایه‌های نازک کاغذ و چسب‌های گیاهی ساخته شده‌اند. پس از ساخت قلمدان خام (بوم سفید) که جذابیتی نداشت کار به طراح و نقاش سپرده می‌شد تا با هنر خویش قلمدانی در شأن کاتب بسازد. بنابراین، یکی از مهم‌ترین روش‌هایی که سازندگان قلمدان برای تزئین نمونه‌های چوبی و کاغذی به کار بردند، شیوه مورد استفاده در ساخت و تزئین جلد‌های لاک‌ی بود. نمونه‌های تزئین شده این قلمدان‌ها که از دوره صفوی به جا مانده بخش مهمی از هنرهای سنتی ایران را تشکیل می‌دهند.

نمونه‌هایی از قلمدان های زیرلاکی را در تصاویر ببینید :

قلمدان با نقاشی زیرلاکی، قدمت حدود ۳۰۰ سال

قلمدان با نقاشی زیرلاکی، اثر لطفعلی شیرازی، قدمت حدود ۲۰۰ سال

قلمدان زیرلاکی، قرن ۱۳ هجری قمری

جعبه‌ها و قلمدان‌های کاغذی به دو روش خمیری و لایه‌های کاغذی ساخته می‌شوند. در درس گذشته با روش لایه‌های کاغذی در ساخت جلد‌های لاک‌آشنا شدید. در این درس با روش خمیری در جعبه‌های روغنی آشنا خواهید شد.

جعبه روغنی بسازید

ابتدا کاغذ یا مقوای باطله، چسب چوب، مغار یا دستگاہ برش (کاتر)^۱، یک جعبه پلاستیکی یا مقوای خالی، کاغذ سمباده، روغن جلا، قلم مو، آبرنگ، قلم موی آبرنگ، تخته‌رنگ و ظرف آب، آماده کنید. برای تهیه لایه‌های کاغذ، ابتدا کاغذهای باطله را به عرض دو سانتی‌متر می‌بریم.

حال نوارهای بریده شده کاغذی را بر روی سطح جعبه با چسب بچسبانید به طوری که در هر ردیف، این لایه‌ها برخلاف جهت لایه قبلی باشد (عمودی - افقی). حداقل ده تا پانزده بار این لایه‌ها تکرار شود. پس از خشک شدن جعبه، در جعبه را با دستگاہ برش، تیغه یا مغار و با راهنمایی معلم خود جدا کنید. جعبه ساخته شده را از بدنه پلاستیکی یا مقوایی آن جدا کنید. حال جعبه کاغذی شما که به آن پایه ماشه نیز می‌گویند، سطح مناسبی برای نقاشی زیرلاکی است. سپس بر روی آن نقش‌های دلخواه خود را با آبرنگ بکشید.

در آخرین مرحله تهیه جعبه زیرلاکی، لایه‌ای روغن روی آن بمالید. پس از خشک شدن، لایه دیگری از روغن بمالید و صبر کنید تا خشک شود. این کار را آن قدر ادامه دهید تا لایه‌ای ضخیم روی نقاشی ایجاد شود.

^۱- cutter

می‌توانید از نقاشی اشیای زیرلاکی برای کار خود الهام بگیرید. به تصاویر دقت کنید :

جعبه زیرلاکی با نقش گل و مرغ

خودارزیابی

از شیء دلخواه خود (پلاستیکی، مقوایی، لعابی و...) با روش خمیری، قالب‌گیری، و آن را به روش زیرلاکی تزیین کنید.

تجربه‌های بیشتر

- جعبه شکلات یا هر جعبه خالی دیگری آماده کنید. سپس با خمیر کاغذ سطح جعبه را بپوشانید. روی در جعبه نقش دلخواه خود را به صورت نیمه برجسته اجرا کنید. پس از خشک شدن جعبه را به سلیقه خود رنگ آمیزی کنید.
- دورریختنی‌هایی از جنس مقوا یا پلاستیک را جمع‌آوری کنید و با خمیر کاغذ به آنها شکلی جدید (عروسک، پرنده، ماهی و...) دهید. پس از خشک شدن، این حجم‌ها را به صورت دلخواه رنگ‌آمیزی کنید.

درس سوم

اشیای روغنی (زیرلاکی روی چوب)

در پایان این درس انتظار می رود:

- با انواع مختلف روش های مورد استفاده برای تزین اشیای در روش زیرلاکی آشنا شوید.
- روش خمیر کاغذ را بشناسید.
- با ساخت جعبه های سنتی آشنا شوید.
- با روش خمیر کاغذی جعبه سازی کنید.
- در استفاده از روش زیرلاکی یا روغنی برای تزین اشیای مورد نظر خود مهارت داشته باشید.

فکر کنید

آیا می دانید از روش زیرلاکی برای تزین چه اشیای دیگری استفاده شده است؟ آیا می دانید هنرمندان غیر از کاغذ از چه زمینه های دیگری برای نقاشی زیرلاکی استفاده کرده اند؟

قاب آینه زیرلاکی با نقش دیدار مولوی و شمس تبریزی،
قدمت حدود ۲۰۰ سال

قاب آینه زیرلاکی با نقش گل و مرغ، قدمت حدود ۲۰۰ سال

این قاب‌های آینه، نمونه‌هایی از اشیایی هستند که به صورت روزمره مورد استفاده قرار می‌گرفته‌اند. در ایران از قدیم‌الایام ساخت آینه (سنگ‌ها و فلزهای صیقل داده شده) متداول بوده است. در چند قرن اخیر با رواج آینه‌های شیشه‌ای نمونه‌های زیبایی ساخته شد که نه تنها قابی برای آینه، بلکه درپوشی مناسب برای محافظت از آینه بود. بنابراین، دو سطح رویه و زیر قاب آینه‌ها زمینه‌ای برای هنرنمایی هنرمندان در نقاشی زیرلاکی شد.

علاوه بر قاب آینه، رحل قرآن، گهواره، جعبه جواهر، جعبه‌های ابزار (مجری برای لوازم اصلاح و آرایش سر و صورت، هزار پیشه برای حمل و نقل لوازم چای خوری، ترازو و چند وزنه کوچک برای توزین)، قاب نقاشی و خوشنویسی، خط‌کش، در و پنجره و قاب بندی سقف، کمان رزمی و تجملی و... با استفاده از هنر زیرلاکی تزیین شده است. با توجه به اشیای ذکر شده در می‌یابید که اشیای زیرلاکی مذکور چوبی است. در چند سده اخیر بهترین نمونه‌های نقاشی سنتی ایران (نگارگری) در آثار زیرلاکی به خصوص نمونه‌های چوبی اجرا شده است. به نمونه‌های تصویر زیر توجه کنید:

جعبه جواهر زیرلاکی متعلق به ناصرالدین شاه، اثر عباس شیرازی، دوره قاجار

قاب آینه زیر لاک، قدمت حدود ۲۰۰ سال

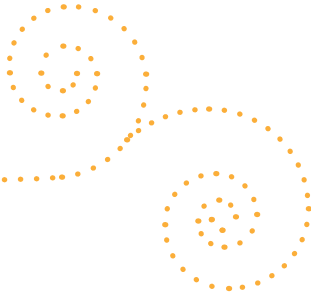
اشیای چوبی را زیرلاکی کنید

یک قطعه چوب تهیه کنید. آن را سمباده بزنید تا کاملاً صاف و صیقلی شود. سپس آینه‌ای کوچک‌تر از قطعه چوب تهیه کنید و روی قطعه چوب بچسبانید. سپس نقش دلخواه خود را روی حاشیه‌های چوبی اجرا کنید. لایه‌های روغن را با دقت و یک دست، روی نقاشی بمالید تا ارتفاع همه قسمت‌ها یکسان شود و بگذارید تا خشک شود.

آثار خود را به هم کلاسی‌هایتان نشان دهید و در مورد تنوع نمونه‌ها، شباهت‌ها و تفاوت‌های آنها با هم گفت‌وگو کنید.

خود ارزیابی

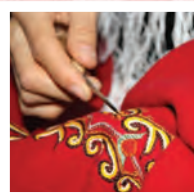
از میان وسایل و لوازم چوبی خود مانند رحل قرآن، خط‌کش چوبی، شانه چوبی، جعبه‌های کوچک چوبی، سینی چوبی و... یک نمونه را انتخاب و روی آن نقاشی زیرلاکی کنید.

تجربه‌های بیشتر

- در منطقه محل زندگی خود خانه‌های قدیمی را جست‌وجو کنید و نمونه‌های در و پنجره و سقف چوبی نقاشی شده را بیابید. سپس گزارشی درباره این خانه‌ها و نوع تزئینات به کار رفته در آنها، تنوع و ظرافت طرح‌ها و نقش‌های زیرلاکی به هم کلاسی‌هایتان ارائه دهید.
- در یک فعالیت گروهی شیء چوبی قدیمی (صندلی، میز، در چوبی و...) را که مورد استفاده قرار نمی‌گیرد بیابید. سطوح مختلف آن را سمباده بزنید و با همفکری هم روی آن نقاشی زیرلاکی اجرا کنید.

فصل سوم : سوزن دوزی های سنتی ایران

مقدمه

تزیین روی پارچه در ایران سابقه چند هزار ساله دارد. کاشی‌های به‌دست آمده از شوش که حالت برجسته دارند و نقش برجسته‌های تخت جمشید، حاکی از وجود نقوش تزیینی بر روی پارچه‌هاست. همچنین در آثار دوره ساسانی، روی لباس‌ها از هنر قلابدوزی برای تزیین استفاده شده است. هنر سوزن‌دوزی در دوره صفویه به اوج رسید و زیباترین آثار سوزن‌دوزی ایران، مربوط به این دوره است. بعضی از مناطق ایران مانند اصفهان، رشت، بلوچستان، کرمان، بندرعباس، تبریز و... از گذشته تا امروز مرکز تهیه زیباترین آثار رودوزی بوده‌اند. حدود ۳۰ نوع رودوزی در ایران شناسایی شده است که برخی از مشهورترین آنها عبارت‌اند از: قلاب‌دوزی، ملبله‌دوزی، پته‌دوزی، بلوچ‌دوزی، گلابتون‌دوزی و ابریشم‌دوزی. برای آشنایی شما با این هنر، ابتدا ساده‌ترین روش‌های دوخت با نخ و سوزن یا درویش‌دوزی معرفی شده است و سپس شما را با روش‌های دوخت سنتی مانند زرتشتی‌دوزی و پته‌دوزی آشنا می‌کنیم. امیدواریم این آشنایی موجب شود تا مهارت‌های خود را در این زمینه افزایش داده و رودوزی‌های شهر و منطقه خود را شناسایی کرده و روش‌های دوخت سنتی را فراگیرید و در حفظ این بخش از میراث فرهنگی ایران کوشا باشید.

درس اول

درویش دوزی

در پایان این درس انتظار می‌رود :

- با برخی از دوخت‌های سنتی ایران آشنا شوید.
- مفهوم رودوزی را درک کنید و انواع آن را نام ببرید.
- توانایی انجام دوخت ساده درویش دوزی را داشته باشید.
- درویش دوزی را از میان سایر روش‌های سوزن‌دوزی بازشناسی کنید.

فکر کنید

آیا تا به حال به بقچه‌ها، جانمازها و سجاده‌ها، رومیزی‌ها، کیف‌های پارچه‌ای و کلاه و لباس‌های محلی که با انواع سوزن‌دوزی تزیین شده‌اند، توجه کرده‌اید؟

نیم تنه مخمل، دوخت نقش با نخ تابیده طلا (گلابتون) کاشان، قرن سیزدهم

سرمه دوزی، و منجوق‌دوزی روی ترمه، معاصر

به این تصاویر توجه کنید.

سوزن دوزی، کردهای شمال خراسان

از گذشته‌های دور مردم برای تزئین لباس‌ها و ایجاد تنوع در آنها نقش‌هایی را با نخ‌های رنگی روی آنها می‌دوختند. به این هنر، سوزن‌دوزی می‌گویند. سوزن‌دوزی یکی از روش‌های رودوزی است که با آن نقوش مختلف بر روی پارچه‌های ساده و بدون نقش اجرا می‌شود. آیا تا به حال سوزن‌دوزی کرده‌اید؟ با یک تکه پارچه ساده، یک سوزن و مقداری نخ و کاموای رنگی می‌توانید این کار را تجربه کنید.

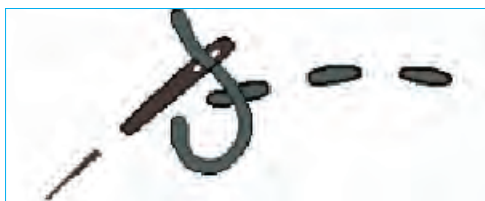
سوزن دوزی بلوچ

قلاب‌دوزی رشت

سوزن دوزی کنید

روی تکه‌ای پارچه با مداد و خط کش به فاصله‌های نیم سانتی متری خط صاف و کمرنگی بکشید.
سپس روی خط‌های صاف طبق شکل کوک‌های ساده ایجاد کنید:
به این روش، شلال یا بخیه دوزی می‌گویند.

شلال پایه یکی از ساده‌ترین سوزن‌دوزی‌های سنتی ایران به اسم درویش‌دوزی یا تفرش‌دوزی است.

برای درویش‌دوزی ابتدا دو ردیف کوک طبق شکل بدوزید:

این دو ردیف کوک را مطابق شکل، با نخ به رنگ دیگر به هم وصل کنید تا حاشیه‌ای ایجاد شود:

برای زیباتر شدن این حاشیه می‌توانید داخل فضاها را ایجاد شده را به ترتیب زیر با بخیه‌های رنگی (به صورت ضرب‌دری) پر کنید:

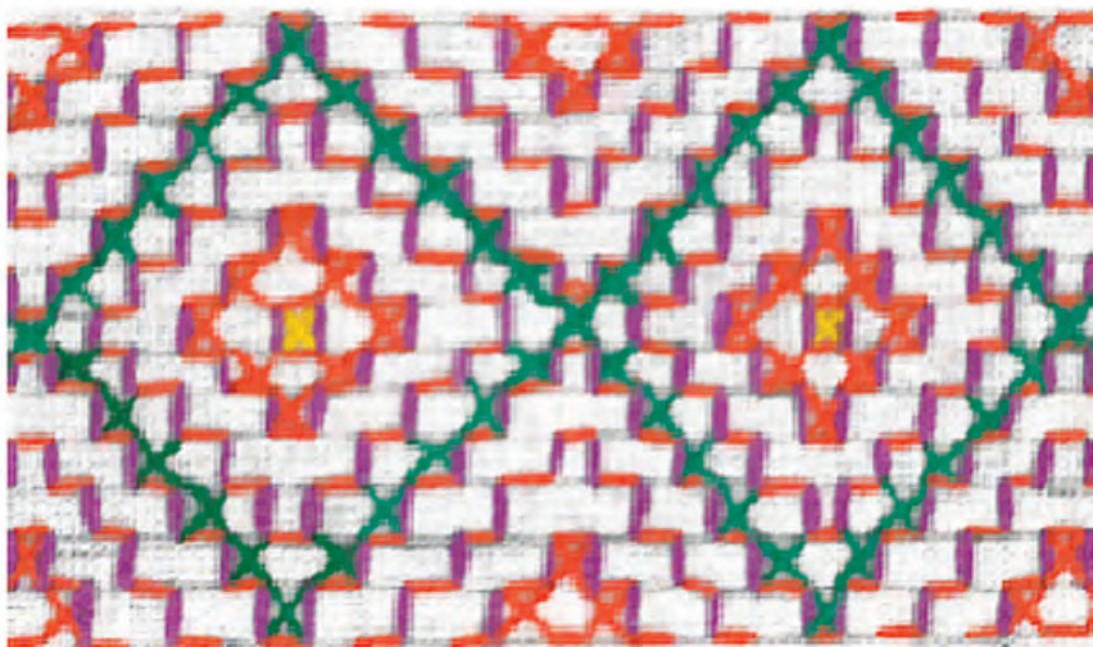

این روش ساده‌ترین شکل درویش‌دوزی است. پس از این تجربه می‌توانید نقش‌های کامل‌تر و زیباتری را سوزن‌دوزی کنید.

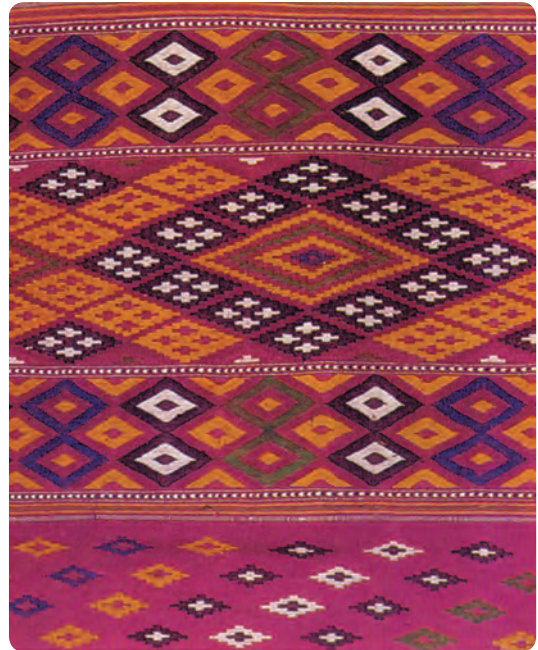
ابتدا چهار ردیف شلال افقی روی پارچه بدوزید. اگر نخ شلال در ردیف اول روی پارچه قرار گرفت در ردیف دوم زیر پارچه قرار می‌گیرد (دیده نمی‌شود). مطابق شکل ردیف شلال‌های افقی را با شلال‌های عمودی به هم متصل کنید که به شکل کنگره‌ای درآید.

اگر قرینه این طرح در پایین آن دوخته شود نقش‌های زیبا و کاملی ایجاد می‌شود. برای تکمیل این سوزن‌دوزی‌ها می‌توانید آنها را با بخیه‌های هم رنگ یا رنگ دیگر پر کنید.

در گذشته از این دوخت برای کلاه و قبای دراویش استفاده می‌شده است و به همین دلیل به آن درویش‌دوزی گفته می‌شود. در دوران معاصر از این نوع دوخت برای تزئین چادر شب، پرده، رو کرسی، بقچه و... استفاده می‌شده است و امروزه در تزئین لباس، حاشیه پرده، رومیزی و... متداول است. مشابه این نقش‌ها را در کدامیک از هنرهای ایران دیده‌اید؟

نمونه پارچه دستباف نخ، زاوین خراسان، ۱۳۵۵

خودارزیابی

به تصاویر زیر دقت کنید. کدام یک از نمونه‌ها درویش دوزی است؟

تجربه‌های بیشتر

- برای تهیه یک جانماز، دو تکه از یک پارچه ساده را برش دهید. دورتا دور آن را با نخ‌های رنگی متناسب با رنگ پارچه، درویش دوزی کنید.
- از انواع سوزن دوزی‌های در دسترس عکاسی کنید و به هم کلاسی‌هایتان نشان دهید. درباره شباهت‌ها و تفاوت‌های آنها با هم گفت‌وگو کنید.

درس دوم

زرتشتی دوزی

در پایان این درس انتظار می‌رود:

- با انواع نمونه‌های زرتشتی دوزی آشنا باشید.
- توانایی انجام ساقه‌دوزی ساده را داشته باشید.
- با استفاده از مواد مناسب ساقه‌دوزی کنید.
- زرتشتی دوزی را از میان سایر روش‌های سوزن‌دوزی شناسایی کنید.

فکر کنید

آیا سوزن‌دوزی‌های سنتی محل زندگی خود را می‌شناسید؟ آیا نام آنها را می‌دانید؟ آیا این سوزن‌دوزی‌ها را می‌توان با کوک‌های ساده‌ای که در درس گذشته تجربه کرده‌اید، انجام داد؟ یکی دیگر از دوخت‌های ساده که در سوزن‌دوزی از آن استفاده فراوان می‌شود ساقه‌دوزی است که به دو نوع ظریف و پهن تقسیم می‌شود.

ساقه‌دوزی کنید

روی پارچه‌ای ساده با مداد یک خط صاف رسم و مشابه تصویر سوزن‌دوزی کنید. در این روش تمام خط زیر دوخت قرار می‌گیرد. دوخت به صورت مورب (مایل) و بدون فاصله انجام می‌شود. ابتدا سوزن را از پارچه بیرون می‌آوریم و نخ را در طرف راست سوزن ثابت نگه داشته سپس سوزن را به صورت مایل در پارچه فرو برده و خارج می‌کنیم. این روش برای دوختن خطوط نازک، حاشیه‌ها و برگ‌ها به کار می‌رود. با تکرار چند رج ساقه‌دوزی کنار هم، می‌توانید فضای داخل شکل‌های مختلف را پر کنید.

با مداد چند نقش ساده روی پارچه بکشید و روی آنها را ساقه‌دوزی کنید. در صورت تمایل داخل شکل‌ها را پر کنید. با این روش می‌توان نقش‌های متنوعی را دوخت. به نقش‌های زیر توجه کنید:

یک نمونه را انتخاب و آن را ساقه‌دوزی کنید.

آیا می‌دانید بیشتر بخش‌های یکی از دوخت‌های سنتی ایران به نام زرتشتی‌دوزی با این روش صورت می‌گیرد؟

نقش پارچه‌اطلس، قرن دوازدهم هجری قمری

نقش پارچه‌تافته، قرن یازدهم هجری قمری، کاشان

نقش پارچه‌زربفت، قرن دوازدهم هجری قمری

طرح‌های مورد استفاده در زرتشتی‌دوزی بیشتر درخت، طاووس، گل، نقوش هندسی است که دور تا دور این طرح‌ها را ساقه‌دوزی می‌کنند؛ سپس با کوک‌های (شلال) کوچک رنگی درون آنها را پر می‌کنند.

به این تصاویر دقت کنید :

نقش هدهد و درخت زندگی

نقش طاوس

نقش طاوس

نقش طاوس

زرتشتی دوزی نقوش متنوع

زرتشتی دوزی با نقوش متنوع روی مقنعه

با توجه به اینکه در نمونه‌های تصویری صفحه قبل نقش‌های متنوعی از طاووس دیده می‌شود، طرحی از طاووس برای شما ارائه شده تا براساس آن زرتشتی‌دوزی کنید.

خودآرزیابی

روی پارچه طرحی ساده از موضوع دلخواه خود بکشید. روی خطوط را با نخ‌های رنگی زرتشتی‌دوزی کنید و به هم کلاسی‌هایتان نشان دهید.

تجربه‌های بیشتر

- طرح‌هایی از گل‌ها و برگ‌های مورد علاقه خود روی پارچه‌ای ساده بکشید و با نخ‌های رنگی ساقه‌دوزی کنید.
- از طرح‌های سوزن‌دوزی سنتی ایران نمونه‌هایی را انتخاب کنید و به روش ساقه‌دوزی روی پارچه‌ای ساده اجرا کنید.
- نقش دلخواه خود را به روش ساقه‌دوزی در حاشیه رومیزی، جانماز و سجاده، روسری، حاشیه لباس و آستین، لبه کیف‌های پارچه‌ای، سفره پارچه‌ای و... سوزن‌دوزی کنید.
- تصاویری از نمونه‌های زرتشتی‌دوزی ایران تهیه کنید (با استفاده از منابع مختلف) و درباره تنوع نقش‌ها و انواع دوخت‌هایی که در این آثار مورد استفاده قرار گرفته است با هم گفت‌وگو کنید.

درس سوم

پته‌دوزی

در پایان این درس انتظار می‌رود :

- با مراحل مختلف دوخت پته آشنا شوید و آن را از دیگر انواع دوخت تشخیص دهید.
- برای سوزن‌دوزی خود طرحی مناسب بکشید و طرح خود را با پته‌دوزی اجرا کنید.
- در دوختن پته مهارت لازم را داشته باشید.

فکر کنید

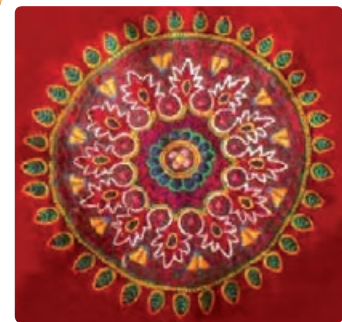
آیا می‌دانید کرمان به کدام یک از انواع سوزن‌دوزی شهرت دارد؟ به تصاویر زیر دقت کنید :

نقش پته سروی و جقه سه قلو

حاشیه بقچه، طرح بازوبندی با گل هشت پر

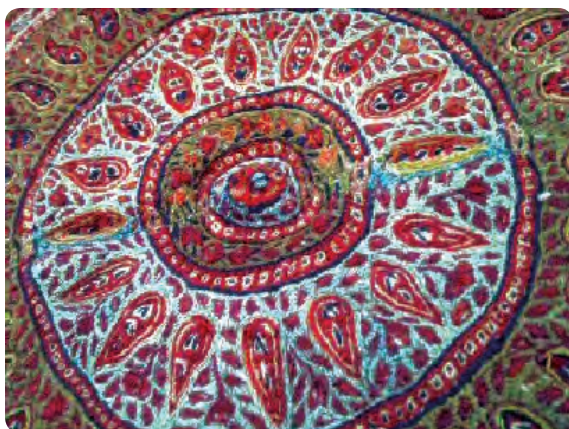

طرح شمشه (ترنج)

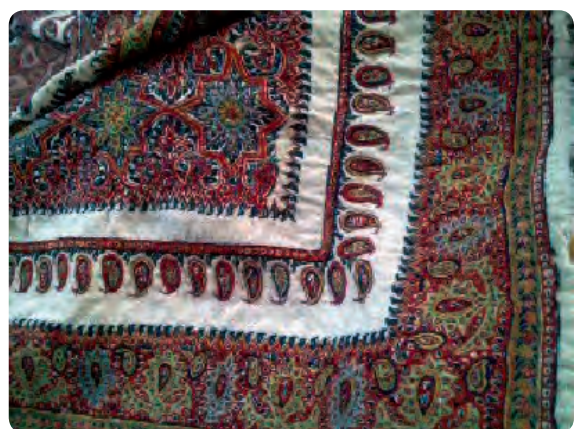
پته‌دوزی نوعی رودوزی سنتی کرمان است که نوعی از آن در دوره ساسانیان رایج بوده است. ارزشمندترین و پرکارترین نمونه پته‌دوزی روپوش مقبره شاه نعمت‌الله ولی در ماهان کرمان شناسایی شده است. در این دوخت ابتدا خطوط طرح را ساقه ظریف کرده و سپس داخل طرح‌ها را با دوختی به نام پتک کشیه یا پتک خیاری توپردوزی می‌نمایند. پته‌دوزی منظره‌ای بدیع از گل و بوته‌های رنگین را به نمایش می‌گذارد و اغلب زنان و دختران استان کرمان به این هنر اشتغال دارند. نقش‌های عمده و اصیل پته‌دوزی عبارت است از: درخت زندگی یا انواع بته جقه، پیچک ترنج، سروچه، گل بادامی و شمشه‌ای؛ که به صورت لچک ترنج، نقش محرابی و سجاده‌ای، روی پرده‌ها، رو رختخوابی، سجاده و جانماز، بقچه و رویه پشتی دوخته می‌شود. به نقوش بقچه‌های تصویر نگاه کنید این دو بقچه هر دو نقش شمشه دارند.

بقچه پته با طرح لچک ترنجی

طرح شمشه (ترنج) قدمت بیش از صد سال

حاشیه پته با نقش اسلیمی و بادامی

پتہ لچک ترنج

حاشیہ پتہ نقش پتہ میری

نقش گل

حاشیہ پتہ نقش پتہ میری

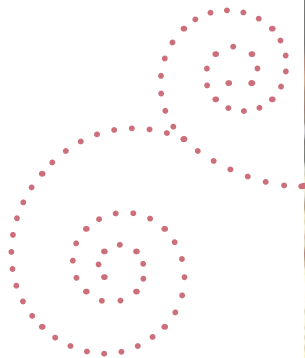

شال پته‌دوزی شده با طرح پته‌جقه ازدی

پته‌دوزی کنید

برای پته‌دوزی ابتدا یک تکه پارچه پشمی ساده و مقداری نخ پشمی رنگی آماده کنید. طرح دلخواه خود را با استفاده از کاربن رنگی روی پارچه بکشید. ابتدا خطوط اصلی طرح را ساقه‌دوزی کنید. سپس سطح پته را با پتک کشیده یا خیاری توپردوزی (آب دوزی) کنید.

از اساتید مشهور این هنر در سده سیزده هجری قمری می‌توان از استاد فرج‌الله کرمانی و استاد میرعلی کرمانی نام برد.

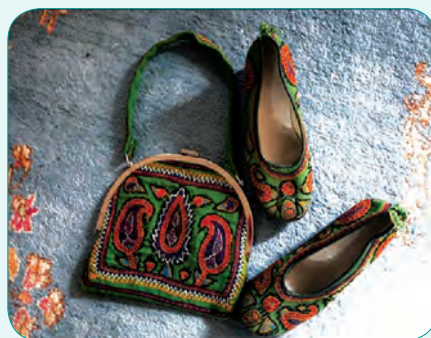

بر روی یک تکه پارچه پشمی مراحل مختلف پته‌دوزی را روی نقش دلخواه خود اجرا کنید.

تجربه‌های بیشتر

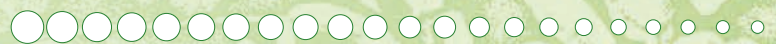
- به نمونه‌های زیر توجه کنید. شما چه ایده‌هایی می‌توانید برای اجرای پته‌دوزی بر روی وسایل مختلف ارائه دهید؟

- با نخ و سوزن و پارچه‌ای ظریف‌تر از آنچه تا به حال تجربه کرده‌اید نقش دلخواه خود را پته‌دوزی کنید و ظرافت آن را با نمونه‌های قبلی خود مقایسه کنید.

بخش چهارم:

هنرهای آوایی ✓

مقدمه

در بخش آوایی کتاب فرهنگ و هنر پایه هفتم با مفهوم ضرب آشنا شدید؛ مانند ضرب نوحه که عزاداران بر اساس آن بر سینه خود می‌زنند. بیان شد که می‌توان الگوهای را بین هر ضربه تا ضربه بعدی طراحی کرد و آن را ریتم یا الگوی ضربی (ریتمیک)، موزون یا وزنی، نامید. علاوه بر این دانستیم نغمه دارای شکل است و یکی از عواملی که در شکل دادن به نغمه تأثیر دارد، تکرار است.

همچنین مفهوم لحن (ملودی)^۱ را شناختید و دانستید که لحن، بخشی از یک اثر آوایی است که می‌توان آن را زمزمه کرد بدون آنکه نیازمند متن یا شعر خاصی همراه آن باشد. آن را به خطوطی تشبیه کردیم که به عنوان طرح اولیه در طراحی یا نقاشی کشیده می‌شود و بر اساس آن می‌توان بدون در نظر گرفتن رنگ یا هر عامل دیگری، تشخیص داد طرح کلی چه چیزی را نشان می‌دهد. علاوه بر این با مفهوم بافت آشنا شدید. در هنرهای آوایی، بافت به این معناست که در هر لحظه در حال شنیدن چند صدا به طور هم‌زمان هستیم. برای مثال، اگر تنها یک صدا می‌شنویم می‌توانیم بگوییم در حال شنیدن آوایی با بافت تک‌صدایی هستیم و اگر به طور هم‌زمان بیشتر از یک صدا می‌شنویم با بافت چندصدایی روبه‌روئیم و دانستیم چیزی که باعث می‌شود بتوانیم صدای اشخاص را از هم تشخیص بدهیم رنگ صوت آنهاست.

امسال نیز می‌خواهیم با مفاهیم بیشتری درباره وزن، لحن و رنگ صوتی آشنا

شویم.

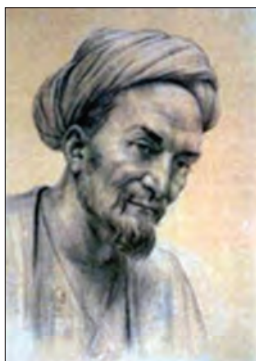
درس اول

وزن (ریتم)^۱

در پایان این درس انتظار می‌رود:

- هجای کوتاه و بلند را در تقسیم‌بندی ضرب‌ها تشخیص دهید.
- با نوشتار وزن در آواهای قدیم ایران آشنا شوید.
- نوشتار وزن در آواها را بشناسید.
- سرعت ضرب آهنگ را درک کنید.

فکر کنید

آیا اشعاری را که در کتاب سال هفتم فرهنگ و هنر خواندیم به یاد می‌آورید؟
ای ساربان آهسته ران، کارام جانم می‌رود
وان دل که با خود داشتم، با دلستانم می‌رود
آیا الگوی وزنی مشخصی در این شعر وجود دارد؟
همان‌گونه که قبلاً آموخته‌اید با هر هجای شعر یک ضربه به پای خود یا روی میز بزنید:

ای ساربان آهسته ران کارام اجانم می‌زاود

خوب گوش کنید، آیا فاصله زمانی ضربه‌هایی که بر میز یا پای خود می‌زنید برابرند یا سرعت ضربه‌ها کم و زیاد می‌شود؟
اگر دقت کنید متوجه خواهید شد سرعت ضربه‌ها متناسب با هجاهای شعر تغییر می‌کند و بعضی از آنها سریع‌تر از بقیه نواخته می‌شوند.

با هم کلاسی‌هایتان هجاهای شعرها را مقایسه کنید. در مورد اینکه کدام یک از آنها سریع‌تر و کدام یک آهسته‌تر از بی‌هم می‌آیند، گفت‌وگو کنید.

نام هجاهایی که سریع تر نواخته می شود را کوتاه و آنهایی که کمی با کشش بیشتر نواخته می شود را بلند بگذارید، اگر به این ترتیب عمل کنید ترتیب چیده شدن هجاها به این صورت خواهد بود.

ای سا اربان

بلند	کوتاه	بلند	بلند
------	-------	------	------

تجربه کنید

کلمه بعدی از شعر صفحه قبل را هجاگذاری کنید. بالای هر خانه از جدول یک هجا بنویسید و داخل جدول بنویسید که کوتاه است یا بلند.

کلمه بعدی از شعر بالا را هجاگذاری کنید. بالای هر خانه از جدول یک هجا بنویسید و داخل جدول بنویسید که کوتاه است یا بلند.

آ هسا ته ران

--	--	--	--

آیا الگوی کوتاه و بلندی این دو کلمه به هم شبیه اند؟ به نظر شما ترتیب قرار گرفتن هجاهای کوتاه و بلند در بقیه مصراع چگونه خواهد بود؟ بیاید امتحان کنیم:

کارام جانم می رود

--	--	--	--	--	--	--	--

در هنرهای آوایی این هجاهای کوتاه و بلند با شیوه نگارشی خاصی نوشته می شود؛ یعنی برای هجاها یا ضربات بلند و کوتاه علائمی طراحی شده، اما پیش از آنکه با این رسم الخط آشنا شوید خوب است روش پیشینیان ما در این سرزمین را برای نوشتن این کار بشناسید.

سرعت نواختن الگوهای ضربی می‌تواند در ایجاد آواها و کاربرد آن نقش مهمی ایفا کند. برای مثال، در آواهای آیین‌های مختلف در نواحی میهن عزیزمان می‌توانیم این موضوع را به روشنی دریابیم.

آواهای سواربازی در لرستان را با آواهای عزا در همان ناحیه مقایسه کنید. چه تفاوتی بین آنها وجود دارد؟ چقدر این عامل می‌تواند در ایجاد احساس هیجان یا اندوه نقش داشته باشد؟ برای درک این موضوع، کافی است به ضرباتی که نوازندگان دهل بر ساز خود می‌زنند توجه کنید تا به آن پی ببرید.

در هر دو نمونه، از دهل و سرنا استفاده می‌شود. شناخت درست از عامل ریتم و ضرب می‌تواند در تربیت شنوایی و گوش کردن آگاهانه به ما کمک شایانی کند.

همان‌طور که پیش از این گفته شد الگوهای ضربی در اشکال مختلف خود را نمایان می‌سازند، گاهی این اشکال بسیار پیچیده و گاه بسیار ساده هستند. شاید برایتان جالب باشد بدانید در آواهای جنوب میهن عزیزمان نیز ضرب‌های بسیار پیچیده و جذابی وجود دارد که آواهای این منطقه را بسیار منحصر به فرد و زیبا می‌کند.

گاهی این پرسش پیش می‌آید که آیا هرچه یک اثر آوایی از نظر وزنی پیچیده‌تر باشد با ارزش‌تر است یا خیر؟ البته این موضوع را می‌توان در کلاس مورد بحث و بررسی قرار داد، اما پاسخ به آن را می‌توان با مقایسه آثار بزرگ ایران و جهان با انواع آواهای روزمره و سبک‌تر به بحث گذاشت.

دقت کنید که بحث در مورد وزن نمی‌تواند بدون در نظر گرفتن موضوع مهم و کلیدی ضرب باشد. از سال گذشته دانستیم که الگوهای ضربی در فاصله میان ضرب‌هاست که نمود می‌یابند. در مبحث ضرب دو عامل مهم نقش دارند، اول سرعت آن و دوم نظم و یکنواختی ضرب‌ها که گاهی می‌توانند از نظر فاصله زمانی شنیده شدن، با هم برابر باشند و گاهی هم نابرابر.

خودارزیابی

هجاهای بلند و کوتاه را در دو شعر زیر بنویسید.
(هر دست که دادند از آن دست گرفتند هر نکته که گفتند همان نکته شنیدند)
هنگام که گریه می دهد ساز این دود سرشت ابر پر پشت
هنگام که نیل چشم دریا از خشم به روی می زند مشت
حالا مقایسه کنید: آیا می توان در هر دو نمونه الگوهای تکراری پیدا کرد؟

تجربه‌های بیشتر

● با استفاده از دو روش قدیمی و دایره‌های توخالی و پر، مفهوم هجای کوتاه یا بلند برای پنج ضربه شکل‌های زیر را اجرا کنید.

بلند بلند کوتاه بلند بلند

بلند بلند بلند کوتاه بلند

● در منطقه و محل زندگی خود نمونه‌هایی از آواهای سنتی یا محلی را پیدا کنید که از عامل ضربی استفاده‌های متنوع شده است. کاربردهای متنوع هر یک را برای هم کلاسی هایتان بگویید.

● به سرودهایی که در مدرسه می‌خوانید با دقت گوش کنید. سعی کنید سرودهایی را که ضرب‌های کند و تند دارند طبقه‌بندی و دوباره در کلاس گوش کنید. آیا این سرودها به شکل طبیعی اجرا شده است؟

درس دوم

ملودی یا لحن

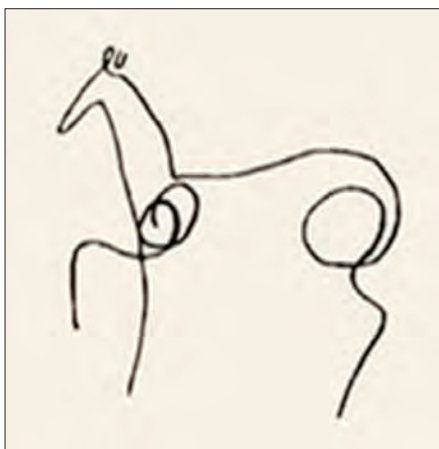
در پایان این درس انتظار می‌رود:

- لحن‌های مختلف (اندوهگین، حماسی، ...) و تفاوت آنها از یکدیگر را تشخیص دهید.
- با مفهوم مقام به عنوان عامل مهم تعیین کننده احساس یک لحن آشنا شوید و آن را در نمونه‌های صوتی بشناسید.
- تفاوت‌های فرهنگ آوایی را براساس نوع لحن‌ها (ملودی‌ها) درک کنید.
- تفاوت لحن‌ها و مقام‌ها را در قرائت قرآن تشخیص دهید.

فکر کنید

آیا به خاطر دارید طرح اصلی یک آوا چیست؟ آواها چه احساساتی

را در شما برمی‌انگیزند؟

در کتاب هنر سال هفتم اشاره کردیم که لحن مانند خطوط و طرح کلی یک نقاشی است که تنها با دیدن آنها می‌توانیم پی به ماهیت نقاشی ببریم. برای مثال، نمونهٔ روبه‌رو با اینکه طرح کامل اسب را نشان نمی‌دهد، اما با دیدن آن متوجه می‌شویم که منظور نقاش چیست. در هنرهای آوایی نیز لحن همین نقش را تا حدودی ایفا می‌کند؛ یعنی با شنیدن لحن می‌توانیم کلیت یک آوا را بشناسیم. در مدرسه می‌توانید نمونه‌هایی را بشنوید که لحن سرود بدون کلام بخش می‌شود، با شنیدن این لحن‌ها می‌توانید حدس بزنید که آن سرود چیست و نیز چه احساسی را در ما برمی‌انگیزد.

گوش کنید

به نمونه صوتی که معلم در اختیارتان قرار می‌دهد گوش کنید و در جدول زیر، فهرستی از لحن‌هایی که شنیده‌اید را بنویسید و در مقابل هر یک کلمه‌ای بنویسید که نشان‌دهنده احساس شما هنگام شنیدن آنهاست.

احساسی که در من ایجاد کرده است	لحنی که شنیده‌ام

لحن یا ملودی، بخشی از یک آواست که می‌توان آن را زمزمه کرد و به متن یا شعر خاصی هم نیازی ندارد. با کمی دقت بی‌می‌برید که لحن‌ها، شخصیت‌های احساسی متفاوتی دارند.

برخی لحن‌ها در ما حس اندوه ایجاد می‌کند و برخی دیگر از آنها می‌توانند احساس شاد و یا حتی احساس هیجان را به وجود آورند. حتی گاهی اوقات در زمانی که اندوهگین هستیم خواه ناخواه لحن‌های اندوهگینی زیر لب زمزمه می‌کنیم. فکر می‌کنید چه عاملی در لحن‌ها وجود دارد که باعث می‌شود ایجاد حس‌های مختلفی بکنند؟ سرعت ضرب‌های لحن؟ بلند یا آهسته خواندن آنها؟

موارد زیادی باعث می‌شوند یک لحن در ما ایجاد حسی خاص کند، اما از میان موارد بالا می‌توان سرعت ضرب‌ها را جزء موارد مهم در ایجاد حس یک لحن دانست. اما اینکه یک لحن بلند خوانده شود یا نه، خیلی تفاوتی در ایجاد حس خاصی نمی‌کند.

به نمونه‌های صوتی گوش کنید و ببینید چگونه سرعت ضرب‌های لحن در ایجاد احساسات متفاوت نقش دارد.

(نمونه‌ها با سرعت‌های متفاوت، نمونه‌ها با سرعت‌های مشابه ولی احساس‌های متفاوت)

خواندیم که ممکن است لحن‌هایی باشند که سرعت ضرب‌های نسبتاً مشابهی داشته باشند، ولی احساسات مختلفی ایجاد کنند؛ پس تفاوت در چیست؟

تفاوت مهم میان دو لحن از نظر احساسی، ریشه در مفهوم دیگری دارد که به آن مقام یا مُد^۱ می‌گویند. لحن‌ها در مقام‌های مختلف، احساسات مختلفی ایجاد می‌کنند.

خوب است بدانید هر تمدنی به شکل سنتی و تاریخی، مقام‌های آوایی خاص دارد که به آن کشور یا منطقه هویت می‌دهد.

به نمونه‌های زیر گوش کنید و پاسخ سوالات را بدهید. ✓

کدام نغمه شما را به یاد آواهای ایران می‌اندازد؟

کدام نغمه شما را به یاد آواهای کشورهای شرق دور (چین و ژاپن) می‌اندازد؟

آواهای ملی ایران، به عنوان بخشی از میراث فرهنگی ناملوس (معنوی) در دو گونه سنتی (دستگاهی) و محلی (مقامی) در سراسر کشور ایران وجود دارند. به طور معمول آواهای محلی (مقامی) در فرهنگ‌های روستایی و عشایری اقوام، و آواهای سنتی (دستگاهی) در مناطق شهری به عنوان

آواهای رسمی ملی ایران توسط هنرمندان این رشته از هنرهای ایران اجرا می‌شود.

با توجه به تنوع قومی، زبانی، آیینی و فرهنگی در ایران آواهای محلی نیز براساس جغرافیا، قومیت، زبان و فرهنگ هر منطقه متنوع است مثل آواهای؛ کردی، بلوچی، لری، آذری، بختیاری، قشقایی، گیلکی، خراسانی، ترکمنی، کرمانی و بوشهری. آواهای هر منطقه کاربردهای خاصی در آیین و فرهنگ آن منطقه دارد برای مثال ماهیگیران مناطق خلیج فارس یا خزر در هنگام ماهیگیری که به صورت گروهی انجام می‌شود، آواهایی را در هنگام کار می‌خوانند که در آن آواها، ضمن ایجاد هماهنگی برای انجام کار، به ذکر خداوند متعال و ائمه اطهار و معصومین علیه السلام می‌پردازند و با شکرگزاری و طلب روزی بیشتر در قالب آواها، حمد و ثنای پروردگار متعال را به جا می‌آورند. از دیگر نغمه‌های بومی به آواهای قالی‌بافی، نمدمالی، کشت و زرع، مَنقَبَت خوانی در مدح حضرت رسول اکرم (ص) و چاوشی خوانی اشاره می‌شود.

آواهای سنتی (دستگاهی) در قالب هفت دستگاه به نام‌های؛ شور، سه‌گانه، چهارگانه، راست پنج‌گانه، همایون، نوا، ماهور و پنج‌آواز با اسامی؛ دشتی، بیات ترک، افشاری، ابوعطا و بیات اصفهان شناخته و اجرا می‌شود. هر دستگاه یا آواز از تعدادی

لحن نسبتاً مشخص به نام «گوشه» تشکیل می‌شود. گوشه‌ها در طی قرون متمادی توسط استادان این هنر نغمه‌پردازی شده و به صورت شفاهی (سینه به سینه) به نسل بعد منتقل شده‌اند. اولین کسی که نسبت به جمع‌آوری گوشه‌ها و ثبت و حفظ آنها اهتمام گماشت هنرمند عهد قاجار، میرزا عبدالله بود. اطلاق ردیف میرزا عبدالله به دلیل حفظ و ردیف نمودن گوشه‌ها، پشت سر هم می‌باشد. پس از او هنرمندانی مثل ابوالحسن صبا، غلامحسین درویش، علی اکبر شهنازی، عبدالله دوامی و آقا حسینقلی به جمع‌آوری و ثبت این گوشه‌های پراکنده اهتمام گماردند.

میرزا عبدالله از مهم‌ترین هنرمندانی که در حفظ و انتقال گنجینه‌ای از لحن‌های مهم در مقام‌های مختلف نقش داشته است. این مجموعه تحت عنوان ردیف آواهای ایران شناخته می‌شود.

محمود کریمی، استاد آواز که لحن‌های ردیف آواهای ایران را ضبط و ثبت کرده است.

اسامی گوشه‌ها براساس نام اماکن، شهرها، اشخاص، قالب‌های شعری و برخی اسامی اختصاصی نام‌گذاری شده‌اند مثل؛ گوشه‌های حجاز، عراق، اصفهان، حسینی، جوادخانی، چهارپاره، مثنوی، سلمک، اوج، حصار، دستگاه‌های هنرآوایی ایران و مقام‌ها در کشورهای عربی مبنای تلاوت قرآن کریم هستند. انتخاب هر آوا در تلاوت آیه یا سوره براساس آگاهی قاری از احساس هر دستگاه یا مقام و مضمون آیه یا سوره صورت می‌گیرد.

به نمونه‌هایی از آواهای دستگاهی ایران گوش کنید، چه احساساتی را در شما برمی‌انگیزند؟ در تلاوت قرآن کریم نیز مقام‌های خاصی به کار می‌رود و قاریان خوب قرآن به دلیل آشنایی با مقام‌های مختلف و حسی که می‌توانند ایجاد کنند، برای سوره‌های مختلف مقام‌های مناسب انتخاب می‌کنند. به نمونه‌های مختلف قرائت قرآن گوش کنید و ببینید چگونه قاری قرآن برای سوره مورد نظر مقام خاصی را انتخاب کرده است.

خود ارزیابی

- به این نغمه‌ها گوش کنید کدام لحن، حماسی است؟ کدام لحن، غم‌انگیز است؟
- به نغمه‌های سنتی ایرانی (نمونه‌های صوتی) گوش کنید و بگویید در کدام دستگاه هستند.

تجربه‌های بیشتر

- با کمک خانواده، دوستان یا آشنایان خود، مجموعه‌ای از لحن‌ها را در دستگاه‌های مختلف ایران جمع‌آوری کنید. دانش‌آموزانی که در مناطقی زندگی می‌کنند که آواهای بومی خاص دارد می‌توانند لحن‌های همان منطقه را برای هم‌کلاسی‌های خود جمع‌آوری و معرفی کنند. دقت کنید که در بحث لحن لازم است که متن یا شعر در آن دخیل نباشد.
- نام مقام‌های مهم در موسیقی منطقه خود را پیدا کنید و نمونه‌هایی از آن را برای شنیدن به کلاس بیاورید، با هم‌کلاسی‌های خود درباره معنا و یا مفاهیمی که این مقام برای آن به کار رفته است بحث و تبادل نظر کنید.
- از ردیف آواهای سنتی ایران، مقامی را که مورد علاقه‌تان است انتخاب و نمونه‌هایی از آن را به دوستان خود ارائه کنید.

درس سوم

رنگ

در پایان این درس انتظار می‌رود:

- عوامل مؤثر بر به وجود آمدن رنگ در صداها را بشناسید.
- عوامل تولید رنگ‌ها را تقسیم‌بندی کنید.
- با استفاده از وسایل و روش‌های مختلف رنگ‌های صوتی متفاوتی ایجاد کنید.
- ترکیب رنگ‌های صوتی گوناگون را در آواهای مختلف تشخیص دهید.

فکر کنید

سال گذشته دانستیم آنچه موجب می‌شود شما صدای یک نفر را از نفر دیگر تشخیص بدهید عاملی است تحت عنوان رنگ صدا. حالا کمی فکر کنید به نظر شما کدام یک از عوامل زیر موجب می‌شود رنگ صدای دو نفر یا دو وسیله موسیقایی با هم متفاوت باشد؟

شدت صدا

زیر و بمی صدا

منبع تولید صدا

پاسخ دقیق این پرسش را پس از انجام تجربه زیر بهتر می‌توانید درک کنید.

تجربه کنید

به اطراف خود نگاه کنید، وسایلی که با آن می‌توانید صدا را تولید کنید پیدا و به وسیله آنها اصواتی ایجاد کنید. برای مثال، دست روی میز بکشید، سوت بزنید، خط‌کش را بر لبه میز به ارتعاش در آورید و ...

کدام یک از روش‌های زیر در تولید اصوات شما به کار رفته است؟ با معلم و هم کلاسی‌های خود درباره آن صحبت کنید.

- لرزش یک شیء
- کوبش
- ساییده شدن
- برخورد هوا با لبه شیء

از مهم‌ترین عواملی که در تولید رنگ خاص صوتی نقش دارد عامل و روش تولید صداست. اینکه صدا به وسیله لرزش تار تولید شود، یا به وسیله برخورد هوا با لبه شیء و یا اینکه ضربه‌ای بر شیء نواخته شود تعیین‌کننده رنگ صدا خواهد بود. با توجه به این حقیقت، به نظر می‌آید که رنگ‌های صوتی خیلی محدود می‌شوند، اما در عمل این طور نیست. شنیده شدن رنگ‌های صوتی مختلف در کنار هم و یا هم زمان با هم رنگ‌های جدیدتری می‌سازند. مانند رنگ‌ها در هنرهای تجسمی که یک نقاش می‌تواند رنگ‌ها را یا در کنار هم به کار بگیرد یا آنها را ترکیب کند و رنگ‌های جدیدتری بسازد. بر این اساس، بی‌نهایت رنگ نیز می‌توان در جهان اصوات ایجاد کرد.

برای مثال، دقت کنید که هنگامی که چند نفر با هم آواز می‌خوانند این همخوانی تنها موجب افزایش شدت صدا نمی‌شود و شما می‌توانید به راحتی تشخیص دهید که این صدا مربوط به یک نفر نیست. هرچند ممکن است این چند نفر با صدایی آهسته تر از صدای یک نفر که به تنهایی می‌خواند، بخوانند. پس می‌بینید که با ترکیب رنگ صوتی چند نفر یک رنگ صوتی جدید به دست می‌آید.

به این نمونه صوتی اسماء الهی گوش دهید: در این نیایش پیش از افطار که گروهی از مردان اسماء الهی را می‌خوانند، آیا می‌توانید صدای تیزتری یکی از خواننده‌ها را بشنوید که از دیگر صداها متمایزتر است؟

حال تجربه دیگری انجام دهید که می‌تواند شما را وارد تنوع بی‌نهایت رنگ‌های صوتی کند. در حالی که در حال حرف زدن هستید لوله‌ای مقابل دهانتان بگیرید و ببینید چگونه هنگامی که صدای شما از درون لوله عبور می‌کند رنگ متفاوتی می‌گیرد. اگر این لوله مقوایی یا فلزی باشد باز هم خواهید دید که رنگ صدای تولید شده، تفاوت می‌کند. بنابراین، جنس عامل تولید و تقویت صدا، در تولید رنگ‌های مختلف نقش مؤثری دارد. عموماً این عوامل از جنس چوب یا فلزند.

در هنرهای آوایی تقسیم‌بندی عوامل تولید صدا که منجر به تولید رنگ‌های متنوع می‌شود معمولاً به شکل زیر صورت

می‌گیرد:

- ارتعاش هوا
  - تارهای صوتی
  - کوبش
- حالا بیایید برای درک این مفاهیم، فعالیت‌های زیر را انجام دهیم.
- ۱- با دهان خود سوت بزنید
  - ۲- آواز بخوانید (تار صوتی)
  - ۳- با دست بر روی میز ضربه بزنید.

به نمونه‌های صوتی ارائه شده در کلاس گوش دهید، سعی کنید هر یک از اصواتی را که می‌شنوید در طبقه‌بندی ارائه شده در بالا بگنجانید.

خودارزیابی

به اصواتی که در اطراف خود می‌شنوید گوش کنید، بگویید صوت مربوط به چیست و عامل تولید آن کدام یک از موارد فوق است؟

راه‌های متفاوتی برای تولید اصوات با رنگ‌های مختلف پیشنهاد کنید و بگویید در کدام طبقه‌بندی می‌گنجد.

تجربه‌های بیشتر

- به نمونه‌های صوتی مختلف گوش کنید و عامل و نوع تولید صدا را تشخیص دهید و گزارشی از آن به کلاس ارائه دهید.
- به نمونه‌های آوای محل زندگی خود دقت کنید. سعی کنید در هر تغییر رنگ تشخیص دهید که کدام نوع از عوامل تولید صدا مؤثرترند؟

بخش پنجم :

هنرهای نمایشی ✓

درس اول

کارگردانی و انتخاب نمایشنامه

در پایان این درس انتظار می‌رود:

- مفهوم کارگردانی نمایش را درک کنید و مهم‌ترین وظایف یک کارگردان را بشناسید.
- عناصر تأثیرگذار در انتخاب یک متن نمایشی را بشناسید و بتوانید متن مناسبی برای یک نمایش انتخاب کنید.
- انواع گوناگون نمایشنامه را بشناسید و بتوانید با توجه به موضوع و تم اصلی، آنها را طبقه‌بندی کنید.

فکر کنید

تاکنون چند نمایشنامه دیده‌اید؟ آیا تا به حال با دوستان خود یک نمایش را اجرا کرده‌اید؟ در اجرای یک نمایش، چه افراد و گروه‌هایی با یکدیگر همکاری می‌کنند؟ به نظر شما مهم‌ترین و ابتدایی‌ترین کار برای اجرای یک نمایش چیست؟ برای اجرای یک نمایش افراد گوناگونی باید با یکدیگر همکاری کنند مثل نمایشنامه نویس، صحنه‌آرا (طراح صحنه)^۱ و آرایه‌گر (دکوراتور)^۲، نور پرداز، بازیگران و... و همان‌طور که می‌دانید کارگردان به عنوان تصمیم‌گیرنده و هماهنگ‌کننده گروه، مهم‌ترین نقش را در گروه به عهده دارد، اما آیا می‌دانید یکی از مهم‌ترین و اصلی‌ترین وظایف یک کارگردان، پیش از شروع یک نمایش چیست؟ درست حدس زده‌اید: انتخاب نمایشنامه. حال بیایید به نمایش‌هایی که تا به حال دیده‌اید فکر کنید. نمایشنامه‌ها چه تفاوت‌های اساسی با یکدیگر دارند؟ سعی کنید آنها را بر اساس موضوع‌ها و درون‌مایه (تم)^۳های مختلف طبقه‌بندی کنید.

۱- set decorator

۲- decorator

تجربه کنید

در گروه کاری، نمایشنامه‌هایی با موضوعات مختلف تاریخی، اجتماعی، شادی‌آور (کمدی) و تخیلی انتخاب کنید. حال یک قطعه یا بخش از نمایش را انتخاب و آن را اجرا کنید. به تعداد اشخاص این بخش، بازیگران را از میان دوستانتان برگزینید. متن مورد نظر را به آنها بدهید تا چندبار با صدای بلند بخوانند.

به تفاوت‌های گفت‌وگوی اشخاص در این نمایشنامه‌ها دقت کنید. زبان گفت‌وگوی افراد در این نمایشنامه‌ها چه تفاوتی با یکدیگر دارد؟ آیا نام اشخاص، مکان‌ها و ماجراها مانند اجتماع پیرامون ماست؟ نمایشنامه جدی است یا خنده‌دار؟ کدام یک از نمایشنامه‌ها بیش از دیگر آثار، مورد توجه هم‌کلاسی‌هایتان قرار گرفت؟ در برخی نمایشنامه‌ها، نام‌های اشخاص، مکان‌ها و اجراها تاریخی است و

هنگامی که اشخاص با یکدیگر گفت‌وگو می‌کنند، زبان گفت‌وگوی آنها با زبان گفت‌وگوی افراد محیط زندگی ما متفاوت است. موضوع برخی نمایشنامه‌ها و مسائلی که در آن مطرح می‌شوند؛ مانند مسائل و مشکلات پیرامون ماست و می‌توانیم به راحتی آنها را درک و با آن ارتباط برقرار کنیم. گاهی تأثیر نمایشنامه‌ها بر تماشاگران، بسیار جدی و گاهی غم‌انگیز است و گاهی اجرای نمایشنامه‌ها موجب شادی، سرگرمی و خنده می‌شود. گاهی نیز هر دو بخش شادی و غم در یک اثر توأمان وجود دارد. توجه به نیازها و احساسات مخاطب از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار در انتخاب یک نمایشنامه است.

خودآزمایی

از یک نمایشنامه جدی، بخشی را انتخاب کنید و با مقایسه این بخش با بخشی از یک نمایشنامه خنده‌دار (کمدی)، تفاوت‌های آنها را شناسایی کنید.

تجربه‌های بیشتر

- چند نمایشنامه تهیه کنید و متن آنها را بخوانید. سپس خلاصه داستان آنها را بنویسید و درباره موضوع و اشخاص و ماجرای آنها با دوستانتان بحث کنید.
- نمایشنامه‌های مختلف را در گروه‌های گوناگون کلاسی، با هم بخوانید و سپس درباره میزان تأثیر و جذابیت آنها با یکدیگر گفت‌وگو کنید.
- با خواندن یک اثر ایرانی و مقایسه آن با اثری غیرایرانی، تفاوت‌های احساسی و فرهنگی بین آثار را بررسی کنید.

درس دوم

انتخاب بازیگر و خوانندگی متنی

در پایان این درس انتظار می‌رود:

- با شیوه‌های خواندن یک نمایشنامه آشنا شوید و بتوانید متون مختلف نمایشی را با شیوه مناسب بخوانید.
- مفهوم خوانش یا دورخوانی گروهی را درک و اجرا کنید.
- معیارهای انتخاب بازیگران برای اجرای یک نمایشنامه را بدانید و با توجه به این معیارها بازیگران را انتخاب کنید.
- به اهمیت هدایت کارگردان در خوانش یک اثر پی ببرید و بتوانید یک نمایش را به روش دورخوانی اجرا کنید.

فکر کنید

- به نظر شما مهم‌ترین اقدام کارگردان بعد از انتخاب نمایشنامه مناسب چیست؟ به نظر می‌رسد با انجام مراحل زیر بهتر بتوانید به پرسش مورد نظر پاسخ دهید.
- چند صحنه از یک نمایشنامه را به دقت بخوانید.
- تصور کنید کدام یک از هم‌کلاسی‌های شما می‌توانند شخصیت‌های اثر منتخب شما را بازی کنند.
- برای انتخاب بازیگران مناسب برای ایفای نقش هر یک از اشخاص نمایشنامه، چه ویژگی‌هایی را در نظر می‌گیرید؟
- کارگردان برای انتخاب بازیگران مناسب برای هر شخصیت، به ویژگی‌های فردی و ظاهر بازیگران و خصوصیات چهره‌شان، و نوع بیان و گویش آنها دقت می‌کند تا مناسب‌ترین افراد را برای ایفای نقش شخصیت‌های نمایشنامه برگزیند.

تجربه کنید

در گروه‌های کاری قطعات یا بخش‌هایی از یک گفت‌وگوی نمایشی را انتخاب کنید. این گفت‌وگوهای نمایشی را می‌توانید از آثار منتشر شده یا نوشته شده توسط هم‌کلاسی‌هایتان انتخاب کنید. بعد از انتخاب این بخش‌ها، چند بار آنها را مطالعه و مرور کنید.

سپس از میان هم‌کلاسی‌های خود به تعداد شخصیت‌های حاضر در بخش‌های گفت‌وگو، افرادی را برگزینید که مناسب اشخاص نمایشنامه باشند. گفت‌وگوها را به تعداد افراد تکثیر کنید و به آنها بدهید تا در حضور شما با صدای بلند بخوانند. شما باید در مقام یک هدایت‌کننده گروه، به

بازیگرانی که انتخاب کرده‌اید، نقاط قوت و ضعف (مثل قدرت و لحن صدا و...) آنها را در خوانش نمایش بگویید. به این روش خواندن گفت‌وگو یا نمایشنامه، دور (هم) خوانی می‌گویند. دور خوانی شاید ده‌ها بار تکرار شود تا بازیگران به راحت‌ترین و روان‌ترین شکل موجود، یک اثر را بخوانند.

خودارزبابی

به نظر شما چه نکات و معیارهایی در انتخاب بهتر بازیگران برای خواندن اثر و ایفای نقش تأثیرگذارتر است؟

تجربه‌های بیشتر

- از میان آثار ادبی کهن و معاصر کشورمان، بخش‌هایی را که به حالت گفتم، گفت (نظم یا نثر مثل اشعار پروین اعتصامی) است انتخاب کرده و به هم‌کلاسی‌های خود بدهید تا هر کدام یک بخش را بخوانند.
- به دیدن نمایش‌های روی صحنه بروید و دقت کنید که هر کدام از بازیگران، چگونه به ایفای نقش می‌پردازند.

حرکت و چیدمان روی صحنه

در پایان این درس انتظار می‌رود:

- چگونگی ارتباط بازیگران با وسایل و ابزارهای روی صحنه را درک و تجزیه و تحلیل کنید و برای اجرای یک نمایش به طور مؤثر از آن استفاده کنید.
- ابزارهای کارگردان برای ایجاد صحنه‌های گوناگون یک نمایش را بشناسید و برای ایجاد صحنه مورد نظر، از آنها استفاده کنید.
- مفهوم حرکت روی صحنه را درک کنید و بتوانید حرکات خود را بر اساس نقش مورد نظر، کنترل و هدایت کنید.
- شیوه‌های هدایت بازیگران روی صحنه را بشناسید و به عنوان کارگردان، مهارت هدایت بازیگران را برای اجرای نقش مورد نظر داشته باشید.

فکر کنید

به اطراف خود به دقت نگاه کنید: چه رابطه‌ای بین چیدمان وسایل و ابزار مختلف در یک محیط و نحوه حضور اشخاص در بین این وسایل و چگونگی استفاده از آنها وجود دارد؟

افراد مختلف در مکان‌های گوناگون، با وسایل و ابزار ویژه و مخصوص آن مکان‌ها همواره ارتباط برقرار می‌کنند. رفتار هریک از اعضای خانواده خود را زیر نظر بگیرید؛ مثلاً پدرتان وقتی از سرکار آمده و وارد خانه می‌شود، سلسله‌ای از اعمال را انجام می‌دهد که هریک از آنها دلیل و منطق خاص خودش را دارد: خوش‌وبش با افراد خانواده، درآوردن لباس و آویزان کردن آن به چوب لباسی، نشستن روی زمین، صندلی یا مبل، برداشتن دورفرمان (کنترل) تلویزیون و دیدن شبکه‌های مختلف و ....

اکنون به آثار نمایشی با دقت نگاه کنید. اشخاص و بازیگران در صحنه‌های گوناگون، در مکان‌های متفاوتی هستند.

کارگردان باید با دقت به شیوه‌های زندگی و رفتار افراد در واقعیت، بتواند در صحنه نمایش نیز بازیگران را به نحوی هدایت کند تا زندگی آنها بر صحنه نمایشی نیز، منطقی و باورپذیر جلوه کند.

تجربه کنید

در گروه‌های کاری، بخشی از یک نمایشنامه را انتخاب کنید. بازیگران این بخش را از میان هم‌کلاسی‌های خود برگزینید. از آنها بخواهید ابتدا بخش مورد نظر را چندین بار دورخوانی کرده تا بتوانند گفت‌وگوها را روان و راحت و مسلط بخوانند.

پس از تسلط و حفظ نسبی گفت‌وگوها، از آنها بخواهید قسمت مورد نظر را بازی کنند. شما باید آنها را به نحوی هدایت کنید تا هنگام بازی در فضای پیشنهادی نمایشنامه، متناسب با نقش حرکت کرده و یک زندگی تازه را در برابر شما بیافرینند.

در صحنه‌ای که شما برای بازیگران تعریف کرده‌اید، وسایل و ابزاری وجود دارد؛ مثلاً اگر صحنه مورد نظر یک اتاق اداری است، میز و صندلی و وسایل اداری در آن است.

شما ابتدا از وسایل مورد نظر کلاس استفاده کرده و این فرض و تصور را به آنها منتقل می‌کنید که کلاس درس، همان اتاق اداری مورد نظر در نمایش است و به این نحو به تمرین نمایش می‌پردازید. فرض و تخیل یکی از مهم‌ترین ابزار بازیگران است که کارگردان بر این مبنا به هدایت آنها می‌پردازد و به تدریج بازیگران شما همان اشخاصی می‌شوند که در گفت‌وگوهای متن نمایشنامه، شکل گرفته‌اند.

هدایت بازیگران توسط کارگردان یعنی اینکه کارگردان به بازیگران می‌گوید از کدام نقطه صحنه به کدام نقطه حرکت کنند و در هر نقطه از صحنه، چه احساس و رفتاری از خود بروز دهند. حرکات بازیگران روی صحنه و نحوه استفاده از وسایل و ابزار را صحنه‌بندی (میزانسن)^۱ می‌گویند.

خودآرزیابی

به نظر شما، کارگردان چه ویژگی‌ها و خصوصیت‌هایی باید داشته باشد تا بتواند بازیگران و دیگر عوامل صحنه، از جمله طراح صحنه، طراح لباس و موسیقی را برای ارائه یک نمایش هماهنگ کند؟

تجربه‌های بیشتر

- از معلم خود بخواهید چند نمایش در حال اجرا را به شما معرفی کند تا شما به همراه دوستانتان به دیدن آن نمایش‌ها بروید. پس از تماشای آنها، (اگر امکان دارد با کارگردان و دیگر عوامل صحنه) درباره نمایش گفت‌وگو کنید.
- بخش‌های کوتاه چند نمایش را در گروه‌های کوچک کلاسی با یکدیگر تمرین کنید و پس از اجرای هر بخش، با یکدیگر درباره ویژگی‌های کارگردانی آن بخش‌ها بحث و گفت‌وگو کنید.

۱. چیدمان و حرکت روی صحنه = mise-en-scène

ردیف	واژه بیگانه	معادل در کتاب	معادل مصوّب فرهنگستان
۱	graphist	طراح گرافیک	نگاشنارگر
۲	web site, site	وبسایت	وبگاه
۳	graphic	گرافیک	نگاشنار
۴	melody	ملودی، لحن	لحن
۵	idea	ایده	اندیشه، فکر، آرمان، نظر، عقیده (بنا به مورد می‌توانند یکی از گزینه‌ها را در بافت به کار ببرند)
۶	maquette	ماکت	نمونک
۷	form	فُرم	شکل
۸	list	لیست	فهرست
۹	frame, cadre	کادر	پیرابند
۱۰	battery charger	شارژر	باتری پُرکن، انبارنده
۱۱	copy	کپی	رونوشت، روگرفت
۱۲	icon	آیکون	(در اینجا) نقشک
۱۳	collage	تکه‌چسبانی (کلاژ)	(در اینجا) چسبانه‌کاری
۱۴	billboard	بیلورد	آگهی‌نما
۱۵	arm, armes	آرم	نشانه
۱۶	brochure	بروشور	دفترک
۱۷	digital	دیجیتال	رقمی
۱۸	festival	فستیوال	جشنواره
۱۹	photomosaic	فتوموزاییک	پاره‌چین عکسی
۲۰	portrait	پرتره	تک‌چهره
۲۱	album	آلبوم	جُنگ
۲۲	miniature	مینیاچور	نگارگری، (در اینجا) خُردنگاره
۲۳	palette	پالت	تخته‌رنگ
۲۴	cutter	کاتر	دستگاه برش، تیغه
۲۵	rhythmic	ریتیمیک، وزنی	ریتمی، موزون، ضربی
۲۶	rhythm	وزن (ریتم)، ضرب‌آهنگ	ریتم
۲۷	mode	مقام، مُد	مقام
۲۸	set decorator	طراح صحنه	صحنه‌آرا
۲۹	decorator	طراح دکور	آرایه‌گر
۳۰	theme	تِم	درون‌مایه
۳۱	comedy	نمایشنامه شادی‌آور، کمدی، نمایشنامه خنده‌آور	کمدی، شوخ‌نامه
۳۲	remote control	کنترل	دورفرمان
۳۳	mise-en-scène	میزانسن	صحنه‌بندی

